

TARTU RIIKLIKU ÜLIKOOLI TOIMETISED
УЧЕННЫЕ ЗАПИСКИ
ТАРТУСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

ALUSTATUD 1893. a.

VIHİK 92 ВЫПУСК

ОСНОВАНЫ В 1893 г.

E. SALUMAA

KOHTULIKUD VAIDLUSED ALAEALISTELE
LASTELE ALIMENTIDE NÕUDMISE
ASJUS

TARTU 1960

TARTU RIIGLIKU ÜLIKOOLI TOIMETISED
УЧЕНЫЕ ЗАПИСКИ
ТАРТУСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА
VIHK 92 ВЫПУСК

E. SALUMAA

**KOHTULIKUD VAIDLUSED ALAEALISTELE
LASTELE ALIMENTIDE NÕUDMISE
ASJUS**

TARTU 1960

Redaktsioonikolleegium:

J. Ananjeva, K. Püss, E. Laasik (vast. toimetaja), J. Mälf, A. Uustal, P. Vihalem

Редакционная коллегия:

Ж. Ананьева, К. Пюсс, Э. Лаазик (отв. редактор), И. Мялл,
А. Уусталь, П. Вихалем.

SISSEJUHATUS

Sirguva põlvkonna kommunistlik kasvatamine, tema igakülgse vaimse ja füüsilise arengu kindlustamine on ülesanneteks, mille edukas lahendamine nõuab kõige muu kõrval ka suurte materiaalse kulutuste tegemist.

Suure osa nimetatud kuludest katab Nõukogude riik ühiskondlike fondide arvel.

Ent seoses sellega, et kommunismi ehitamise praegusel etapil jääb kehtima jaotamise sotsialistlik põhimõte, mis tähendab seda, et rõhuv osa materiaalseid ja kultuurilisi hüvesid jaotatakse ühiskonna liikmete vahel mitte tasuta, vaid olenevalt nende tööpanusest ühiskondlikku tootmisse, jäävad vastutusrikkad ülesanded laste kommunistlikuks kasvatamiseks ja nende igakülgseks vaimseks ning füüsiliseks arenemiseks vajalike materiaalse tingimuste loomise alal ka nõukogude perekonnale.

Nõukogude perekond suudab selle vastutusriikka ülesande lahendamiseks edukalt toime tulla. Selle tagatiseks on mitte üksnes riigi poolt perekonnale antav materiaalne abi, vaid ka sotsialistliku majanduse tormiline areng ja sellega kaasnev elanikkonna elatustaseme järjekindel tõus. Kuid nimetatud ülesande eduka lahendamise kindlustamisel on oluline osa ka neil vastastikustel suhetel, mis on välja kujunenud nõukogude perekonnas.

Ekspluataatorlike tootmissuhete hävitamise tulemusena kujunenud sotsialistlikud tootmissuhted, mis on rajatud seltsimehelikule koostööle ja sotsialistliku ühiskonna kõigi töötajate sõprusele ning vastastikusele abistamisele, on kujundanud sotsialistliku pealisehituse aktiivsel kaasabil ka nõukogude perekonnas välja sellised suhted, mis on rajatud armastusele, sõprusele, seltsimehelikkusele ja vastastikusele abistamisele.

Kuigi nõukogude ühiskonnas on täielikult likvideeritud need sotsiaalsed põhjused, mis tingivad ekspluataatorlikus ühiskonnas perekondlike suhete ebakindlust ja moonutamist, perekonna lagunemist, on meil siiski olemas mõningaid tegureid, peamiselt vanast ekspluataatorlikust ühiskonnast pärinevate igandite näol mõningate inimeste teadvuses, mis üksikutel juhtudel võivad muuta perekondlikud suhted ebakindlaks.

Tingituna sellest on perekondlike suhete kindlustamisel, seal-

hulgas ka neile õigusliku mõju avaldamisega, esmajärguline tähtsus.

Seejärel allutatakse kasvava põlvkonna ja kogu nõukogude ühiskonna huvides Nõukogude riigi poolt õiguslikule reguleerimisele ka need perekondlikud suhted, mis tekivad seoses alaealiste laste kommunistlikuks kasvatamiseks, nende igakülgseks vaimseks ja füüsiliseks arenemiseks vajalike materiaalsete tingimuste loomisega.

Nõukogude riik annab nimetatud suhte õiguslikule reguleerimisele allutamise eesmärgil selle osaliste vahelkordadele erilise juriidilise iseloomu.

Viimane väljendub selles, et vaadeldava ühiskondliku suhte osalised esinevad riigi poolt kehtestatud käitumisreegli, õigusnormi kohaselt konkreetsete õigustuste ja kohustuste kandjatena.

Seega vaadeldava ühiskondliku suhte õigusliku reguleerimise tulemuseks on erilise õigussuhte — alaealiste laste ülalpidamise õigussuhte tekkimine.

Edasise õrgeks mõistmiseks on oluline rõhutada asjaolu, et vastavalt seadusele (VNFSV Abielu, perekonna ja eestkoste seaduste koodeksi¹ §-d 42, 42¹, 42³, 54, 55 ja 64 ja teiste liiduvabariikide koodeksite vastavad paragrahvid) on alaealiste laste ülalpidamise õigussuhte õigustatud subjektiks alaealine laps. Nimetatud õigussuhte kohustatud subjektideks on esimeses järjekorras vanemad ja lapsendajad, teises järjekorras aga alaealise lapse võõrasvanemad, tema täisealised õed ja vennad, vanavanemad ja faktilised kasvatajad.

Peab märkima ka seda, et alaealisus ei kõiguta mingil juhul lapse õigusvõimet. Asjaolu, et õigussuhte õigustatud subjekt on alaealine, tingib vaid vajaduse eriliste, nii materiaalõiguslike kui ka protsessiõiguslike kaitsevahendite kehtestamiseks.

Perekondlike suhete kindlustamisel, austuse kasvatamisel sotsialistliku ühiselu reeglite vastu perekondlikes suhetes, samuti aktiivse võitluse pidamisel vanast ekspluataatorlikust ühiskonnast pärinevate igandite vastu on suur tähtsus mitte üksnes neil materiaalõiguse normidel, mis fikseerivad alaealiste laste õiguse saada ülalpidamist vanematelt ja teistelt perekonnaliikmetelt, vaid ka protsessiõiguse normidel, mis kindlustavad laste nimetatud õiguse kohtuliku kaitse.

Alaealiste laste alimentide saamise õiguse kohtuliku kaitse efektiivsus ja kohtutegevuse kasvatuslik mõju isikuile, kes laste ees oma kohustusi ei täida või meelsasti täita ei taha, sõltub oluliselt sellest, kas tsiviilprotsessiõiguse normid reglementeerivad vajaliku üksikasjalisusega asja kohtuliku menetlemise kõiki külgi ja kuivõrd on seejuures arvestatud asjaolu, et alaealiste laste ülalpidamise õigussuhte õigustatud subjektiks on alaealine laps, kes protsessuaalse teovõime puudumise tõttu ise oma õiguste kait-

¹ Edaspidi APEK.

seks kohtus ei saa esineda. On arusaadav, et viimati nimetatud asjaolu tingib vajaduse spetsiaalsete protsessiõiguse normide järele.

Kuid alaealiste laste nimetatud õiguse kohtuliku kaitse efektiivsus ja kohtutegevuse kasvatuslik mõju sõltuvad ka sellest, kuidas kehtivaid protsessiõiguse norme rakendatakse.

Peab märkima, et puudujääke esineb nii ühes kui teises osas.

Protsessiseadusandluse osas need esinevad oluliste lünkade näol. Mis puutub aga kehtivate protsessiõiguse normide rakendamisse, siis praktikas ilmneb tendents alahinnata ja mitte rakendada eriti neid norme, mis peavad tagama kohtu kasvatusliku mõju avaldamist isikuile, kes oma kohustusi laste ees ei täida või meelsasti täita ei taha.

Eelnevast tuleneb, et küsimuste uurimine, mis on seotud alaealiste laste alimentide saamise õiguse kohtulikku kaitset reglementeerivate normide rakendamisega, eriti aga nende täiustamisega, on aktuaalne ja vajalik, eriti käesoleval ajal, mil toimub protsessiseadusandluse kodifitseerimine. Nimetatud küsimuste uurimise vajalikkus on tingitud ka sellest, et erialases juriidilises kirjanduses puudub senini nende kohta terviklik ja ammendav käsitlelu.

Seejuures vastavate küsimuste teoreetilise uurimise peamiseks praktiliseks eesmärgiks on teha vajalikke üldistusi ja ettepanekuid terve rea küsimuste reglementeerimiseks tulevases protsessiseadusandluses.

Töös uuritavaist tähtsamaist probleemidest tuleb esijoones nimetada küsimust neist peamistest faktoritest, millest sõltub erinevate protsessiosaliste protsessuaalse seisundi spetsiifika ja ühtlasi ka üksikute protsessiosaliste üksteisest eraldamise võimalus.

Üksikasjaliselt käsitletakse töös ka asja eeltevalmistamisega seotud probleeme, millest olulisemaiks tuleb pidada küsimusi asja eeltevalmistamise põhiülesannetest ja nende lahendamise meetoditest.

Püstitatakse ja lahendatakse rida probleeme, mis on seotud lastele ülalpidamise nõudmise asjade kohtuvõimkonna, kohtualluvuse ja algatamise küsimustega.

Suurt tähelepanu pööratakse töös nende probleemide lahendamisele, mis on seotud lastele ülalpidamise nõudmise asjade kohtuliku arutamise ja lahendamise kasvatusliku mõju tugevdamisega ja kohtu ning üldsuse kasvatusalaste jõupingutuste ühendamisega isikute suhtes, kes oma kohustusi laste ees vabatahtlikult ei täida või heameelega täita ei taha.

I peatükk

PROTSESSIOSALISED

Alaealistele lastele ülalpidamise nõudmise asjust võtab osa palju protsessiosalisi. Töö käesolevas osas seamegi ülesandeks nende protsessuaalse seisundi piiritlemise.

Peamiseks probleemiks, mille õige lahendamine on püstitatud ülesande lahendamise võtmeks, on küsimus neist peamistest faktoritest, millest lõppastmes sõltub erinevate protsessiosaliste protsessuaalse seisundi spetsiifika ja ühtlasi ka üksikute protsessiosaliste üksteisest eraldamise võimalus.

Nimetatud probleemi õige lahendamine on praktiliselt väga tähtis juba sellepärast, et see võimaldab igal konkreetset juhthumil eksimatult kindlaks teha seda, missuguse protsessuaalse figuurina peab vastav isik protsessist osa võtma ja millised on tema protsessuaalsed õigused ning kohustused.

Eriline tähtsus on nimetatud probleemi õigel lahendamisel aga seoses protsessiseadusandluse kodifitseerimisega.

Teatavasti ei reglementeeri kehtiv seadusandlus kuigi üksik-asjaliselt paljude protsessiosaliste protsessuaalset seisundit. Keh-tiva seadusandluse märgitud puudus tuleb uue seadusandluse väljatöötamisel kahtlemata likvideerida. Peab märkima, et vaadel-dava probleemi õige lahendamine annabki vajaliku teoreetilise aluse selle küsimuse otsustamiseks, missugused konkreetset õigu-sed ja kohustused peaksid igale protsessiosalisele kuuluma.

Jääb veel lisada, et asjaosaliste protsessuaalse seisundi erisusi määravate faktorite probleemi uurimine on eriti aktuaalne ka selle-pärast, et tsiviilprotsessiõigusteadus pole senini suutnud anda nimetatud probleemile üldtunnustatud teoreetiliselt põhistatud lahendust.

1. Tsiviilprotsessuaalse õigussuhte kõige olulisemaks erisu-seks, vaadelduna tema subjektiivse koosseisu aspektist, on see, et tema kohustuslikuks osaliseks on alati kohtuorgan.

Kohtu protsessuaalsed õigused ja kohustused määratakse ära selle asjaoluga, et ta on Nõukogude riigi eriliseks, õigusemõistmist teostavaks organiks.

Siinkohal pole vajadust peatuda kohtu üldiste õiguste ja kohus-

tuste iseloomustamisel, sest need on kõikide asjade kategooriate lahendamisel ühesugused. Lühidalt on aga tarvis käsitleda kohtu neid õigusi ja kohustusi, mis on talle spetsiifilised alaealistele lastele ülalpidamise nõudmise asjades.

Viimaste kõige iseloomulikuma joonena tuleb märkida seda, et need on suunatud kohtu aktiivsuse tõstmisele. See on ka täiesti arusaadav, sest alaealised ei saa protsessuaalse teovõime puudumise tõttu ise oma õiguste kaitseks välja astuda.

Kohtu aktiivsust iseloomustab kõigepealt asjaolu, et lastele ülalpidamise nõudmise asjad võidakse kohtutes võtta menetlemisele kohtu enda algatusel (VNFSV Tsiviilprotsessi koodeksi² § 2-a).

Üldreeglist erinevalt ei tohi kohtud lastele ülalpidamise nõudmise asjus keelduda hagiavalduse vastuvõtmisest sel alusel, et hagi esitaja ei tea kostja elukohta. Veel enam, kohus on kohustatud omal algatusel võtma tarvitusele abinõud kostja elukoha väljaselgitamiseks ja temale teatama asja kohtus arutamise päeva. Ülalõeldu on otseselt ette nähtud NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi 4. augusti 1950. a. määrusega nr. 14/10/u «Kohtupraktikast laste ülalpidamiseks elatusvahendite nõudmise asjus» (p. 1.)³.

Kohtu aktiivset osa lastele ülalpidamise nõudmise asjus iseloomustab ka see, et vajalikel juhtudel on kohtud kohustatud kohe peale asja menetlusse võtmist tegema määruse kostjalt ajutiselt, kuni asja lahendamiseni, laste ülalpidamiseks summade sissenõudmise kohta, samuti tagama hagi kostja palga vastava osa või vara arestimise teel (APEK § 50, NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi 4. augusti 1950. a. määruse p. 2).

Kohtu aktiivsuse tõstmisele on suunatud ka NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi 4. augusti 1950. a. määruse p-s 19 sisalduv juhispäev, mille kohaselt kohus peab alkatama järgmisel päeval pärast kohtuotsuse tegemist täitemenetluse, olenemata sissenõudja sellekohasest palvest. Pleenumi nimetatud määrusega on ette nähtud veel rida teisi juhiseid, mis kõik on suunatud kohtu aktiivsuse tõstmisele lastele ülalpidamise nõudmise asjus. Nimetagem neist määruse p-s 22 fikseeritud juhispäev, mille kohaselt kohus peab juhtumil, kui asjas on kindlaks tehtud kostja pahatahtlik suhtumine oma vanemlikesse kohustustesse laste kasvatamise ja ülalpidamise alal, sellest erimäärusega informeerima kostja töökoha ühiskondlikke organisatsioone. Samas nähakse ette, et juhtumil, kui kostja hoidub kuritahtlikult kõrvale alimentide maksmisest, peab kohus tegema määruse tema kriminaalvastutusele võtmiseks VNFSV KrK § 158 ja teiste liiduvabariikide koodeksite vastavate paragrahvide järgi.

Siinkohal väärib märkimist ka pleenumi määruse p. 23, mille kohaselt kohtud peavad VNFSV TsPK § 291 ja teiste liiduvabariikide koodeksite vastavate paragrahvide järgi võtma vastutusele

² Edaspidi TsPK.

³ Vt. NSV Liidu Ülemkohtu Pleenumi kehtivate määruste kogu 1924—1951. a., Tallinn 1953, lk. 148.

ametiisikud, kes on süüdi alimentide mitteõigeaegses kinnipidamises või alimentisummade ülekandmise viivitamises, kohtutäiturile andmete mitteesitamises, mis tagavad kostjalt alimentide sissenõudmise õigsust ja õigeaegsust.

Neil juhtudel, kui need teod sisaldavad endas kriminaalkuriteo koosseisu, peavad kohtud võtma süüdlased ametiisikud kriminaalvastutusele.

Eeltoodu näitab ilmekalt seda aktiivset osa, mis kuulub kohtule lastele ülalpidamise nõudmise asjus.

2. Järgnevalt tuleks lahendada küsimus sellest, kes on alaealistele lastele ülalpidamise nõudmise asjus hagejaks.

Et kehtiv seadusandlus ei piiritle hageja mõistet kuigi üksik-asjaliselt, juhistav kohtupraktika aga toob hageja mõistesse vasturääkivusi, siis esineb ka erialases kirjanduses antud küsimuses palju erinevaid vaatekohti.

Valitsev on seejuures seisukoht, mille kohaselt hagejaks peetakse hagi esitanud lapsevanemat,⁴ ja üldse kõiki isikuid ja riigiorganeid, kes võivad teiste isikute õiguste ja seaduslike huvide kaitseks hagi esitada⁵

Viimasel ajal on üksikute autorite poolt väidetud, et hagejaks võib olla üksnes laps, kelle huvides hagi esitatakse. Kohe on aga tarvis tähendada, et see väide on esitatud kas siis täiesti argumenteerimata teesi kujul⁶ või kui nimetatud vaatekohta ongi püütud põhistada, siis esitatud argumendid ei kinnita veenvalt püstitatud teesi õigsust ega lükka ümber teisiti mõtleivate autorite seisukohti⁷

Hageja määrangu osas erinevate seisukohtade kujunemise peamiseks põhjuseks, nagu peagi näeme, on väga erinevad arusaamad nende peamiste faktorite kohta, millest sõltub lõppastmes erinevate protsessiosaliste protsessuaalse seisundi spetsiifika ja ühtlasi ka üksikute protsessiosaliste üksteisest eristamise võimalus.

Poolte protsessuaalse seisundi erisusi määravaks faktoriks ja

⁴ Vt. А. И. Пергамент, Алиментные обязательства по советскому праву, М., 1951, lk. 112—114; А. И. Пергамент, К вопросу о правовом положении несовершеннолетних. Ученые записки ВЮОН, вып. 3, М., 1955, lk. 23—24; М. Ринг, Вопросы гражданского процесса в практике Верховного Суда СССР, М., 1957, lk. 15; К. С. Юдельсон, Проблема доказывания в советском гражданском процессе, М., 1951, lk. 158; Д. М. Чечет, Участники гражданского процесса, М., 1960, lk. 69—72; jt.

⁵ Vt. М. О. Reichel, Alimentide asjad, Tartu 1941, lk. 48—49; В. И. Бошко, Очерки советского семейного права, Киев, 1952, lk. 274; Н. В. Рабинович, Личные и имущественные отношения в советской семье, Л., 1952, lk. 127; jt.

⁶ Vt. Ю. А. Каленов, Г. П. Торопов, И. Г. Сапожников, Книга о прокурорском надзоре в СССР «Советское государство и право» 1958, № 2, lk. 133.

⁷ Vt. Г. М. Каратыш, Некоторые процессуальные вопросы рассмотрения дел о взыскании алиментов. Ученые записки ВЮЗИ, вып. III, М., 1957, lk. 129—135.

ühtlasi ka tunnuseks, mille alusel võib pooli eraldada kõigi ülejäänud protsessiosaliste hulgast, on asjaolu, et nad on isikud, kelle subjektiivsete õiguste ja seaduslike huvide kaitseks toimub kohtumenetlus.

Isikute seadusega fikseeritud õigused ning nendele vastavad kohustused realiseeruvad alati konkreetse materiaaõigusliku suhte subjektide vaheliste õiguste ja kohustustena. Siit järgneb, et juhtumil, kui kohustatud isik rikub või vaidlustab vastaspoole õigusi ja viimane pöördub õiguserikkumise või õiguse vaieldavuse likvideerimiseks kohtusse ja kohus võtab asja oma menetlusse, siis vaidlevate pooltena esinevad samad materiaaõigusliku suhte subjektid.

Ülalöeldu alusel ei teki mingit kahtlust selles, et poolte konstruksioon protsessis määratakse materiaaõigusliku suhte subjektide konstruksiooniga. Siiski poleks õige väita, et poolteks on materiaaõigusliku suhte subjektid, sest et alles jõustunud kohtuotsus annab lõpliku vastuse küsimusele, kas konkreetne õigussuhe eksisteerib ja kas vaidlevad isikud on vastavate õiguste ja kohustuste kandjad. Seepärast tuleb kohtuotsuse jõustumiseni pooltest rääkida kui vaieldava materiaaõigusliku suhte eeldatavaist subjektidest.⁸

Asjaõeldu väljendab ühtlasi ka seda olulist, millest sõltub nii hageja protsessuaalse seisundi spetsiifika kui ka võimalus eristada teda teistest asjaosalistest.

Arvestades eelöeldut ja seda, et teatud juhtudel on mõeldav hagi esitamine ka alaealise enda poolt⁹ võib teha järelduse, et hagejaks lastele ülalpidamise nõudmise asjades on laps kui vaieldava materiaaõigusliku suhte eeldatav õigustatud subjekt, kes esitab hagi oma rikutud või vaidlustatud õiguste kaitseks või kelle

⁸ Erialases kirjanduses on väidetud, et suhtumine asja kohtuliku arutamise esemesse — materiaaõiguslikku vaidlusse — on tunnuseks, mille alusel saab üks teisest eraldada kõiki protsessiosalisi (vt. Р. Ф. Каллистратова, Институт «Особого участия» государственных и общественных организаций в советском гражданском процессе. Ученые записки ВЮОН-а, вып. 8, М., 1958, lk. 101).

Tegelikult nimetatud tunnus võimaldab protsessiosalisi jagada kahte gruppi: 1) osalisteks, kes on isiklikult huvitatud oma rikutud või vaidlustatud subjektiivsete õiguste kaitsest (pooled, iseseisva nõudega kolmandad isikud); 2) osalisteks, kes ei ole rikutud või vaidlustatud õiguste kandjaks, ja kes seetõttu ei ole ka vaidluse lahendamisest isiklikult huvitatud.

Oluline on rõhutada, et R. F. Kallistratova poolt näidatud kriteeriumi alusel pole võimalik eristada just teise gruppi kuuluvaid isikuid, sest nad on kõik vaidluse lahendamisest isiklikult mittehuvitatud isikud.

⁹ VNFSV Ülemkohtu Tsiviilkassatsiooni Kolleegiumi 11. juuni 1929. a. juhendkirjas märgitakse, et alaealsed 14—18 a. vanuses on õigustatud iseseisvalt esitama alimendihagisid, kui isikud, kes on kohustatud hoolitsema alaealiste eest, seda ei tee. Ühtlasi nähakse siin ette, et asja kohtulikule arutamisele tuleb kohustuslikult kutsuda eestkosteorгани esindaja ja kuulata ära tema arvamus alimentide vormi, alaealisele raha kätteandmise viiside ja tähtaegade kohta (vt. Сборник разъяснений Верховного суда РСФСР, М., 1935, lk. 138).

huvides seda tehakse teiste, selleks seadusega volitatud isikute või riigiorganite poolt.

Asjaolust, et hageja on vaieldava materiaa lõigusliku suhte üks eeldatavaist subjektidest, nimelt õigustatud subjektiks, tuleneb ka ainult tema protsessuaalsele seisundile omane spetsiifika. Viimane seisneb selles, et hagejale võib kuuluda rida protsessi objekti käsutamiseiga seotud õigusi, nagu hagist loobumise, leppetõimingu sõlmimise, hagi eseme muutmise, haginõude suurendamise või vähendamise õigus.

Lisaks äsjanimetatuile kuulub hagejale teisigi õigusi, mis peavad tagama tema aktiivse osavõtu asja kohtulikust arutamisest ja lahendamisest. Hageja eristamise seisukohalt on neil aga vähene tähtsus, sest oma enamikus kuuluvad nad võrdselt hagejaga ka teistele asjaosalistele.

Õiguste kõrval on hagejal ka rida kohustusi.

Kõik koos võetuna iseloomustavad need hageja protsessuaalset seisundit tervikuna.

Eespool märkisime, et valdav enamik autoreist peab hagejaks siiski mitte last, vaid isikuid ja riigiorganeid, kellele on seadusega antud lapsele ülalpidamise nõudmiseks hagi esitamise õigus.

Taolise järelduse juurde jõutakse mitut moodi.

Nii näiteks A. I. Pergament¹⁰, M. Ring¹¹ ja D. M. Tšetšot¹² näevad päris õigesti poolte konstruktsiooni tingitust materiaa lõigusliku suhte subjektide konstruktsioonist ja rajavad ka oma hageja käsitlelu sellele. Nende lõplik seisukoht osutub siiski vääraks sel põhjusel, et laste ülalpidamise õigussuhte õigustatud subjektiks peetakse ekslikult mitte last, vaid hagi esitanud lapsevanemat või ka isikut, kes faktiliselt last kasvatab.

Jääb lisada, et vaadeldav seisukoht on vastuolus nõukogude õiguse nende sätetega (TsK § 9, APEK § 43, TsPK §-d 13, 15 jt.), mis vaieldamatult määravad kindlaks, et vanemad on oma laste seaduslikeks esindajaiks, kes sellistena esinevad vajaduse korral ka kohtus.¹³

Ühtlasi jätab käsitletav seisukoht lahtiseks lapse protsessuaalse seisundi küsimuse.

Erinevalt A. I. Pergamendist, M. Ringist ja D. M. Tšetšotist ei omista vaadeldaval seisukohal olevate autorite enamik hageja kujundi loomisel küsimuse materiaa lõiguslikule küljele mingisugust tähtsust. Vanemate, eestkostjate, samuti vastavate riigiorganite paigutamisel hageja protsessuaalsesse seisundisse peetakse määravaks asjaolu, et seadus (TsPK § 2-a) annab neile lastele ülalpidamise nõudmise asjus hagi esitamise õiguse.

¹⁰ Vt. A. И. Пергамент, Алиментные обязательства, lk. 112—114.

¹¹ Vt. M. Ринг, viidatud teos, lk. 15.

¹² Vt. Д. М. Чечет, Участники гражданского процесса, lk. 69—72.

¹³ Vt. В. А. Рясенцев, Рецензия на книгу А. И. Пергамент, Алиментные обязательства по советскому праву, Госюриздат, М., 1951. «Советское государство и право» 1953, № 7, lk. 133.

Sellist lähenemist hageja kujundi loomisele, eriti aga hageja protsessuaalset seisundit määravate faktorite küsimusele tuleb pidada metodoloogiliselt vääraks väga mitmest aspektist vaadatuduna.

Nii viib materiaaloigusliku suhte olemasolu ignoreerimine hageja kujundi loomisel faktiliselt sellise ebanormaalse olukorra tekkimiseni, et laps kui vaieldava materiaaloigusliku suhte õigustatud subjekt, kelle õiguste sunniviisilise realiseerimise eesmärgil protsess toimub, lülitub protsessiosaliste hulgast üldse välja. Viimast asjaolu autorid kas ei märka või vaikivad sellest.

Tegelikult asja menetlemine kohtus nõuab aga alati lapse protsessuaalse seisundi piiritlemist. Nimelt enne, kui otsustada, ja selleks, et otsustada küsimust sunnivahendite rakendamise kohta, on tarvis tuvastada lapse ülalpidamise õigussuhete olemasolu. Et viimane võib eksisteerida mitte lapse huvides hagi esitava prokurööri, haldusorgani ja vanema vahel ühelt poolt ja kostja vahel teiselt poolt, vaid ikkagi lapse ja kostja vahel, siis on lapse sattumine kohtutegevuse orbiiti tsiviilprotsessiõigusliku suhte subjekтина absoluutselt vaieldamatu fakt.

Et hageja protsessuaalse seisundi erisusi määrava faktori valikul on tehtud metodoloogiline väärsamm, seda näitab ka järgnev.

Hageja, nagu iga teiseigi protsessiosalise protsessuaalset seisundit iseloomustavad teatavad protsessuaalsed õigused ja kohustused, sealhulgas ka hagi esitamise õigus. Nende olemasolu sõltub, nagu eespool tõestasime, sellest, et hagejaks on vaieldava materiaaloigusliku suhte eeldatav õigustatud subjekt.

Õeldust tuleneb, et hagi esitamise õigus kui üks protsessuaalse seisundi osistest ei saa olla selliseks faktoriks, mis määraks ära hageja protsessuaalse seisundi teiste osiste, teiste protsessuaalsete õiguste ja kohustuste olemasolu ja kuulumise nii hagejale kui ka prokurörile, haldusorganile ja lapse vanemale, nagu seda kritiseeritava seisukoha pooldajad eeldavad või isegi otseselt deklareerivad¹⁴, ja järelikult ka kõigi nimetatud isikute ja riigivanemate sattumise hageja protsessuaalsesse seisundisse.

Järelikult hageja protsessuaalse seisundi erisusi määrava faktori valikul on autorid sattunud ilmsesse vastuollu marksistliku dialektika põhimõtetega nähtustevahelise põhjusliku seose kohta.

Eraldi tuleb hageja probleemi juures peatuda nn. protsessuaalse hageja küsimusel.

Tulnud järeldusele, et riigivanematele ja kodanikele, kes võivad teiste isikute õiguste kaitseks hagi esitada, ei kuulu siiski hagejale spetsiifilised, protsessi objekti käsutamiseiga seotud õigused, kujun-

¹⁴ Vt. А. Ф. Клейнман, Значение основ гражданского судопроизводства Союза ССР и союзных республик для дальнейшего укрепления социалистической законности. Межвузовское научное совещание на тему: Дальнейшее развитие советской демократии и укрепление социалистической законности. Тексты докладов и тезисы научных сообщений. Секция гражданского процесса, М. 1958, lk. 7.

dab rida autoreid nimetatud asjaosalistest hageja eriliigi. Erinevused terminoloogias, nimelt uut liiki hagejat nimetatakse kord hagejaks protsessuaalses mõttes¹⁵, kord protsessuaalseks hagejaks¹⁶, kord eriliiki hagejaks, kellele ei kuulu vaieldava õiguse käsutamise õigused¹⁷ mõistagi asja sisu ei muuda.

Vaadet hageja eriliigi olemasolu kohta ei saa muidugi õigeks pidada, ja täiesti õigustatult on seda kritiseeritud erialases kirjanduses.¹⁸ Selles osas võib veel lisada, et protsessuaalse hageja kujundi tarvitamisega ignoreeritakse olulisi erinevusi üksikute «protsessuaalsete hagejate» osavõtu eesmärkide vahel ja tehakse vägivaldselt ühetaoliseks rida täiesti erineva protsessuaalse seisundiga asjaosalisi. Kritiseeritava seisukoha autorite järgi tuleb näiteks välja, et lapse vanem, prokurör ja eestkoste- ning hooldusorgan, kes vastavalt seadusele võivad esitada hagi lapsele alimentide väljamõistmiseks, on kõik ühesugused protsessuaalsed hagejad, mis muidugi pole kooskõlas tegelikkusega, faktidega.¹⁹

Meie poolt antud kategooria asjus hageja mõiste osas tehtud järeldused lubavad ühtlasi väita, et erialases kirjanduses tuleb õigeks pidada hageja käsitluses seda suunda, mille esindajad, heitnud kõrvale asjaosaliste piiritlemise formaalset laadi kaalutlused ja sellega ühtlasi ka teiste isikute huvide kaitseks hagi esitavate isikute ja riigiorganite hagejaks või protsessuaalseks hagejaks pidamise võimaluse ning sisulistest tunnustest lähtudes, leiavad,

¹⁵ Vt. Гражданский процесс, М., 1948, lk. 127 ja 86.

¹⁶ Vt. С. В. Курьлев, Объяснения сторон как доказательство в советском гражданском процессе. М., 1956, lk. 13—17; Д. М. Чечот, Некоторые вопросы укрепления социалистической законности. Межвузовское научное совещание на тему: Дальнейшее развитие советской демократии и укрепление социалистической законности. Тексты докладов и тезисы научных сообщений. Секция гражданского процесса, М., 1958, lk. 59—60; see sam a, Участники гражданского процесса, lk. 128—134.

¹⁷ Vt. С. Н. Абрамов, Советский гражданский процесс, М., 1952, lk. 125; А. А. Добровольский, Участие органов Государственного управления в советском гражданском процессе. «Советское государство и право» 1957, nr. 4, lk. 68—69; А. А. Добровольский, Участие органов государственного управления в гражданском процессе, lk. 127—133; Ж. К. Ананьева, Судебные споры о воспитании детей. Автореферат кандидатской диссертации, Л., 1954, lk. 13—14; jt Neist J. Ananjeva on hiljem loobunud oma endisest seisukohast (vt. J. Ananjeva, Protsessiosaliste piiritlemist Eesti NSV tsiviilprotsessi koodeksis. «Nõukogude Õigus» 1959, nr. 1, lk. 17—20).

¹⁸ Vt. К. С. Юдельсон, Проблема доказывания в советском гражданском процессе, М., 1951, lk. 120—125; К. С. Юдельсон, Советский гражданский процесс, М., 1956, lk. 102—105. Tuleb siiski märkida, et K. Judelson ei ilmuta kahjuks antud küsimuses järjekindlust, sest teisel asub ta tema enda poolt ebaõigeks peetavale seisukohale (vt. К. С. Юдельсон, Советский гражданский процесс, lk. 58, 90—91).

¹⁹ Viimast asjaolu on fakte survel sunnitud tunnistama ka mõned protsessuaalse hageja kujundi pooldajad ise. Nii märgib S. V. Kurõljev, et termin «protsessuaalne hageja» on tinglik: ta väljendab üksnes seda asjaolu, et antud isik algatab protsessi ja esineb seal võõraste õiguste kaitseks, kuid ei peegelda täielikult nende asjaosaliste protsessuaalset seisundit (vt. С. В. Курьлев, viidatud teos, lk. 13).

et hagejaks võib olla üksnes vaieldava õigussuhte eeldatav õigustatud subjekt.²⁰

3. Eespool toodud poolte eristamise kriteeriumi alusel on hõlpus piiritleda ka kostjat. Kostjaks alaealistele lastele ülalpidamise nõudmise asjus on vaieldava materiaaõigusliku suhte eeldatav kohustatud subjekt, kelle vastu hagi esitamise teel on algatatud kohtumenetlus, selleks et riigi sunnijõu abil sundida teda täitma laste ülalpidamise alaseid kohustusi.

4. Kehtiva seadusandluse kohaselt ei võeta alimente maksma kohustatud isikust lahus elavate alaealiste laste ülalpidamiseks sissenõutava osa suuruse kindlaksmääramisel arvesse lapsi, kes elavad koos kohustatud isikuga või on tema ülalpidamisel.

Kohtupraktika üldistamine näitab, et sellisest kohustatud isiku perekonnale ebasoodsast olukorrast püütakse leida väljapääs fiktiivse hagi esitamisega kohustatud isiku vastu alimentide väljamõistmiseks ka temaga koos elavate või tema ülalpidamisel olevate laste kasuks. Taolise hagi eesmärgiks on varem väljamõistetud alimentide määra vähendamise teel piirata väljapoole perekonda minevaid summasid.²¹

Isikud, kelle kasuks varem alimendid välja mõisteti, on muidugi sellest huvitatud, et alimentide määr ei väheneks.

Selleks et viimati nimetatud isikud saaksid oma huve kaitsta, tõmmatakse nad praktikas kaasa iseseisva nõudeta kolmandate isikutena kostja poolele.

Ka erialases kirjanduses asutakse nimetatud isikute osavõtu aluse kui ka protsessuaalse seisundi osas samasugusele seisukohale.²² Seejuures olgu märgitud, et tulenevalt hageja suhtes omaks võetud ekslikust kontseptsioonist peavad autorid, välja arvatud G. M. Karatõš, iseseisva nõudeta kolmandaks isikuks mitte last, vaid lapse vanemat või isikut, kelle kasvatada on laps.

NSV Liidu Ülemkohtu 4. augusti 1950. a. Pleenumi määruses ei juhita siiski tähelepanu mitte kõikidele fiktiivsete alimendihagide esitamise võimalustele ja seoses sellega ka mitte kõikidele juhtumitele, mil vastava huvitatud isiku protsessi tõmbamine ilma iseseisva nõudeta kolmanda isikuna on vajalik.

²⁰ Vt. С. В. Аносова, Замена ненадлежащей стороны в советском гражданском процессе. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук, М., 1954; Р. Ф. Каллистратова, Институт «особого участия» государственных и общественных организации в советском гражданском процессе. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук, М., 1954; А. Ф. Клейнман, Гражданский процесс, lk. 94; В. К. Пучинский, Признание стороны в советском гражданском процессе, М., 1955, lk. 13; jt.

²¹ Nimetatud asjaolule juhitakse tähelepanu NSV Liidu Ülemkohtu 4. augusti 1950. a. Pleenumi määruses (p. 3).

²² Vt. И. М. Ильинская, Участие третьих лиц в советском гражданском процессе. Автореферат диссертация представленной на соискание ученой степени кандидата юридических наук, Л., 1952, lk. 11; А. Ф. Клейнман, Советский гражданский процесс, М., 1954, lk. 112—113; К. С. Юдельсон, Советский гражданский процесс, lk. 78; Г. М. Каратыш, viidatud teos, lk. 118—120.

Nimelt kostjaga koos elavaile lastele ülalpidamise nõudmise hagi on fiktiivne ka sel korral, kui see esitatakse kostja teistele perekonnaliikmetele (vanemad, vennad-õed) väljamõistatud alimendide määra vähendamise eesmärgil. Praktiliselt on vastava hagi esitamine mõeldav juhtudel, kui alimendid kostjaga koos elavatele lastele ja teistele sugulastele kokku moodustavad rohkem kui 50% kostja palgast.

Kostja teised perekonnaliikmed, kelle kasuks varem alimendid välja mõisteti, tuleb protsessi tõmmata iseseisva nõudeta kolmandate isikutena. Viimaste osavõtu alus on sama mis esimesel juh-
tumil.

Kui kohtutäituri poolt sissenõutud summa ei ole küllaldane kõigi võlgniku vastu pööratud sissenõuete rahuldamiseks, siis kehtestab seadus sissenõuete rahuldamise järjekorra (TsPK § 266). Seoses sellega, et ülalpidamiseks väljamõistatud summad kuuluvad esimeses järjekorras sissenõutavate summade hulka, esitatakse praktikas mõnikord fiktiivseid lastele ülalpidamise nõudmise hagisid. Taolise hagi eesmärgiks on lükata edasi mingi teise, juba varem kostja vastu rahuldatud, kuid mitte esimeses järjekorras sissenõudmisele kuuluva nõude täitmist.²³

Vastavad isikud on loomulikult huvitatud sellest, et nende kasuks otsustatud haginõude täitmine küllaltki pikaks ajaks alusetult edasi ei lükkuks ja mõnikord seoses viimase asjaoluga isegi täitmise võimatust kaasa ei tooks. Selleks et nad võiksid oma huvide kaitseks aktiivselt välja astuda, tuleb neid protsessi kaasa tõmmata iseseisva nõudeta kolmandate isikutena kostja poolel. Nende osavõtu aluseks erinevalt kõigest eespool vaadeldust on püüd ära hoida nende kasuks otsustatud haginõude täitmise alusetut edasilükkamist.

G. M. Karatõš, käsitledes viimati vaadeldud fiktiivsete hagide esinemise juhtu, leiab, et kuna alimendi hagi rahuldamine ei muuda kostja kohustust maksta temalt varem väljamõistatud summasid, siis ainuüksi selle kohustuse täitmise võimaluse aeglustumist ei saa vaadelda kolmanda isiku protsessi astumise alusena.²⁴

Esitust nähtub, et autor on oma seisukoha põhistamiseks kasutanud tegelikkusele mittevastavat argumenti, nagu ei kujutaks kohustuse täitmise alusetu edasilükkamine endast kreditori huvide rikkumise fakti. Võib lisada, et kohustuse täitmise edasilükkumise tõttu kohustus võib jääda üldse täitmata. See võib esineda siis,

²³ Tartu linna II jsk. rahvakohtu praktikas leidis aset juhtum, kus üks abikaasa esitas hagi teise, temaga koos elava abikaasa vastu alimendide väljamõistmiseks lastele. Rahvakohus, leidnud, et kostjal pole lapsi teisest emast, rahuldas hagi poolte seletuste alusel. Peale otsuse jõustumist selgus aga hagi esitamise tegelik põhjus. Nimelt kostja endise elukoha rahvakohtust saabus täiteht, millest nähtus, et kostjalt oli välja mõistatud suurem summa sotsialistlikule omandile tekitatud kahjude heastamiseks.

²⁴ Vt. Г. М. Каратыш, viidatud teos, lk. 120.

kui näiteks võlgnik sureb ja tal ei jää järele ka vara, millele võiks sissenõuet pöörata.

Lähtudes esitatud kaalutlustest, ei saa G. M. Karatõši antud seisukohta muidugi õigeks pidada.

Kui uues seadusandluses kehtestatakse põhimõtte, mille kohaselt kostjast lahus elavate laste ülalpidamiseks sissenõutava osa suuruse kindlaksmääramisel võetakse arvesse ka temaga koos elavaid või tema ülalpidamisel olevaid lapsi, siis jääb püsima üksnes nende kahe viimati mainitud fiktiivse hagi liigi esinemise ja sellega seotud iseseisva nõudeta kolmandate isikute protsessist osavõtu võimalus.

Vastavate isikute õiguste rikkumise vältimiseks oleks tarvis viimati nimetatud fiktiivsete hagide esinemise võimalusele juhtida tähelepanu lastele ülalpidamise nõudmise asjade kohta käivas NSV Liidu Ülemkohtu Pleenumi juhistavas määruses.

5. Seoses sellega, et lastele ülalpidamise nõudmise asjus hagejaks on alaealine laps, kel täielikult või osaliselt puudub teovõime, ja kes seetõttu üldreeglina ise oma õiguste kaitseks kohtus esineda ei saa, näeb seadus ette, et tema huvide kaitsmine tehakse ülesandeks vanemaile ja lapsendajaile kui seaduslikele esindajaile (APEK § 43). Kuid nimetatud funktsiooni võivad täita ka teised isikud, kes on vastavas korras vormistatud alaealise lapse eestkostjaks või hooldajaks.

6. Täiesti iseseisva ja omapärase protsessuaalse seisundiga protsessiosaliseks, kellel on etendada oluline osa ka lastele ülalpidamise nõudmise asjus, on prokurör.

Teatavasti on vastavalt NSV Liidu Konstitutsioonile prokuratuuriorganite ülesandeks teostada kõrgeimat järelevalvet seaduste täpse täitmise üle. See määrab ühtlasi ära ka prokuröri protsessuaalse seisundi ja viimast iseloomustavate protsessuaalsete õiguste ning kohustuste iseloomu tsiviilkohtumenetluses.

Seaduste täpse täitmise üle järelevalve teostamiseks tsiviilkohtumenetlusest osavõtu kaudu on tarvis, et prokurörile kuulsid laiäldased protsessuaalsed õigused.

Nii näiteks selleks, et vältida juriidiliste isikute õiguste ja huvide rikkumist vastavate ametiisikute ebaseadusliku tegevuse läbi, samuti selleks, et kindlustada kodanike õiguste ja huvide kohtulikkude kaitset juhtudel, kui nad mitmesuguste objektiivsete põhjuste tõttu pole seda suutelised ise taotlema, peab prokurörile sotsialistliku seaduslikkuse kindlustamise huvides kuuluma hagi esitamise õigus.

Lisaks sellele peab prokuröril seaduslikkuse üle järelevalve teostamiseks olema teisigi protsessuaalseid õigusi, ja kehtiv seadusandlus neid annabki, mis tagavad tema aktiivse osavõtu asja kohtulikust arutamisest, kassatsioonimenetlusest, jõustunud kohtuotsuste läbivaatamisest ja täitemenetlusest.

Mainitud õigustused koos vastavate protsessuaalsete kohustustega iseloomustavadki prokuröri protsessuaalset seisundit.

Mõned autorid, kes hagi esitava prokuröri samastavad täielikult hagejaga, on väitnud, et prokuröri protsessuaalset seisundit iseloomustavad ka protsessi objekti käsutamisega seotud õigus-tused.²⁵

Lisaks argumentidele, millega meie juba hageja mõiste käsitlemisel prokuröri ja hageja samastamise alusetust kinnitasime, võib märkida, et taoline samastamine ja sel alusel prokuröri ainult pooltele spetsiifiliste õiguste omistamine on vastuolus prokuröri olemusega, tema põhiülesannetega, mis on fikseeritud NSV Liidu Konstitutsiooni vastavais sättes kui ka viimaste konkretiseerimiseks antud teistes õiguslikes aktides.²⁶

Ühtlasi tuleb tähendada, et seaduslikkuse üle kõrgeima järelevalve teostamiseks pole sugugi tarvis, et prokuröri kuuluksid protsessi objekti käsutamisega seotud õigused. Oma ülesandeid ta suudab edukalt täita ka ilma nimetatud õigusteta.

Pole liigne meenutada, et hagit loobuda, leppetoominguid sõlmida jt. protsessi objekti käsutamisega seotud toiminguid võib sooritada ikkagi isik, kes kõigi eelduste kohaselt on subjektiivsete õiguste kandjaks. Nimetatud õigustuste andmine prokuröri, kes ise ei ole vaieldava materiaalsooiguse suhte subjektiks ja ühtlasi ka vastavate õiguste kandjaks, võib viia vastava isiku subjektiivsete õiguste rikkumisele. Pealegi juhtumil, kui prokuröri andagi nimetatud õigused, võib nende kasutamisel tekkida ületamatuid raskusi, näiteks kui prokurör ja õiguste tegelik kandja asuvad õiguste käsutamise küsimustes diametraalselt vastupidistel seisukohtadel.

7 Asjaosalistena lastele ülalpidamise nõudmise asjus esinevad ka haldusorganid ja ühiskondlikud organisatsioonid.

Nii annab seadus (TsPK § 2-a) alimendihagi esitamise õiguse eestkoste- ja hooldusorganitele, emade- ja lastekaitseorganitele ning ametiühingule.²⁷

²⁵ Vt. A. Ф. Клейнман, Значение основ гражданского судопроизводства СССР и союзных республик для дальнейшего укрепления социалистической законности. Межвузовское научное совещание на тему: Дальнейшее развитие советской демократии и укрепление социалистической законности. Тексты докладов и тезисы научных сообщений. Секция гражданского процесса, lk. 7.

²⁶ NSV Liidu Peaprokuröri käskkiri 10. detsembrist 1955. a. nr. 133 «Prokuröri järelevalve tugevdamisest kohtutes tsiviilasjade läbivaatamise seaduslikkuse üle» kohustab prokuröre esitama TsPK § 2 korras hagisid ainult neil juhtudel, kui pooled (minu sõrendus — E. S.) mingisugusel tõsisel põhjusel ei ole suutelnud seda tegema või kui hagi esitamine on tingitud vajadusest kaitsta riigi, kolhooside ja Nõukogude kodanike olulisi huvisid.

On oluline rõhutada, et nimetatud käskkiri eraldab selgelt prokuröri, kes hagi esitab, ja pooli, kelle huvides seda tehakse.

²⁷ TsPK § 2-a näeb ette, et vanematelt laste ülalpidamise nõudmise asjad võetakse kohtutes menetlusele muuhulgas ka perekonnaseisuaktide osakonna teadaandel. Nimetatud sätte võeti TsPK-sse perioodil, mil abielulahutus toimus eranditult perekonnaseisuaktide büroos, ja selleks, et informeerida kohtuorganeid alimendiasja algatamise vajadusest juhtudel, kui abikaasad ei sõlminud lahutuse korral kokkulepet laste ülalpidamiseks alimentide maksmise küsimuses. Lahutuse kohtuliku korra kehtestamisega vastavalt NSV Liidu Ülemnõukogu

Vastavalt kõrgemate kohtuorganite juhtnööridele, samuti praktikas väljakujunenud tavadele annavad haldusorganid alimendiasjade lahendamisel ka arvamusi.²⁸

Seoses sellega, et seadus ei reguleeri haldusorganite osavõttu protsessist kuigi üksikasjaliselt, on erialases kirjanduses avaldatud haldusorganite osavõtu juriidilise loomuse kohta mitmesuguseid seisukohti.

Valdavale enamikule autoreist on omane vaadelda haldusorganit sõltuvalt tema osavõtu vormist kahe teineteisest, ja enamikul juhtudel ka kõigist teistest asjaosalistest erineva iseseisva asjaosalisena.

Teistsugust järeldust pole võimalik teha, kui pidada silmas, et hagi esitavat haldusorganit peetakse protsessuaalseks hagejaks, arvamuse andmiseks protsessi astunud haldusorganit aga iseseisva nõudeta kolmanda isiku eriliigiks.²⁹ Nimetatud järeldus tekib ka

Presiidiumi 8. juuli 1944. a. seadlusele kaotas nimetatud säte oma praktilise tähtsuse. (Vt. Р. Ф. Каллистратова, Институт «особого участия» государственных и общественных организаций в советском гражданском процессе. Ученые записки ВЮОН-а, вып. 8, lk. 89.)

²⁸ VNFSV Ülemkohtu Tsiiviilkassatsiooni Kolleegiumi 11. juuni 1929. a. juhendkirjas nähakse ette, et 14—18 a. vanuste alaealiste poolt esitatud alimendihagide läbivaatamisele tuleb kohustuslikult kutsuda eestkosteorgani esindaja ning ära kuulata tema arvamus alimentide vormi, alaealisele raha kättemise viiside ja tähtaegade kohta (vt. Справочник по вопросам охраны детства, lk. 187). Eestkoste- ja hooldusorganid, samuti sotsiaalõiguslikud kabinetid annavad praktikas arvamusi esitatud alimendihagide fiktiivsuse kohta. Seega ei ole tegelikkusega kooskõlas A. F. Kozlovi väide, nagu ei annaks haldusorganid arvamust ülalpidamise nõudmise asjus (vt. А. Ф. Козлов, Участие органов государственного управления и технических инспекций ЦК профсоюзов в советском гражданском процессе в форме дачи заключений. Вопросы гражданского, трудового права и гражданского процесса. Ученые записки Свердловского юридического института имени А. Я. Вышинского, том V. М., 1957, lk. 173).

Meie arvates on eestkoste- ja hooldusorgani arvamus vajalik ka lapse esindaja asjaomasuse küsimuses, mis tekib seoses sellega, et laps ei ela alati isiku juures, kes esitab alimendihagi.

²⁹ Vt. М. А. Гурвич, Лекции по советскому гражданскому процессу, М., 1950, lk. 46, 48, 49, 60, 63; А. А. Добровольский, Участие органов государственного управления в советском гражданском процессе. «Советское государство и право» 1957, nr. 4, lk. 68—70; с е с а т а, Участие органов государственного управления в гражданском процессе, lk. 126—133, 139—143; Ж. К. Ананьева, Автореферат, lk. 13—14; J. Ananjeva on hiljem päris õigesti asunud seisukohale, et teiste isikute huvides hagi esitavat haldusorganit ei saa pidada ei hagejaks ega ka protsessuaalseks hagejaks (vt. J. A n a n j e v a, Протсессиялист пирифтлемист Еести NSV тсивиилпротсесси коодектсис. «Nõukogude Oigus» 1959, nr. 1, lk. 19). Et ta pole siiski loobunud seisukohast, mille kohaselt arvamuse andmiseks protsessist osavõtvat haldusorganit peetakse iseseisva nõudeta kolmanda isiku eriliigiks, siis ta ikkagi eitab haldusorgani kui kõigi osavõtu vormide puhul ühtse protsessuaalse seisundiga iseseisva asjaosalise olemasolu.

Olgu märgitud, et reas ametkondlikes juhendeis, samuti kohtupraktikas peetakse arvamust andvat haldusorganit päriselt kolmandaks isikuks. Nii VNFSV MN 8. aprilli 1943. a. määrusega nr. 325 kinnitatud VNFSV Hariduse RK, VNFSV Tervishoiu RK ja VNFSV Kohtu RK juhendis «Vanemateta jäänud laste patroneerimisest, eestkostest ja lapsendamisest» märgitakse (p. 22), et lapsen-

nende autorite käsitlel alusel, kes hagi esitanud haldusorganit peavad tavaliseks hagejaks, arvamuse andjat aga täiesti iseseisvaks, uut liiki asjaosaliseks teiste juba tuntud asjaosaliste kõrval.³⁰

Haldusorgani kui ühtse protsessuaalse seisundiga iseseisva asjaosalise olemasolu eitavad kõrvuti juba mainitutega ka autorid, kes peavad arvamuse andmiseks protsessi astunud haldusorganit eksperdikis.³¹

Ei ole vajadust pikemalt peatuda sellel, et äsja esitatud seisukohad haldusorganite samastamise kohta väga mitmesuguste asjaosalistega on üksikult võetuna väärad, sest juba hageja mõiste käsitlemisel me näitasime nende vaadete alusetust, mille kohaselt hageja või nn. «protsessuaalse hageja» kategooriasse paigutati puht väliste ja juhuslike tunnuste alusel teiste isikute õiguste ja huvide kaitseks hagi esitada võivate riigiorganite hulgas ka haldusorganid. Küllaldase selgusega on erilases kirjanduses näidatud ka seda, et arvamust andvat haldusorganit ei saa pidada ise-

damise tühistamise asjade läbivaatamisele tuleb kohustuslikult tõmmata kolmanda isikuna lapse poolele rajooni (linna) haridus- või tervishoiuosakond (vt. Справочник по вопросам охраны детства, М., 1956, lk. 132). Ka VNFSV Kohtu RK-ga kooskõlastatud VNFSV Kommunaalmajanduse RK 25. detsembril 1945. a. juhendis «Ehitiste registreerimise korra» VNFSV linnades, töölises, suvitus- ja kuurordiasulais» (§ 17) peetakse arvamust andvat kommunaalorganit kolmandaks isikuks (vt. «Жилищные законы», М., 1958, lk. 227).

Ka kohtupraktikas peetakse arvamust andvat haldusorganit mõnikord kolmandaks isikuks (vt. NSV Liidu Ülemkohtu TsKK määrus asjas nr. 36/1199 — «Судебная практика Верховного Суда СССР» 1951, nr. 3, lk. 43 jt.).

³⁰ Vt. K. C. Юдельсон, Советский гражданский процесс, lk. 58, 90; seesamа, К вопросу об основах законодательства о гражданском судопроизводстве «Советское государство и право» 1957, nr. 6, lk. 86—87; A. Ф. Козлов, viidatud teos, lk. 170, 172—178, 191—192; П. П. Гуреев, Судебное разбирательство гражданских дел, М., 1958, lk. 69—70 I. M. Iljinskaja ja S. A. Ivanova, kes piirduvad ainult arvamust andva haldusorgani protsessuaalse seisundi piiritlemisega, leiavad samuti, et antud juhtumil on tegemist protsessiseadusandlusele tundmatu, täiesti iseseisva protsessiosalisega (vt. И. М. Ильинская, viidatud teos, lk. 12; С. А. Иванова, Участие органа опеки и попечительства в судебных спорах о детях. Ученые записки ВЮЗИ, вып. V. Вопросы гражданского права, М., 1958, lk. 261, 271).

Arvamust andva haldusorgani vaatlemine iseseisva asjaosalisena on tüüpiliseks näiteks haldusorgani kui tervikliku protsessuaalse seisundiga asjaosalise olemasolu eitamise kohta. Õige pole rääkida ka mingi uue asjaosalise ilmumisest. Seadus tunneb, kuid reguleerib väga pinnaliselt tema protsessuaalset seisundit.

³¹ Vt. Ц. Шнейдер, Из практики обследования при спорах в суде о воспитании ребенка. «Право и жизнь» 1927, № 5; A. Ф. Клейнман, Основные вопросы теории доказательств в советском гражданском процессе, М.—Л., 1950, lk. 59; seesamа, Советский гражданский процесс, lk. 202; Г. Ф. Деревянко, Правоотношения по поводу воспитания детей в советском семейном праве. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук, Харьков, 1953, lk. 14; Э. Б. Геккер, Основные вопросы экспертизы в советском гражданском процессе. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук, М., 1956.

Mõnikord on ka kohtupraktikas arvamust andvat haldusorganit nimetatud eksperdikis (vt. NSV Liidu Ülemkohtu TsKK määrus asjas nr. 36/314 «Судебная практика Верховного Суда СССР» 1950, № 6, lk. 23).

seisva nõudeta kolmandaks isikuks ega viimase eri liiki kuuluvaks, samuti mitte eksperdiks ja tunnistajaks.³²

Lähemalt tuleb aga peatuda peamiselt veal, mida autorid siin teevad. Selleks on haldusorgani kui ühtse seisundiga asjaosalise olemasolu eitamine, tema jaotamine sõltuvalt protsessist osavõtu vormist kui nende arvates protsessuaalset seisundit määravast faktorist kaheks teineteisest erinevaks asjaosaliseks.

Sellisel eraldamisel oleks muidugi siis mõtet, kui haldusorgani ülesanded ja sellest tulenevad protsessist osavõtu eesmärgid mõlema osavõtu vormi puhul oleksid erinevad. Tegelikult see nii ei ole.³³ Esitades laste ülalpidamiseks alimentide väljamõistmise hagi või andes teiste isikute või riigiorganite poolt esitatud hagide puhul arvamuse, täidab eestkoste- ja hooldusorgan, kui piirduda haldusorganeist viimase vaatlamisega, nii ühel kui teisel juhtumil talle seadusega pandud erilist ülesannet, astub välja laste huvide kaitsmise eesmärgil.

Seega haldusorgani lahutamine kaheks erinevaks protsessiosaliseks on vastuolus haldusorgani protsessist osavõtu eesmärgi ühtsuse põhimõttega.

Laste huvide kaitse praktiliseks teostamiseks protsessis peavad eestkoste- ja hooldusorganitele kuuluma ka selleks vajalikud protsessuaalsed õigused ja kohustused. Seejuures protsessuaalsete õiguste ja kohustuste iseloom ning maht, mis iseloomustavadki eestkoste- ja hooldusorgani protsessuaalset seisundit, määratakse ära juba eestkoste- ja hooldusorgani üldiste ülesannetega.

Kuigi kehtiv protsessiseadusandlus fikseerib ainult väheseid eestkoste- ja hooldusorgani protsessuaalseid õigusi ja kohustusi, kasutavad nimetatud haldusorganid praktikas kujunenud tavade alusel üsna laialdasi õigusi, mis tuleks kahtlemata fikseerida ka väljatöötamisel olevas protsessiseadusandluses. Kehtiva protsessiseadusandlusega ettenähtud hagi esitamise õiguse kõrval on tarvis uues seadlusandluses ette näha kõik õigused, mis tagaksid eestkoste- ja hooldusorgani, samuti teiste haldusorganite aktiivse osavõtu asja menetlemisest kohtus. Protsessikoodeksis tuleks otsest ette näha arvamuse andmise õigus juhtudel, kui eestkoste- ja hooldusorgan astub või tõmmatakse juba menetluses olevasse asjasse. Sõltumata protsessist osavõtu vormist, peaks eestkoste-

³² Vt. С. А. Иванова, viidatud teos, lk. 262—270; А. Ф. Козлов, viidatud teos, lk. 194—197; Р. Ф. Каллистратова, Институт «особого участия» государственных и общественных организаций в советском гражданском процессе. Ученые записки ВИЮН, вып. 8, lk. 96—100, 105; К. С. Юдельсон, К вопросу об основах законодательства о гражданском судопроизводстве. «Советское государство и право» 1957, № 6, lk. 86—87.

³³ Haldusorgani protsessist osavõtu eesmärkide ühtsust erinevate osavõtu vormide puhul on faktide surve sunnitud tunnistama ka need autorid, kes osavõtu vormide alusel haldusorganit vaatlevad kahe teineteisest erineva asjaosalisena (vt. А. А. Добровольский, Участие органов государственного управления в советском гражданском процессе. «Советское государство и право» 1957, № 4, lk. 68).

ja hooldusorganile kuuluma jõustumata kohtuotsuste edasikaebamise õigus.

Tingituna konkreetsest olukorrast, pole haldusorganil alati tarvis kasutada kõiki talle kuuluvaid õigusi. Näiteks kui tema kompetentsi kuuluv asjas on hagi juba esitatud, siis pole tal vajadust ja ta ei võigi ainususe põhimõttest lähtudes enam hagi esitamise õigust kasutada. Kuid oma ülesandeid võib ta täita ka menetletavas asjas sekkumise ja arvamuse andmise teel.

Silmas pidades äsjaöeldut, võib rääkida haldusorgani ajaliselt erinevate protsessi astumise ja ühtlasi ka talle kuuluvate õiguste ja kohustuste erinevas ulatuses rakendamise juhtumitest ehk erinevaist osavõtu vormidest.

Ülaesitatud, sealhulgas ka haldusorgani protsessuaalset seisundit määravate faktorite ja tema osavõtu vormide kohta öeldu lubab ühtlasi väita, et seisukohta, mille kohaselt haldusorgani protsessuaalset seisundit määravaks faktoriks peetakse haldusorgani protsessist osavõtu vormi,³⁴ ei saa pidada õigeks.

Sellele võib lisada, et osavõtu vorm, mida iseloomustab 1) haldusorgani asjas sekkumise moment ja 2) haldusorganile juba kuuluvate protsessuaalsete õiguste ja kohustuste erinevas mahus rakendamise võimalus, ei saa olla määravaks haldusorgani protsessuaalse seisundi suhtes, s. t. olla määravaks selles, missugused protsessuaalsed õigused ja kohustused peavad haldusorganile üldse kuuluma.

Osavõtu vormist ei sõltu mitte haldusorgani protsessuaalsete õiguste ja kohustuste olemasolu, nagu püütakse väita, vaid üksnes see, missuguses ulatuses konkreetsetel juhtumil haldusorgani olemasolevaid, talle juba kuuluvaid õigusi rakendatakse.

Väita, et protsessist osavõtu vorm määrab ära haldusorgani protsessuaalse seisundi, tähendab järelikult teha oluline metodoloogiline viga haldusorgani protsessuaalset seisundit määravate faktorite küsimuses.

Resümeerides eelöeldut võib väita, et haldusorgani näol on meil tegemist täiesti iseseisva, omapärase protsessuaalse seisundiga asjaosalisega, kelle protsessuaalne seisund (protsessuaalsete õiguste ja kohustuste iseloom ning maht) määratakse ära haldusorganile seadusega pandud ülesannetega, ja kes sõltuvalt konkreetsest olukorrast võib protsessist osa võtta väga mitmesuguses vormis kodanike mitmesuguste seaduslike õiguste ja huvide kaitsmise eesmärgil.

Tuleb kahjuks märkida, et erialases kirjanduses ainult üksikud

³⁴ Vt. К. С. Юдельсон, Советский гражданский процесс, lk. 91; А. А. Добровольский, Участие органов государственного управления в советском гражданском процессе. «Советское государство и право» 1957, № 4, lk. 68—70; jt.

autorid näevad osavõtu vormide mitmekesisuse taga haldusorganit kui iseseisvat ja alati ühtse seisundiga asjaosalist.³⁵

Eestkoste ja hooldusorganiga samalaadseid protsessuaalseid õigusi ja kohustusi lastele ülalpidamise nõudmise asjus peaksid omama ka ametiühingud, eriti seoses sellega, et koolireformi läbiviimise tulemusena hakkavad asutustes ja ettevõtetes tööle paljud noorukid, kellest mõnigi vajab kaheldamatult abi oma ülalpidamisalaste õiguste kaitsmisel.

Samalaadsed protsessuaalsed õigused ja kohustused peaksid kuuluma ka naiste ja laste nõuandlate juures asuvatele sotsiaalõiguslikele kabinettidele.

Selleks et tugevdada alimendiasjade kohtuliku arutamise kasvatuslikku mõju ning ühendada kohtu ja üldsuse kasvatusalaseid jõupingutusi isikute suhtes, kes oma kohustusi laste ees vabatahtlikult ei täida, tuleks uues protsessiseadusandluses ette näha, et alimendiasjade arutamisest võivad protsessiosalistena osa võtta ühiskondlike organisatsioonide ja töötajate koosolekute poolt valitud isikud. Neile tuleks anda õigus esitada neid volitanud kollektiivi arvamust nii poolte isiksuse ja käitumise kui ka asja võimaliku lahenduse kohta.

³⁵ Vt. Р. Ф. Каллистратова, Институт «особого участия» государственных и общественных организации в советском гражданском процессе. Ученые записки ВЮОН, вып. 8, lk. 110—111; М. А. В и к у т, Участие третьих лиц в советском гражданском процессе. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук, М., 1953, lk. 20; see s a m a, О специальном участии органов государственного управления в советском гражданском процессе. Ученые записки Саратовского юридического института имени Д. И. Курского, вып. VI, Саратов, 1957, lk. 278—281.

II peatükk

ASJA ALGATAMISE JA EEELETTEVALMISTAMISE ERI SUGI

§ 1. Kohtuvõimkond ja kohtualluvus

Kehtiva seadusandluse kohaselt kuuluvad laste ülalpidamiseks alimentide väljamõistmise asjad kohtuorganite kompetentsi. Nimeetatud asjade arutamise ja lahendamise kohtulik kord tagab mitte üksnes alimendiasja õige lahendamise, vaid annab võimaluse ka kasvatusliku mõju avaldamiseks isikuile, kes oma kohustusi laste ees ei täida või meelsasti täita ei taha.

Kuigi antud kategooria asjade lahendamine kohtuorganite poolt on end igati õigustanud, on erialases kirjanduses tehtud ettepanekuid anda neist enamiku lahendamine notariaalorganite pädevusse.

Nii on õigusteaduse kandidaat M. G. Masevitš väitnud, et uues seadusandluses tuleb lastele ülalpidamise nõudmise asjade lahendamine jätta kohtuorganite kompetentsi üksnes siis, kui kostja vaidleb isaduse vastu või taotleb alimentide määra vähendamist. Kõikidel ülejäänud juhtudel olevat otstarbekas neid asju lahendada täitepealdise väljaandmise teel, sest need asjad kandvat praktikas seadusega kindlaksmääratud summade vaieldamatu sissenõudmise iseloomu.⁸⁶

Rääkimata pikemalt sellest, et mainitud ettepaneku praktilisel rakendamisel tekib tõsiseid raskusi, ei saa seda õigeaks pidada rea teistegi kaalutluste tõttu.

Seisukoht, et juhtudel, kui pole vaidlust isaduse või alimentide määra küsimuses, tuleb alimendid sisse nõuda notari täitepealdise alusel, tähendab tegelikult loobumist põhimõttest, et riiklikku sundi võib ja tuleb rakendada üksnes õiguserikkujate suhtes. Seega viib autori seisukoht praktilisel rakendamisel sunnivahendite kohaldamisele ka nende isikute suhtes, kes oma kohustusi laste suhtes täidavad korralikult.

Nimetatud seisukoha praktiline rakendamine annaks ühtlasi

⁸⁶ Vt. M. Г М а с е в и ч, Некоторые вопросы кодификации семейного законодательства. «Советское государство и право» 1958, № 11, lk. 63.

võimaluse ka fiktiivsete alimendinõuete realiseerimiseks notari täitepealdise alusel.

Kuid vaadeldava seisukohaga ei saa nõustuda peamiselt ikkagi sellepärast, et see on ühekülgne, sest ei arvestata kodanlike igandite olemasolu kui laste ülalpidamisest kõrvalehoidmise peamist põhjust ja nende vastu aktiivse võitlemise vajadust. Sel alal esinevate kodanlike igandite vastu on aga tarvis aktiivselt võidelda, sest nagu näitavad statistilised andmed kas või meie vabariigi kohta, moodustavad lastele ülalpidamise nõudmise asjad küllaltki suure protsendi tsiviilasjade üldarvust ja mis veelgi pahem, ei näita hoopiski vähenemise tendentsi. Igauhele peaks vist olema selge, et täitepealdise väljaandmine notari poolt võtab võimaluse kostjale kasvatusliku mõju avaldamiseks.

Ülalöeldust lähtudes peaks ka tulevase seadusandluse järgi laste ülalpidamiseks alimentide väljamõistmise asjad jääma kohtuorganite kompetentsi.

Kohtualluvuse küsimustest peatume kõigepealt liigialluvusel.

Kehtivate liigialluvuse eeskirjade kohaselt kuuluvad laste ülalpidamiseks alimentide nõudmise asjad rahvakohtute pädevusse. Kohtu asjast huvitatud isikuile kättesaadavaks tegemise kõrval luuakse sellega ühtlasi ka kõige soodsamad tingimused tõendite uurimiseks ja õigete järelduste tegemiseks asja lahendamisel olulist tähtsust omavate asjaolude kohta. Lastele ülalpidamise nõudmise asjade rahvakohtus arutamine võimaldab saavutada ka kõige suuremat kasvatuslikku efekti.

Asjanimetatud üldreeglist on ka erandeid. Esimese neist kehtestab NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi 8. juuli 1944. a. seadlus «Riikliku abi suurendamisest rasedatele naistele, lasterikastele ja vallasemadele, emade- ja lastekaitse tugevdamisest, aunime «Kangelas-ema» sisseseadmisesest ja ordeni «Ema-au» ning medali «Emamedal» asutamisesest» (§ 26), mis näeb ette lastele ülalpidamise nõudmise asjade lahendamise ka oblasti-, krai-, ringkonna- ja linnakohtus, liiduvabariigi ja autonoomse vabariigi ülemkohtus juhtumil, kui nimetatud kohtud, lahendades abielulahutuse asju, jõuavad järeldusele abielu lahutamise vajalikkusest.³⁷ Teise erandi fikseerib TsPK § 22 märkus. Siin nähakse ette, et krai- (oblasti-) kohus (Eesti NSV tingimustes Eesti NSV Ülemkohus) võib igast temale alluvast kohtust asja ära võtta oma menetlusse. Kolmas ja ühtlasi viimane erand kehtestatakse aga NSV Liidu Ülemkohtu Pleenumi 25. aprilli 1947. a. määrusega nr. 7/1/u «Tsiiviilasjade arutamise kiirendamisest kohtuis». Nimetatud määruses (p. 5) öeldakse, et «Juhul, kui asi saabub korduvalt kassatsiooni-instantsi ja ilmneb vajadus korduvalt tühistada esimese instantsi kohtu poolt tehtud otsus, kõrgem kohus otsust tühistades ei pea andma

³⁷ Ведомости Верховного Совета СССР, 1944, № 37.

asja arutada alamale kohtule, vaid on kohustatud võtma asja oma menetlusse esimese instantsi järgi»³⁸

Uues protsessiseadusandluses tuleks nimetatud liigialluvuse eeskirjad ühes kahe viimatimainitud erandiga kehtima jätta. Et meie arvates kohtuorganeist peaks tulevikus abielulahutuse asjade lahendamise tegelema ainult rahvakohtud, siis seoses sellega tuleks esimene erandeist tulevases protsessiseadusandlusest välja lülitada.

Antud asjade kategooria territoriaalse alluvuse osas kehtivad eeskirjad, mille kohaselt hagi on võimalik esitada nii hageja kui ka kostja elukoha rahvakohtutele (TsPK § 25 märkus 1). Et kehtivad alternatiivse alluvuse eeskirjad loovad laste õiguste kaitsmise seisukohalt vaadatuna eriti soodsa olukorra, peaksid nad kehtima jääma ka tulevases seadusandluses.

Hagid, mis on seotud lastele ülalpidamise nõudmise asjadega, nagu laste kasuks väljamõistetud alimentide määra vähendamise või alimentide võlgnevuse vähendamise või võlgnevuse kustutamise hagid vaadatakse läbi üldalluvuse eeskirjade kohaselt kostja elukoha kohtus, vastuhagid aga seosalluvuse põhimõtte kohaselt sama kohtu poolt, kes lahendab põhihagi. Ka selles osas peaks uues seadusandluses jääma kehtima senine kord.

§ 2. Asja algatamine

Lastele ülalpidamise nõudmise asjade algatamine erineb tunduvalt teiste kohtuasjade algatamisest. Esinevate erinevuste iseloomulikuks jooneks on see, et kohtule ja teistele riigiorganitele antakse seadusega võimalus hagi esitajat aktiivselt abistada või otseselt kohustatakse neid sooritama tervet rida toiminguid, mida teistes asjades hagi esitaja on kohustatud ise sooritama.

Nii ütleb TsPK § 2-a otseselt, et «vanematelt laste ülalpidamise (alimentide) nõudmise asjad võetakse kohtutes menetlusele vanemate või eestkostjate avaldusel või perekonnaseisuaktide osakonna teadaandel, samuti ka kohtu algatusel, prokuröri, emade- ja lastekaitseorgani, eeskosteorgani või ametiühingu hagemisel».

Seoses hagi esitada võivate isikute ringi piiritlemisega tekib küsimus, kas kohus peab hagiavalduse vastu võtma ka isikult, kes last faktiliselt kasvatab ja ülal peab, ilma ei teda oleks seadusega ettenähtud korras vormistatud lapse eestkostjaks või hooldajaks?

Lähtudes juba sellest, et kohtule endale on neis asjus antud asja algatamise õigus, peab arvama, et sellise isiku hagiavaldus tuleb vastu võtta. Seoses asjaoluga, et nimetatud isik on hiljem lapse kasuks väljamõistetud alimentide käsutajaks, peaks kohus ühtlasi võtma tarvitusele abinõud, et eestkoste- ja hooldusorgan

³⁸ NSV Liidu Ülemkohtu Pleenumi kehtivate määruste kogu 1924—1951. a., Tallinn 1953, lk. 184.

määraks tegelikult lapse eest hoolitseva isiku ka ametlikult lapse eestkostjaks või hooldajaks.

Soodustuseks hagi esitajale on ka temale seadusega antud hagide alternatiivse esitamise võimalus (TsPK § 25 märkus 1)

Kehtiv seadusandlus näeb ette, et juhtumil, kui hagiavaldus on esitatud ilma TsPK §-s 76 ettenähtud nõudeid täitmata ja ühtset riigilõivu maksmata, jäetakse avaldus käiku andmata, millest kohus teatab hagejale ja annab talle tähtaja puuduste kõrvaldamiseks. Kui antud tähtaja kestel hagiavalduse puudused ei ole kõrvaldatud, loetakse avaldus mitteesitatuks (TsPK § 81). Nimetatud eeskirja rakendatakse praktikas näiteks sel korral, kui hagi esitaja ei ole vastavalt TsPK § 76 p-le «v» hagiavalduses näidanud kostja alalist elu- või tegevuskohta.

Erinevalt teistest asjadest ei kuulu TsPK § 81 aga siin rakendamisele. Vastavalt TsPK §-le 26 öeldakse NSV Liidu Ülemkohtu Pleenumi 4. augusti 1950. a. määruses (p. 1) otseselt, et «kohtud ei tohi keelduda hagiavalduse vastuvõtmisest sel alusel, et hageja ei tea kostja elukohta, vaid on kohustatud oma algatusel võtma tarvitusele abinõud kostja elukoha väljaselgitamiseks (minu sõrendus — E. S.) ja temale teatama asja kohtus arutamise päeva.

Kui kohtu poolt tarvitusele võetud abinõudega kostja elukohta kindlaks ei tehta, peab kohus tegema määruse kostja tagaotsimise kohta ja selle määruse ära kirja saatma prokurörile korralduse tegemiseks kostja tagaotsimise kohta miilitsaorganite kaudu.»

Seega peab kohus hagiavalduse nimetatud puuduse kõrvaldamata ise.

Lastele ülalpidamise nõudmise asjus ei nõuta hagi esitajailt ka riigilõivu ega asja menetluse kulude tasumist (TsPK § 43 p. «e») Kohtukulud nõutakse sisse kostjalt.

NSV Liidu Ülemkohtu Pleenumi 4. augusti 1950. a. määrus (p. 1) näeb ette, et kohtud peavad nõudma hagi esitajailt, et nad esitaksid toimiku juurde 1) lapse sünnitunnistuse, 2) dokumendid, mis kinnitavad registreeritud abielu poolte vahel, ja 3) teatise selle kohta, et laps on hagi esitaja ülalpidamisel.

Praktikas tekib aga mõnikord küsimus, kuidas tuleb talitada siis, kui abielumees pole sünniakti ja ka sünnitunnistusele sisse kantud abielu ajal sündinud lapse isana?

Mõned rahvakohtunikud on vaadelnud esitatud alimendihagi isaduse tuvastamise hagina, ja viitega NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi 8. juuli 1944. a. seadluse §-le 20, mis teatavasti keelab isaduse tuvastamise, keeldunud hagi vastu võtmast.

NSV Liidu Ülemkohus on taolistel juhtudel päris õigesti märkinud, et hagiavalduse vastuvõtmisest keeldumine viitega 8. juuli 1944. a. seadluse §-le 20 on väär. Ülemkohus märgib, et nimetatud seadluse § 20 ei luba isaduse tuvastamist sel korral, kui lapse ema ei ole lapse isaga registreeritud abielus. Siin aga on registreeritud abielu lapse sünni momendil olemas. NSV Liidu Ülemkohus

ütleb eelnevast lähtudes, et hagiavalldus tuleb vastu võtta, ja nagu nähtub samas tema poolt väljendatud seisukohast, et isa võib tõendada, et ta pole lapse isa, lubab ka nimetatud asja kohtulikku arutamist.³⁹

Sellega, et taoline hagiavalldus tuleb vastu võtta, peab nõustuma. Nõustuda ei saa aga seisukohaga, et asja võib arutada ka siis, kui asjas puudub sünnitunnistus, millest nähtuks, et kostja on lapse isa. Siin NSV Liidu Ülemkohus kordab üht varem tehtud viga. Nimelt ühes käsitletavast määrusest varasemas määruses asus NSV Liidu Ülemkohtu Tsiviilasjade Kohtukollegium seisukohale, et juhtumil, kui abielumees on sünniaktis jäänud fikseerimata abielu ajal sündinud lapse isana, võib ema taotleda vastava sissekande parandamist hagi esitamise teel.⁴⁰

NSV Liidu Ülemkohtu seda seisukohta ei saa õigeks pidada, sest taoliste sissekannete parandamiseks on ette nähtud halduskord.

Lähtudes eelnevast tuleb asuda järgmisele seisukohale: kui abielumees ei ole abielu ajal sündinud lapse isana sünniakti ja sünnitunnistusele sisse kantud, tuleb alimendihagi ikkagi vastu võtta. Ühtlasi teeb kohtunik hagi esitajale ülesandeks taotleda halduskorras sünniaktis vastavate paranduste tegemist ja esitada sünnitunnistus, kus kostja on sisse kantud abielu ajal sündinud lapse isana.

§ 3. Eelettevalmistamine

Tsiviilasjade eelettevalmistamine on iseseisev ja väga tähtis staadium nõukogude tsiviilprotsessis.

Nimetatud protsessistaadiumis läbiviidavate protsessuaalsete toimingute (TsPK § 80) peamiseks eesmärgiks on tagada tsiviilasjade kiiret ja õiget lahendamist. Nimetatud eesmärgi saavutamiseks on asjade eelettevalmistamist tarvis läbi viia kõige suurema hoolikusega. Sellise nõude on korduvalt püstitanud kohtuorganitele ka NSV Liidu Ülemkohtu Pleenum oma juhustavates määrustes,⁴¹ muuhulgas ka spetsiaalses määruses laste ülalpidamiseks alimentide nõudmise asjade kohta.⁴²

³⁹ Vt. Määrus asja nr. 03/273-54 kohta: Margina hagi Skorobogatovi vastu alimentide väljamõistmiseks (vt. «Судебная практика Верховного Суда СССР» 1955, № 1, lk. 31—32).

⁴⁰ Vt. Määrus asja nr. 03/958-53 kohta: Marunina hagi Lednevi vastu isaduse tuvastamiseks (vt. «Судебная практика Верховного Суда СССР» 1954, № 2, lk. 43—44).

⁴¹ Vt. Protsessuaalnõrmide kõige rangemast järgimisest tsiviilprotsessis, 52. Pleenumi määrus 28. oktoobrist 1935. a. NSV Liidu Ülemkohtu Pleenumi kehtivate määruste kogu 1924—1951. a., Tallinn 1953, lk. 178; Tsiviilasjade kiirendamisest kohtuis. Pleenumi määrus 25. aprillist 1947. a., nr. 7/1/u, samas, lk. 183—184.

⁴² Vt. Kohtupraktikast laste ülalpidamiseks elatusvahendite nõudmise asjus. Pleenumi määrus 4. augustist 1950. a., nr. 14/10/u, samas, lk. 147—148.

Vaatamata kõigele toimub asjade ettevalmistamine praktikas paljudel juhtudel mitterahuldavalt. Selle tulemuseks on asjade menetlemiseks ettenähtud tähtaegadest mittekinnipidamine, asjade lahendamise venimine, samuti ka ebaõige lahendamine. Kõike seda esineb ka lastele ülalpidamise nõudmise asjade puhul.

Vastava praktika üldistamine näitab, et asjade eeltevalmistamisel esinevate puudujääkide põhjused ei seisne mitte üksnes mõnede kohtunike kergekäelisest ja pinnapealsest suhtumisest asjade eeltevalmistamisse, vaid ka kehtiva seadusandluse puudulikkuses. Tingituna sellest ka NSV Liidu Ülemkohtu Pleenumi juhised ei oma alati küllaldast efekti.

Kehtiva seadusandluse puudujäägina torkab kohe silma, et toimingute ring, mille sooritamist eeltevalmistamise korras näevad ette kehtiva protsessiseadusandluse sätted, on tunduvalt kitsam nende toimingute ringist, mida eeltevalmistamise igapäevases praktikas on tarvis sooritada.

TsPK § 80 näeb teatavasti ette terve rea toimingute sooritamist tõendamismenetluse ettevalmistamise osas. Viimane on küll eeltevalmistamise kõige olulisem, kuid mitte ainus lahendamist vajav küsimus. Tegelikult tuleb siin lahendada teisi olulisi küsimusi. Nimetagem neist kas või protsessiosaliste ringi kindlaksmääramist ja nende kaasatõmbamiseks abinõude tarvituselevõtmist, mis pole mitte väikese tähtsusega asjade õige lahendamise seisukohalt. Kehtiva protsessiõiguse normid nimetatud ülesande lahendamist aga ette ei näe.

Edasi, kui vaadelda konkreetset tõendamismenetluse ettevalmistamise reglementeerimist TsPK §-s 80, siis ka siin võime märkida sisulisi lünki. Eelkõige tõendamismenetluse ettevalmistamise meetodika osas. Nimelt TsPK § 80 ei anna vastust küsimustele, millest tuleks tõendamismenetluse ettevalmistamist alustada ja missuguses järjekorras tuleks tõendite kogumiseks vajalikke toiminguid sooritada. Igatahes on kindel, et tunnistajate kohtuistungile väljakutsumise küsimuse otsustamisest, mis on esikohale tõstatatud TsPK §-s 80 (p. «a»), tõendamismenetluse ettevalmistamine küll ei alga.

Seega juba esialgne pealiskaudne tutvumine eeltevalmistamise küsimusi reguleerivate sätetega näitab, et asjade eeltevalmistamise kvaliteedi parandamine nõuab eelkõige eeltevalmistamise kohta käiva seadusandluse paremustamist.

Missuguseid täiendusi tuleks selles osas uues koodeksis ette näha, seda püütakse näidata niivõrd, kui võrd antud asjade kategooria eeltevalmistamise käsitlus seda võimaldab teha.

Asudes käsitlema lastele ülalpidamise nõudmise asjade eeltevalmistamist, tuleb kõigepealt piiritleda nimetatud protsessistaadiumis kohtu ees seisvad peamised ülesanded, mis on meie arvates kõikide asjade kategooriate juures põhiliselt ühesugused.

Eeltevalmistamise praktika üldistamise alusel võib teha järel-

duse, et asjade eeltevalmistamisel seisavad kohtute ees järgmised põhilised ülesanded:

1. Tõendamismenetluse ettevalmistamine.
2. Protsessiosaliste ringi kindlaksmääramine ja nende kaastõmbamiseks abinõude tarvitusele võtmine.
3. Muude küsimuste lahendamine.⁴³
4. Asja kuulamisele määramine ja asja lahendamisest osavõtvaile isikuile kutsete saatmine.

Tõendamismenetluse ettevalmistamise lõppeesmärgiks on anda asja kohtuliku arutamise ajaks kohtu käsutusse kõik asja lahendamiseks vajalikud ja seadusega lubatud tõendid. Viimase saavutamiseks tuleb aga lahendada terve rida vahepealseid ülesandeid. Lähtudes metoodilistest kaalutlustest peaks nende lahendamise järjekord olema selline:

- 1) tõendamiseseme esialgne piiritlemine;
- 2) tõendamisesemesse kuuluvate faktiliste asjaolude tuvastamiseks vajalike ja seadusega lubatud tõendite kindlaksmääramine;
- 3) abinõude tarvituselevõtmine vajalike tõendite õigeaegse kohtusse saabumise kindlustamiseks.⁴⁴

Tsiviilasjade eeltevalmistamise praktika üldistamise alusel tuleb asuda seisukohale, et tõendamismenetluse ettevalmistamine peab algama tõendamiseseme, tõendamisele kuuluvate faktide esialgsest piiritlemisest.

See on ka loomulik, sest enne, kui asuda tõendite kogumisele, on tarvis omada selget ettekujutust, missuguste asjaolude tõendamiseks neid on tarvis koguda.

Peale selle, ülevaate omamine tõendamisesemest ja selle alusel ka asja lahendamiseks vajalikest tõendeist annab eeltevalmistust teostavale kohtunikule võimaluse selgusele jõuda, kas pooled on kõiki olulisi tõendeid silmas pidanud ja kui pole, siis teha neile asjalikke ettepanekuid vajalike tõendite muretsemiseks. Ühtlasi tekib siin võimalus ette näha, kas ja missuguseid tõendeid peab kohus koguma omal initsiatiivil.

Kahjuks tuleb märkida, et praktikas paljud kohtunikud asuvad siiski tõendamismaterjali ettevalmistamisele, ilma et neil oleks tõendamisele kuuluvate faktide kohta selget ettekujutust.

Seetõttu kaob tõendite kogumise eesmärgipärane iseloom. Asjad koormatakse üle mittevajaliku materjaliga, samal ajal kui

⁴³ Siia kuuluvad küsimused võivad olla eri kategooria asjades paljudel juhtudel ühesugused, kuid siia võivad kuuluda ka väga mitmesugused konkreetse asjade kategooria iseärasustest tulenevad eriküsimused.

Lastele ülalpidamise nõudmise asjus võivad siia kuuluda: hagi tagamine, hagide ühendamine, lapsele alimente nõudva isiku — faktilise kasvataja eestkostjaks või hooldajaks vormistamise küsimuse algatamine. Asja lahendamiseni lapse ülalpidamiseks vajalike summade kinnipidamise küsimuse otsustamine, vanemalt ja teistelt isikuilt laste äravõtmiseks abinõude tarvituselevõtmine, kui laste jätmine nende isikute juurde on ohtlik.

⁴⁴ Vt. K. С. Юдельсон, Предварительная подготовка дела в советском гражданском процессе, М., 1948, lk. 9—13.

asja lahendamiseks vajalikud tõendid jäävad kogumata. Lõpuks tõendamiseseme piiritlemata jätmise tõttu selguvad sageli alles kohtuistungil olulised, tõendamist vajavad asjaolud. Viimane omakorda toob kaasa kas siis asja arutamise edasilükkamise vajalike tõendite kogumiseks, või mis veel pahem — asja otsustamise mitteküllaldase tõendamismaterjali alusel.

Nagu me eelnevast näeme, on mitmesuguste ebasoovitavate nähtuste esinemine tõendamismenetluse ettevalmistamisel tingitud peamiselt sellest, et kohtunikud ei järgi siin erilist tähtsust omavat meetodilist nõuet — ei piiritle eelnevalt tõendamiseset. Üheks oluliseks põhjuseks, miks seda ei tehta, on asjaolu, et TsPK § 80 ei püstitagi taolist nõuet.

Ülaltoodud puuduste vältimiseks asjade eeltevalmistamise praktikas on tarvis ENSV TsPK-s sõnaselgelt ette näha, et tõendamismenetluse ettevalmistamine peab algama tõendamiseseme esialgsest piiritlemisest.

Teatavasti moodustavad tõendamiseseme iga kohtuliku vaidluse puhul juriidilised faktid kui ka teised asjaolud, millele pooled toetuvad kui oma nõuete ja vastuväidete alusele.

Teiste sõnadega — tõendamisesemesse kuuluvad hagi aluseks olevad faktilised asjaolud ja kui kostja peaks kasutama temale seadusega antud õigust vastuväidete ja vastuhagi esitamiseks, siis ka viimaste aluseks olevad faktilised asjaolud.⁴⁵

Tõendamiseseme kõige olulisemaks elemendiks on hagi alus. Hagi alusesse, millega hageja põhistab oma haginõuet, kuuluvad mitmesuguse iseloomuga faktilised asjaolud.

Siia kuuluvad kõigepealt asjaolud, mis peavad näitama, et poolte vahel on alaealiste laste ülalpidamise õigussuhe või et see on muutunud või lõppenud.

Nimetatud faktilised asjaolud määratakse kindlaks materiaali-õigusliku normi hüpoteesiga.

Tõendamismenetluse ettevalmistamisel kohtunikul on tarvis vaid lähtudes poolte suhetele antud esialgsest juriidilisest kvalifikatsioonist need faktilised asjaolud piiritleda. Nii näiteks kui kohtunik kvalifitseeris poolte suhted NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi 14. märtsi 1945. a. seadluse «NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi 8. juuli 1944. a. seadluse rakendamise korrast laste suhtes, kelle vanemad ei ole omavahel registreeritud abielus» § 3 järgi,⁴⁶ siis vastavalt nimetatud õigusnormile ja selle alusel kohtunik saabki eelnevalt kindlaks määrata, et poolte õiguslike vahetõendite alusena vajavad tõendamist 1) registreeritud abielu olemasolu lapse vanemate vahel, 2) lapse põlvnemise fakt ja 3) lapse omaksvõtu fakt isa poolt.

⁴⁵ Olgu märgitud, et mitte kõik poolte nõuete ja vastuväidete aluseks olevad asjaolud ei kuulu tõendamisesemesse. Tõendamisesemest lülitatakse välja üldteadaolevad ja teiste kohtuotsustega kindlakstehtud faktilised asjaolud.

⁴⁶ Vt. «Ведомости Верховного Совета СССР» 1945, № 15.

Et materiaalõiguslik norm määrab ära need faktilised asjaolud, mis poolte õiguslike vahetõrgete tekkimise, muutumise või lõppemise alustena kuuluvad hagi alusesse ja hiljem ka tõendamisele, siis seetõttu omab kogu hilisema tõendamismenetluse ja asja õige lahendamise suhtes erakordselt suurt tähtsust poolte suhetele õige esialgse juriidilise kvalifikatsiooni andmine, selle materiaalsoigusliku normi leidmine, mis poolte suhteid reguleerib. Tuleks isegi öelda, et poolte suhetele esialgse juriidilise kvalifikatsiooni andmine on hagi alusfaktide kui tõendamiseseme peamise elemendi õige piiritlemise võtmeks.

Kuigi poolte suhete esialgsel juriidilisel kvalifitseerimisel on erakordne tähtsus, kehtiv seadusandlus seda ei reguleeri.

Arvestades ülalöeldut on selge, et seadusandluse nimetatud lünk tuleb kõrvaldada ENSV TsPK-s. Üksikasjaliselt tuleb siin ette näha, kes, millal ja missuguste meetodite abil poolte suhete esialgsel õiguslikku kvalifitseerimist teostab.

Kehtiva seadusandluse kohaselt (TsPK § 76 p. «g») on hageja hagiavalduses kohustatud esitama üksnes hagi aluseks olevate olude kirjelduse. Seetõttu peab kohtunik andma poolte suhetele esialgse juriidilise kvalifikatsiooni.

Poolte suhete esialgsel õiguslikku kvalifitseerimist peab kohtunik üldreeglina teostama juba enne asja menetlusse võtmist, sest muidu pole võimalik asjatundlikult ja õigesti otsustada nii hagemisõiguse kui ka hagi esitamise protsessuaalset korda moodustavate tingimuste olemasolu üle. Teiselt poolt on see vajalik ka kohtu ja poolte aja säästmise ja menetluse kiirendamise huvides, eriti neil juhtumel, kus hageja esitab hagiavalduse isiklikult. Kohtunik, kvalifitseerinud asja, piiritlenud hagi alusfaktid, saanud ülevaate vajalikest tõenditest, võib koheselt anda hagejale vajalikke juhtnõure kui ka abi tõendite kogumiseks.⁴⁷ Viimati mainitu eeldab muidugi hagiavalduste vastuvõtu õiget organiseerimist. Eelkõige aga seda, et hagiavaldusi võtaks vastu kohtunik isiklikult, mitte aga keegi kohtu kantselei töötajatest. Rajooni rahvakohtute organiseerimine pakub selleks eriti soodsaid võimalusi.

Kuigi poolte suhete esialgne õiguslik kvalifitseerimine peab üldreeglina toimuma enne asja menetlusse võtmist, võib see teatud juhtudel aset leida ka asja eellettevalmistamise staadiumis, nimelt siis, kui hageja muudab hagi eset ja alust, kui esitatakse vastu hagi või kui on tarvis parandada asja algatamise staadiumis poolte suhetele esialgse õigusliku kvalifikatsiooni andmisel tehtud vigu. Seetõttu osutub vajalikuks poolte suhete esialgse õigusliku kvalifitseerimise, eriti aga selle meetodite reglementeerimine ka asja eellettevalmistamise kohta käivate sätetega.

Kui hagiavalduses on poolte õiguslike vahetõrgete aluseks ole-

⁴⁷ Eriti oluline on see lastele ülalpidamise nõudmise asjus, mille puhul on ette nähtud lühikesed menetluse tähtajad.

vad asjaolud esitatud selgelt ja täielikult, võib poolte suhetele esialgse õigusliku kvalifikatsiooni andmine toimuda hagiavalduse alusel.

Kaugelt sagedamini on haginõue, eriti aga selle aluseks olevad asjaolud esitatud ebaselgelt. Sellisel juhtumil peab kohtunik need täpsustama hageja küsitlemise teel ja selle alusel esialgselt kvalifitseerima poolte suhted.

On iseendast mõistetav, et hageja küsitlemine hagi elementide täpsustamiseks kui poolte suhete esialgse juriidilise kvalifitseerimise oluline meetod peab leidma seadusandliku fikseerimise ENSV TsPK-s, seejuures tuleks seda teha eespool märgitud põhimõtteist lähtudes.

Ülalesitatu alusel ei saa õigeaks pidada erialases kirjanduses nii K. S. Judelsoni⁴⁸ kui ka O. N. Zerina⁴⁹ poolt esitatud käsitlust, milles hagi elementide täpsustamist vaadeldakse üksnes asja eeltevalmistamise staadiumis. Et hagi elementide täpsustamise kaudu poolte suhete esialgne kvalifitseerimine just toimubki, siis sisuliselt küsimuse selline käsitlemine tähendab ka poolte suhete esialgse õigusliku kvalifitseerimise viimist üksnes asja eeltevalmistamise staadiumisse. Lisaks eelnevale tuleb märkida, et taoline vaatekoht on vastuolus asja algatamist reguleerivate protsessiõiguse normidega.

Samuti ei saa nõustuda K. S. Judelsoni väitega, nagu oleksid hagi elementide täpsustamise viisid ehk, teiste sõnadega, asja õigusliku kvalifitseerimise meetodid juba leidnud seadusandliku reguleerimise TsPK § 80 p-des «d» ja «g».⁵⁰ Pole raske näha, et TsPK § 80 p-d «d» ja «g» oma praeguses redaktsioonis lähevad vaikides mööda hagi elementide täpsustamise küsimusest. TsPK § 80 p-s «g» öeldakse üksnes seda, et kohtunik «selgitab hageja küsitlemise kaudu hagiavalduse esitamisel kostja võimalikud vastuväited.» (minu sõnenduses — E. S.), s. t. hageja küsitlemise eesmärgiks pole mitte hagi elementide, vaid tõendamiseseme teise elemendi, nimelt kostja vastuväidete aluseks olevate asjaolude selgitamine. TsPK § 80 p-s «d» räägitakse küll kostja väljakutsumisest esialgseks küsitlemiseks asjaolude kohta. Teatud juhtudel on võimalik ka asja niimoodi esialgselt kvalifitseerida, kuid see osutuks kahtlemata esialgse kvalifitseerimise küsimuse lahendamiseks kaudsel teel, mis tooks kaasa vaid kasutatut ajaraiskamist.

Esitatud põhimõtted on vaidlusasjade esialgse õigusliku kvalifitseerimise üldised põhimõtted, mida tuleb kõrvalekalduvatult järgida ka lastele ülalpidamise nõudmise asjade puhul. Kuid antud kategooria asjade esialgsel õiguslikul kvalifitseerimisel on ka eri-

⁴⁸ Vt. К. С. Юдельсон, Советский гражданский процесс, lk. 239.

⁴⁹ Vt. О. Н. Зерина, Судебное рассмотрение гражданского дела в советском гражданском процессе. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук, Л., 1953, lk. 6.

⁵⁰ Vt. К. С. Юдельсон, Советский гражданский процесс, lk. 239.

susi. Peamine neist seisneb selles, et alati on siin tarvis selgusele jõuda, kelle vastu kohustatud isikute küllaltki laiast ringist hagi on esitatud. Selle asjaolu selgitamine, kelleks lapsele on kostja, kas vanem, lapsendaja, faktiline kasvataja või keegi teine kohustatud isikuist, on väga oluline, sest neist igaühe kohustuse tekkimise alused on erinevad. Isa suhtes on võimalik isegi nelja omavahel erineva ülalpidamiskohustuse tekkimise aluste esinemine.

Kohtupraktikas ongi mõnikord esinenud juhtumeid, kus näiteks võõrasvanem on ära vahetatud faktilise kasvatajaga. See muidugi toob kaasa poolte suhetele ebaõige esialgse juriidilise kvalifikatsiooni andmise ja tuvastamisele kuuluvate faktiliste asjaolude ringi ebaõige kindlaksmääramise ning hiljem ka tõendamismenetluse kulgemise ebaõiges suunas.

Hagi alusfaktide järgmise kategooria moodustavad faktid, mis näitavad, et kostja kui laste ülalpidamise õigussuhte kohustatud subjekt ei täida vabatahtlikult oma kohustusi lapse ees, et ta on pannud toime õiguserikkumise. Seetõttu õieti osutubki vajalikuks pöörduda hagiga kohtusse. Siit ka nende faktide nimetus — hagi ajendfaktid.

Seega on antud hagides ajendfaktiks vastavate materiaalõiguslike normide dispositsioonis ettenähtud konkreetse käitumisreegli mittejärgimise fakt, õiguserikkumise fakt. Seejuures õiguserikkumisenähtuse tuleb käsitada mitte üksnes laste ülalpidamise kohustuse osalist või täielikku täitmata jätmist, vaid ka selle korrapäratut, ebaregulaarset täitmist.

Üldreeglina alaealistele lastele ülalpidamise nõudmise hagi ajendfaktid kuuluvad tõendamisesemesse ja neid tuleb arvestada ka asja otsustamisel.

Selline järeldus tuleneb otseselt üldtunnustatud õigusemõistmise põhimõttest, mille kohaselt riiklikku sundi tuleb rakendada üksnes selliste isikute suhtes, kes vabatahtlikult ei täida oma kohustusi. Et õigusemõistmise nimetatud põhimõtte kehtib ka lastele ülalpidamise nõudmise asjade lahendamisel, nähtub juba APEK-i §-st 50, mis näeb ette, et kohtu korras võidakse ülalpidamist nõuda siis, kui vanemad ei soovi seda lastele anda.

Kuid NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi 8. juuli 1944. a. seadlus kehtestas nimetatud üldreeglist ka erandi. Mainitud seadluses (§ 26 p. «a») nimelt öeldakse, et «Oblasti-, krai- ringkonna- ja linnakohus või liiduvabariigi ja autonoomse vabariigi ülemkohus peab abielulahutuse vajalikkuse tunnustamise puhul:

a) määrama, kes lastest kumma lahutatava abielupoole juurde jääb, samuti kes vanematest ning millisel määral kannab laste ülalpidamise kulud.»

Seadluse nimetatud säte ei jäta mingit kahtlust selles, et seoses abielu lahutamise ja lahendamise alimendiasja puhul tuleb õiguserikkumise fakt lülitada välja mitte üksnes tõendamisesemest, vaid ka asja otsustamiselt. Kohus peab laste ülalpidamiseks

alimendid välja mõistma ka siis, kui mingit õiguserikkumist ei esinenudki.

Peab märkima, et kohtupraktikas lülitatakse õiguserikkumise fakt tõendamisesemest välja ja lastele ülalpidamise nõudmise hagi rahuldatakse sõltumata õiguserikkumise olemasolust mitte üksnes abielulahutuse korral, vaid üldreeglina ka neil juhtudel, kui abikaasad on asunud faktiliselt lahus elama.⁵¹

Selline praktika on kaheldamatult vastuolus seadusega (APEK § 50). mis, nagu eespool tähendasime, seab riiklike sunnivahendite rakendamise võimaluse sõltuvusse siiski õiguserikkumise fakti olemasolust.

Ent võib-olla on kujunenud praktika siiski õige ning arvestab õigesti perekondlike suhete arengu objektiivseid seaduspärasusi antud konkreetsetes ajaloolises olukorras, seadus on aga vananenud. Võib-olla tuleks seadust muuta vastavalt kujunenud praktikale, mis sisuliselt tähendaks NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi 8. juuli 1944. a. seadlusega kehtestatud erandi muutmist üldreegliks. Sellise üldreegli kehtestamine tähendaks ühtlasi riiklike sunnivahendite rakendamise võimaluse sõltuvusse seadmist üksnes õigussuhte olemasolu tuvastatusest. On ilmne, et sellist teed mööda minnes kaoks vajadus asja kohtuliku menetlemise järele juhtudel, kus puudub vaidlus isaduse kohta ning sunnivahendite rakendamise küsimuse võiks otsustada näiteks notari täitepaldisega. Sellisele järeldusele on praegust praktikat kriteeriumiks võttes mõned autorid jõudnudki.⁵²

Meie arvates ei saa kujunenud praktikat õigeaks pidada esijoonel sellepärast, et see ignoreerib vanast ekspluataatorlikust ühiskonnast pärinevate igandite olemasolu mõningate inimeste teadvuses ja nende vastu aktiivse võitlemise vajadust ning sisaldab endas eelnevaga tihedalt seotud nõukogude kohtu kasvatusalaste ülesannete ja profülaktilise tegevuse ilmselt alahindamist, mis on seda lubamatum, et partei XXI kongressi otsustes rõhutatakse eriti vajadust intensiivistada ideelist kasvatustööd, vabastada inimeste teadvus kapitalismi iganditest, tõsta sotsialistliku riigi kasvatuslikku tähtsust.⁵³

Asjaõeldu konkretiseerimiseks vaatleme lähemalt, mida tegelikult tähendab hagi ajendfakti väljalülitamine tõendamisesemest ja asja otsustamiselt juhtudel, kui kohustatud isik on tõepoolest toime pannud õiguserikkumise, jätnud täitmata oma kohustuse lapse ees.

Teatavasti nimetatud isikud ei täida enamikul juhtudest oma

⁵¹ Juhtudel, kui abielulahutuse ja abikaasade faktilise lahuselamise puhul taotletakse laste ülalpidamiseks alimentide väljamõistmist möödunud aja eest, lülitatakse hagi ajendfakt ka praktikas tõendamisesemesse, mis on õige ja vajalik.

⁵² Vt. M. Г. М а с е в и ч, Некоторые вопросы кодификации семейного законодательства. «Советское государство и право» 1958, № 11, lk. 63.

⁵³ Vt. Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXI kongressi resolutsioon seltsimees N. S. H r u š t š o v i ettekande «NSV Liidu rahvamajanduse arendamise kontrollarvud aastaks 1959—1965» põhjal, Tallinn 1959, lk-d 19 ja 23.

kohustusi laste ees mitte õiguste ja kohustuste vaieldavuse tõttu, vaid sellepärast, et egoistlikud, omakasupüüdlikud kaalutlused takistavad neid seda tegemast. Arusaadavalt peaks asja kohtuliku arutamise raskuspunkt seetõttu langema mitte ülalpidamise kohustuse olemasolu tuvastamisele, vaid kostja mõjutamisele, temalt arupärimisele selle kohta, miks ta ei ole oma kohustust täitnud, tema vääritud käitumise hukkamõistmisele.

Ajendfakti väljalülitamine tõendamisesemest lõikab aga ära võimaluse kostjale kasvatusliku mõju avaldamiseks.

Kuid väljakujunenud praktika vastu räägivad ka need asjaolud, mis selguvad, kui uurida sellise praktika tegelikku tähendust isiku suhtes, kes ei ole õiguserikkumist toime pannud. Juba üksnes asjaolu, et tema suhtes rakendatakse sunnivahendeid võrdsest isikutega, kes on toime pannud õiguserikkumise, on solvav. Pealegi ei tohi unustada, et sunnivahendite rakendamine kodaniku suhtes, kes vabatahtlikult täidab oma kohustusi laste ees, võib teenimatult heita talle halba varju. Seejuures võib täitelehe saabumine kostja töökohta tekitada tema suhtes arvamuse, et tema näol on tegemist isikuga, kellelt kohus pidi mitte üksnes alimendid välja mõistma, vaid et teda tuleb ka sundida, sest ta ei taha oma kohustusi vabatahtlikult täita.

Ülalpidamise kohustuse vabatahtliku täitmise fakti kui kostja vastuväidete põhistamise aluse mittearvestamine asja lahendamisel taandab vastuväite kui seadusega kostja käsutusse antud kaitsevahendi tähtsuse nullile ning rikub nõukogude tsiviilprotsessi võistlevuse ja poolte võrdõiguslikkuse printsiipe.

Peab märkima, et kõik seninimetatud asjaolud võivad kokkuvõttes tekitada mõnel kodanikul ka väära arusaama nõukogude õigusemõistmise olemusest.

Alimendikohustuse üheks omapäraseks jooneks on asjaolu, et see on kestev kohustus. Kui isik on minevikus oma kohustusi täitnud korralikult, siis pole mingit põhjust arvata, et ta oma kohustusi tulevikus enam korralikult ei täida.

Antud juhtumil on kohane pisut meenutada praktikat, mis on kujunenud seoses nende isikute mõjutamisega, kes on toime pannud kriminaalkorras karistatavaid tegusid, kuid keda ei karistata, vaid antakse kollektiivi kasvatada.

Kui me usaldame isikuid, kes on toime pannud kriminaalkuriteo, ja usaldusest nende vastu ei karista neid, mispärast siis ei tuleks usaldada isikut, kes mingisugust üleastumist toime pannud ei ole, kes oma kohustusi on seni laste ees korralikult täitnud.

Vastupidisele seisukohale asumine tähendaks praegu kujunevate uute nähtuste ilmsel ignoreerimist.

Esitatust järeldub, et kohtupraktikat, mille kohaselt abikaasade faktilise lahuselu juhtudel lastele ülalpidamise nõudmise hagide ajendfakt lülitatakse välja nii tõendamisesemest kui ka asja otsustamiselt, samuti ka erialases kirjanduses esitatud seisu-

kohti,⁵⁴ mis sellise praktika heaks kiidavad, ei saa õigeks pidada. Esitatud kaalutlustest lähtudes tuleb teha ühtlasi järeldus, et ka seoses abielu lahutamisega lahendatavate alimendiasjade puhul ei tuleks õiguserikkumise fakti välja lülitada ei tõendamisesemest ega ka asja otsustamiselt. Seoses viimati öelduga arvame, et Eesti NSV TsPK-sse ei tuleks võtta sätet, mis kohustaks kohut seoses abielu lahutamisega alati kohustuslikult lahendama küsimuse, kes vanematest ning millisel määral kannab laste ülalpidamise kulud.

Vastavalt NSV Liidu Ülemkohtu Pleenumi 4. augusti 1950. a. määrusele (p. 3.) peab abikaasade kooselu korral hagi ajendfakt alati kuuluma tõendamisesemesse. See on ka arusaadav, sest vastasel korral avaneksid suurepärased võimalused fiktiivsete hagide rahuldamiseks, mida võidakse esitada kas kostja eelmisest abielust sündinud lastele väljamõistetud alimentide määra vähendamise või mõnel teisel omakasupüüdlikul eesmärgil.⁵⁵

Õiguserikkumise või selle puudumise kindlakstegemine ongi kõige raskem siis, kui abikaasad elavad koos. Meie tähelepanekute alusel kohtunik peaks õiguserikkumise või selle puudumise tuvastamise huvides juba eellettevalmistamisel selgitama:

1) missugune on abikaasade majapidamise iseloom (kas koos või lahus);

2) millised on isiklikud suhted abikaasade, samuti vanemate ja laste vahel? Missugune on laste olukord;

3) milline on kostja eluviis (kas ta tarvitab näiteks rohkesti alkoholi);

4) kas kostjalt on välja mõistetud alimendid teisest emast sündinud laste kasuks;

5) kas kostja vastu pole rahuldatud mingit teist haginõuet?

Teistel juhtumitel on õiguserikkumise või selle puudumise selgitamine lihtne, mistõttu me sellel ka ei peatu.

⁵⁴ Vt. В. П. Воложанин, Предмет доказывания в советском гражданском процессе. Ученые записки Белорусского Государственного Университета имени В. И. Ленина, вып. 25, серия юридическая, Минск, 1955, lk. 182—183; В. П. Воложанин и Е. А. Матвиенко, О предмете доказывания в советском гражданском процессе. «Советское государство и право» 1955, № 5, lk. 131.

⁵⁵ Olgu märgitud, et nimetatud Pleenumi määrus on puudulik ses mõttes, et fiktiivsete hagide esinemise võimalusi käsitatakse siin väga kitsalt: Nimelt peetakse fiktiivse hagi esinemist võimalikuks vaid siis, kui see on esitatud eesmärgiga vähendada alimentide määra, mida kostja maksab lastele teisest emast. Praktikas tuleb aga ette ka teistel kaalutlustel esitatud fiktiivseid hagnosisid. Pleenumi määrus seda aga silmas ei pea, mistõttu võib ette tulla fiktiivsete hagide alusetut rahuldamist. Nii esines Tartu linna II jsk. rahvakohtu praktikas juhtum, kus üks abikaasa esitas hagi teise, temaga koos elava abikaasa vastu alimentide väljamõistmiseks lastele. Rahvakohus, leidnud, et kostjal pole lapsi teisest emast, rahuldas hagi poolte seletuse alusel. Mõni aeg hiljem, peale otsuse jõustumist, selgus hagi esitamise tegelik põhjus. Nimelt saabus kostja endise elukoha rahvakohtust täiteleht, millest nähtus, et kostjalt oli välja mõistetud suurem summa sotsialistlikule omandile tehtud kahjude hüvitamiseks. Seoses öelduga oleks vaja Pleenumi nimetatud määrust täiendada märkusega ka teist-suguste fiktiivsete hagide esinemise võimaluse kohta.

Meie erialases kirjanduses on valitsevaks kujunenud seisukoht, et tõendamisele kuulub eriline, iseseisev faktide grupp — nn. pooli legitimeerivad faktid.

Nende all mõistetakse, nagu märgib K. S. Judelson, fakte, mis «seovad hagejat õigusega, mille kaitset ta palub, ja kostjat kohustusega, mille olemasolule viidatakse hagiavalduses»⁵⁶. Sama mõtte on veelgi selgemini väljendanud J. L. Stutin, kes ütleb, et «need juriidilised faktid (mõeldakse pooli legitimeerivaid fakte — E. S.) annavad tunnistust selle kohta, et hageja ja kostja on kohtu poolt läbivaadatava tsiviilõigusliku suhte subjektid»⁵⁷.

Autorid, olles üksmeelsed legitimeerivate faktide mõiste osas, lähevad oluliselt lahku terves reas teistes küsimustes.

Uks osa autoreist eraldab nimetatud faktid hagi alusfaktide iseseisvaks kategooriaks,⁵⁸ kusjuures mõned neist rõhutavad nende faktide tihedat seost hagi alusfaktide teiste gruppidega⁵⁹.

Teine osa autoreist paigutab pooli legitimeerivad faktid välja-pooli hagi alust, sest need ei puudutavat vahetult haginõude põhistatust, vaid olevat üksnes protsessi tekkimise ja arengu tingimusteks⁶⁰.

Eespool toodud autoritest erinevalt leiab N. B. Zeider, et pooli legitimeerivaid fakte pole üldse võimalik eraldada hagi aktiivseist alusfaktidest, sest õigust loovate, muutvate või lõpetavate faktide esitamine hageja poolt tähendavat ühtlasi faktide esitamist, mis kinnitavad antud õigussuhte seost vaidlevate pooltega⁶¹. Küsimuse uurimine konkreetsete hagi asjade, sealhulgas ka lastele ülalpidamise nõudmise hagide alusel näitab veenvalt, et õigeaks tuleb pidada N. B. Zeideri seisukohta.

Kui võtta näiteks lapsele ülalpidamise nõudmise hagi, mis on esitatud isa vastu, siis on ilmekalt näha, et lapse vanemate vaheline registreeritud abielu ja veresugulus isa ja lapse vahel kui õigust loovad faktid ühtlasi näitavad, et isa ja laps on vaieldava materiaalõigusliku suhte subjektid. Teiste sõnadega, nimetatud faktid kui õigust loovad faktid legitimeerivad last ja isa kui vastavalt hagejat ja kostjat. Mingisuguseid teisi, erilisi, pooli legitimeerivaid fakte pole siin võimalik esile tuua. Pealegi oleks siin legitimeerivate faktide eraldamine õigust loovaist niisama mõt-

⁵⁶ К. С. Юдельсон, Предварительная подготовка дела в советском гражданском процессе, lk. 14.

⁵⁷ Я. Л. Штутин, О предмете доказывания в советском гражданском процессе. «Советское государство и право» 1954, № 7, lk. 92.

⁵⁸ К. С. Юдельсон, Проблема доказывания в советском гражданском процессе, lk. 157; В. П. Воложанин, Предмет доказывания в советском гражданском процессе. Ученые записки БГУ, вып. 25, серия юридическая, Минск, 1955, lk. 176—177; Я. Л. Штутин, viidatud teos, lk. 92—93; jt.

⁵⁹ Vt. К. С. Юдельсон, Проблема доказывания в советском гражданском процессе, lk. 157.

⁶⁰ Vt. Советский гражданский процесс, 1948, lk. 170.

⁶¹ Vt. Н. Б. Зейдер, Элементы иска в советском гражданском процессе. Ученые записки Саратовского Юридического Института имени Д. И. Курского, вып. IV. Саратов, 1956, lk. 145.

tetu ja kunstlik nagu õiguste ja kohustuste eraldamine isikuist, kes on nende õiguste ja kohustuste kandjaiks.

Pooli legitimeerivate faktide suhtes lastele ülalpidamise nõudmise hagides on esitatud ka teistsuguseid seisukohti.

Nii näiteks K. S. Judelson märgib, et «alimentide väljamõistmise hagi on legitimeerivaks faktiks lapse põlvnemine ja lahuselamine kostjast»⁶² !

Kuigi siin pole otseselt öeldud, et esitatud faktid legitimeerivad kostjat, võib sellisele järeldusele siiski tulla, kuna teisel autor esitab erilise, hagejat legitimeeriva fakti mõiste. Ta nimelt väidab, et «lapse ülalpidamiseks alimentide nõudmise hagi on hagejat legitimeerivaks faktiks antud lapse faktiline kooselamine vanemaga (emaga, isaga)»⁶³.

Vaatleme lähemalt esimest seisukohta.

Põlvnemise fakt võib teatud juhtumel tõepoolest legitimeerida mitte üksnes kostjat, nagu see tuleneb autori käsitlesest, vaid ka hagejat, ja nimelt siis, kui lapsele ülalpidamise nõudmise hagi on esitatud ema vastu või ka isa vastu juhul, kui laps on sündinud faktilisest abielust enne 8. juulit 1944. a. ja kui isa on perekonnaseisuaktide raamatusse kantud sisse lapse isana; ja nimelt sellepärast, et mõlemal juhtumil lapse ülalpidamise õigus-suhte tekkimiseks, et aga õigust loovad faktid ühtlasi legitimeerivad ka pooli, siis ka poolte legitimeerimiseks, piisab üksnes veresuguluse esinemisest lapse ja vanemate vahel.

Eelnevat silmas pidades ei ole kuidagi võimalik nõustuda sellega, et K. S. Judelson toob kostjat legitimeerivate faktide hulka ka tema lahuselamise lapsest. Peale selle, kui pidada silmas erialases kirjanduses, sealhulgas ka K. S. Judelsoni enda poolt antud pooli legitimeerivate faktide üldmõistet, siis on ilmne, et K. S. Judelsoni poolt siinöeldu on vastuolus nii tema enda kui ka teiste autorite poolt esitatud pooli legitimeerivate faktide üldmõistega. Lapsest lahus elamine ei ole kehtiva õiguse järgi juriidiliseks faktiks ega faktilise koosseisu elemendiks, mis seoks kostjat vanemat lapse ülalpidamise kohustusega.

K. S. Judelsoni teine seisukoht hagejat legitimeeriva fakti kohta osutub samuti ebaõigeks juba oma alustelt, sest siin peetakse ekslikult hagejaks isikut, kes tegelikult võib protsessis esineda vaid lapse kui poole esindajana. Sellest tingituna aetakse segi hagejat legitimeerivad faktid tema esindajat legitimeerida võivate faktidega.⁶⁴

Jääb veel lisada, et hagejat ja kostjat legitimeerivaid fakte on ebaõige vaadelda lahusseisvaina mitte üksnes hagi aktiivseist alusfaktidest, vaid ka omavahel erinevate faktidena, sest näiteks

⁶² К. С. Юдельсон. Предварительная подготовка дела в советском гражданском процессе, lk. 14.

⁶³ К. С. Юдельсон, Проблема доказывания в советском гражданском процессе, lk. 158.

⁶⁴ Pisut hiljem me peatume sellel, kas autori poolt esitatud lapsega kooselamise fakt võib legitimeerida lapse esindajana esinevat isikut.

õigust loovad faktid on samaaegselt ühele isikule õiguste, teisele aga kohustuste tekkimise aluseks.

Kõrvuti hagejat legitimeerivate asjaoludega vajavad lähemalt käsitlemist hageja esindajat legitimeerivad asjaolud, eriti veel sellepärast, et vaatamata suurele praktilisele tähtsusele pole neile seni erialases kirjanduses tähelepanu osutatud.

Teatavasti ei saa laps alaealisuse tõttu ise alimentide nõudjana ega ka sissenõutud summade käsutajana esineda. Nii üht kui teist peavad tema asemel tegema teised isikud, tavaliselt üks vanematest, kes on lapse seaduslikuks esindajaks vanemluse alusel.

Kuid üksnes vanemluse alusel pole lastele ülalpidamise nõudmise asjus võimalik esineda lapse esindajana. Praktikas esineb juhte, kus vanem, kasutades oma seadusliku esindaja positsiooni, algatab küll asja ja taotleb vastavate summade enda käsutusse saamist, laps aga elab teiste isikute, tavaliselt hagi esitaja vanemate juures ja ülalpidamisel. Mõnikord ei tunne selline vanem vähimatki muret lapse kasvatamise ja ülalpidamise suhtes, kuigi see oleks vajalik. Kui nüüd alimendid välja mõista sellise vanema kätte, siis kõigi eelduste kohaselt, arvestades tema senist käitumist, hakkab ta lastele väljamõistetud summasid kasutama peamiselt oma tarbeks. On selge, et selline esindus pole lapse huvides. Alimendid mõistetakse ikkagi välja lapse ülalpidamiseks. On päevaselge, et alimentide ärakasutamine seks otstarbeks on kõige enam garanteeritud siis, kui need lähevad isiku käsutusse, kes last faktiliselt ülal peab ja tema eest hoolitseb.

Eeltoodust lähtudes oleme õigustatud esindajat legitimeerivate faktide suhtes tegema alljärgneva järelduse. Nimelt, esindajat legitimeerivaks faktiks lastele ülalpidamise nõudmise asjus on lapse tegeliku ülalpidamise fakt, lapse eest hoolitsemise fakt⁶⁵ ja see tuleb arvesse mistahes isiku puhul, olgu selleks siis lapse vanem, eestkoste- ja hooldusorganite poolt määratud eestkostja või hooldaja või ka viimasena vormistamata, kuid last faktiliselt kasvatav isik.

⁶⁵ Kui asetada K. S. Judelsoni poolt eespool toodud hagejat legitimeerivate faktide konstruktsioonis protsessiosalised oma õigele kohale ning vaadelda lapse huvides hagi esitavat isikut esindajana, siis tekib küsimus, kas kooselamine lapsega oleks käsitletav esindajat legitimeeriva faktina. Meie arvates mitte, sest lapsega kooselamise fakt ei võimalda esindajat legitimeerida siis, kui lapse vanemad elavad koos. Seda väidet kinnitab ka kohtupraktika. Nii näiteks ENSV Ülemkohtu Tsiviilasjade Kohtukolleegium märgib oma 29. nov. 1952. a. määruses: «Asja materjalidest nähtub, et pooled omavad ühise elukoha Tombi tän. 29—3. Majavalitsuse poolt väljaantud tõendist nähtub, et hageja omab lapse, kes on tema ülalpidamisel. Sellise tõendi väljaandmiseks puudus majavalitsusel alus, kuna majavalitseja, kes oma allkirjaga tõendi on kinnitanud, ei saa abielupoolte kooselu korral tõendada, kelle ülalpidamisel on laps.» (Minu sõrendus — E. S.)

Samuti kooselu lapsega, nagu me hiljem näeme, ei legitimeeri igakord esindajat, kui laps elab mitte hagi esitanud vanema, vaid kellegi teise isiku juures.

Pealegi on K. S. Judelsoni seisukoht vastuolus NSV Liidu Ülemkohtu praktikaga nimetatud küsimuses.

Lisaks juba toodud argumentidele leiame esitatud seisukohale kinnitust ka NSV Liidu Ülemkohtu praktikast.

Nii märgib NSV Liidu Ülemkohtu Tsiviiliasjade Kohtukollegium Dorofejeva hagiastjas järgmist: «Dorofejeva elukoha majavalit-suse poolt väljaantud teatisest nähtub, et laps ei ela koos emaga, vaid et teda kasvatab ja annab talle ülalpidamist vanaema. Et alimendid mõistetakse välja lapse kasuks, siis h a g e j a k s (peaks olema: hageja esindajaks — minu sõrendus ja märkus E. S.) antud asjas peab olema mitte ema vaid vanaema.»⁶⁶

Nagu sellest nähtub, peab NSV Liidu Ülemkohus esindaja asjaomasust määravaks asjaoluks lapsele ülalpidamise andmise, tema eest hoolitsemise fakti.

NSV Liidu Ülemkohtu Pleenum, andes oma 4. augusti 1950. a. määrmuses näpunäiteid toimiku juurde esitada tulevate tõendite kohta, märgib ühena neist teatist «selle kohta, et laps on h a g e j a ülalpidamisel» (minu sõrendus — E. S.) (§ 1) Nimetatud tõend on vajalik lapse ülalpidamise kui esindaja asjaomasust näi-tava fakti tuvastamiseks.

Juba eeltoodu alusel võime märkida, et nimetatud asjaolude selgitamise vajadus kerkib eriti teravalt esile siis, kui laps ei ela hagi esitanud vanema, vaid teiste isikute, tavaliselt hagi esitaja vanemate juures.

Kostjad taotleavad harilikult sellisel juhtumil hagi rahuldamata jätmist, mida kohtud mõnikord ka teevad.

Niimoodi talitamine näitab nii kostja kui ka kohtu ebaõiget arusaamist siin esinevate asjaolude juriidilisest olemusest kui ka osast, mida need protsessis võivad etendada.

Hagi rahuldamata jätmiseks puudub siin igasugune alus, sest lapse viibimine hagi esitaja vanemate ülalpidamisel ei lükka ümber ühtki hagi aktiivseist alusfaktidest. Küll võib aga tekkida siit hagi esitava vanema kui seadusliku esindaja asendamise küsi-mus isikuga, kelle ülalpidamisel laps tegelikult on. Sellised järe-lused tulenevad ka NSV Liidu Ülemkohtu praktikast.

Kui laps elab teiste isikute, näiteks vanavanemate juures ja ülalpidamisel, siis see asjaolu ei tarvitse alati kaasa tuua alimen-tide väljamõistmist nende kätte. Sageli elab laps vanavanemate juures sellepärast, et ema korteriolud pole rahuldavad, et ema töölkäimise tõttu laps jääks muidu järelevalveta, või sellepärast, et emal on tekkinud teatavad materiaalsed raskused kostjalt ali-mentide mittesaamise tõttu. Kui seejuures ema võtab osa laste ülalpidamisest ning igati hoolitseb laste eest, on alimentide välja-mõistmine tema kätte igati õige ja otstarbekas.

Eelnevast tulenevad ka kohtuniku ülesanded eellettevalmista-misel. Kõigepealt peab kohtunik alati selgitama, kus laps tege-

⁶⁶ Сборник постановлений Пленума и определений коллегий Верховного суда Союза ССР (2-е полугодие 1939 г.) М., 1941, lk. 128.

likult elab. Kui ilmneb, et laps hagi esitaja juures ei ela,⁶⁷ siis peab kohtunik ette nägema, et asjaomase esindaja kindlakstegetamiseks vajab tuvastamist asjaolu, kes, missugune isik lapse eest tegelikult hoolitseb, kes lapsele ülalpidamist annab.

Nimetatud asjaolu eelneva kontrollimise ülesanne on meie arvates otstarbekas panna eestkoste- ja hooldusorganitele. Sellelega tagatakse selguse toomine antud küsimusse. Lisaks sellele võib eestkoste- ja hooldusorgan koheselt, kui seda nõuab olukord, vormistada last ülalpidava ja kasvatava isiku lapse eestkostjaks või hooldajaks. Kohus tõmbab viimase muidugi kaasa asjaomase esindajana.⁶⁸

Kui eestkoste- ja hooldusorgan eelnevalt kogutud materjalide alusel leiab, et isikut, kelle juures laps tegelikult elab, pole tarvis määrata lapse eestkostjaks või hooldajaks, siis peaks kohus teda protsessi lülitama tunnistajana. See annab asja arutavale kohtule võimaluse kontrollida eestkoste- ja hooldusorganite poolt tehtud vastavate järelduste õigsust ning tarviduse korral koheselt lahendada vastava isiku esindajana kaasatõmbamise küsimus.

Eespool tähendasime, et tõendamisesemesse võivad peale hagi alusfaktide kuuluda ka asjaolud, millega kostja põhistab oma vastuväiteid ja vastuhagi. Kõigepealt asjaoludest, millega põhistatakse vastuväiteid.

Nende esiletoomise eesmärgiks on lükata ümber kas hagi alus tervikuna või mõni sellesse kuuluvaist faktilistest asjaoludest.

Õeldu selgitamiseks peatume lühidalt vanemalt ülalpidamise nõudmise asjade kui antud asjade peamise kategooria juures.

Vaieldes hagi vastu, püüavad kostjad kõige sagedamini ümber lükata põlvnemise fakti. Selleks viidatakse asjaoludele, mis peavad kinnitama isiklike suhete puudumist emaga lapse eostamise perioodil.

⁶⁷ See nähtub sageli juba majavalitsuse poolt väljaantud teatisest, kui seal on loobutud tavalisest väljendist «laps elab kod A. juures ja ülalpidamisel» väljendi kasuks «laps on sisse registreeritud kod A. juurde».

⁶⁸ Hagi esitanud vanema asendamine teise isikuga tähendab kahtlemata vanemlike õiguste kitsendamist, kuid see on täiesti õiguspärane. Vanemlikke õigusi, sealhulgas ka õigust esineda oma laste huvides, kaistakse seadusega üksnes siis, kui vanem on oma vanemlikke õigusi ja kohustusi realiseerinud laste huvides. Kui ta seda pole teinud, siis võidakse tema õigusi kärpida, mida endast kujutabki teise isiku määramine lapse eestkostjaks või hooldajaks ja protsessi kaasatõmbamine asjaomase esindajana.

Alusetuks tuleb pidada mõningate vanemate väidet, nagu ei saaks kõrvalist isikut määrata lapse eestkostjaks või hooldajaks, seni kui vanemalt pole võetud vanemlikke õigusi.

ENSV Ülemkohtu Tsiviiliasjade Kohtukolleegium märkis O. L. ja M. N. vahelise hagi asja katsatsioonikorras läbivaatamise puhul päris õigesti oma 15. aprilli 1954. a. määruses järgmist: «Kassatsioonikaebuses esitatud väited, et kuna kostjalt ei ole võetud vanemlikke õigusi, siis sellepärast ei võidud lapsele hooldajat määrata, ei ole õiged, sest seaduses ei ole ette nähtud, et hooldajat võib lastele määrata vaid siis, kui laste vanematelt on võetud vanemlikud õigused. Kostja ei täitnud oma vanemlikke kohustusi ja sellepärast määrati lapsele hooldaja.»

Kohtupraktika üldistamine näitab, et sellisteks asjaoludeks on: kestev lahusolek abielulise kooselu sobimatuse tõttu, uute faktiliste abieluliste suhete olemasolu, karistuse kandmine kinnipidamiskohas, sundaja teenimine sõjaväes, pikaajalisel komandeerimisel viibimine, õpinguil viibimine teises paikkonnas, raske haigus jms. Kõrvuti nimetatud asjaolude esitamisega viidatakse mõnel juhul ka lapse ema lähedastele sidemetele teiste meeskodanikega.⁶⁹

Järgnevalt oleks oluline lühidalt käsitleda, kuidas neid asjaolusid asja eellettevalmistamisel tuleb piiritleda.

Asjaolude selgitamisel, mida kostja võib esitada oma vastuväidete põhistamiseks, on oluline tähtsus nii hageja kui ka kostja eelneval küsitlemisel. Seda nähaksegi ette vastavalt TsPK § 80 p-des «g» ja «d». Seejuures viimati nimetatud sättes märgitakse, et kohtunik kutsub kostja esialgseks küsitlemiseks välja eriti keerulistest asjades.⁷⁰

Eitamata kostja väljakutsumise vajadust keerukate asjade puhul, millel on suur tähtsus mitte üksnes kostja vastuväidete selgitamise, vaid ka asja algatamisel antud juriidilise kvalifikatsiooni õigsuse kontrollimise seisukohalt, tuleb siiski konstateerida, et selline säte oma praegusel kujul ei õigusta ennast. Tõendamismenetluse ettevalmistamise praktika üldistamine, sealhulgas ka alaealistele lastele ülalpidamise nõudmise asjus, näitab, et TsPK § 80 p. «d» peamine puudus seisneb selles, et ta suunab kohtunikku lihtsais asjus, millisteks sageli täiesti alusetult peetakse ka lastele ülalpidamise nõudmise asju, kostjat mitte välja kutsuma. Seetõttu kostja vastuväited ja nende põhistamiseks esitatavad asjaolud, mis sageli esinevad ka lihtsais asjus, selguvad alles kohtuistungil. Viimane omakorda toob kaasa kas asja edasilükkamise tõendite kogumiseks või siis asja otsustamise küllal-dase tõendmaterjalita.

Eelöeldust lähtudes tuleks nimetatud sätte uues redaktsioonis loobuda põhimõttest, et kostja kutsutakse eelnevaks küsitlemiseks välja üksnes keerulistest asjades. Selle asemel tuleks kehtestada, et see toimub vajaduse korral ning hagi aluseks olevate asjaolude täpsustamise ja vastuväidete ning nende aluseks olevate asjaolude väljaselgitamise eesmärgil.⁷¹

Mis puutub vastuhagi aluseks olevate asjaolude piiritlemis-

⁶⁹ Nimetatud asjaolud võivad olla ka isaduse annuleerimise hagi kui ise-seisva hagi aluseks.

⁷⁰ Ka erialases kirjanduses on enamik autoreist samal seisukohal (vt. M. A. Гурвич, Лекции по советскому гражданскому процессу, lk. 142; С. Н. Абрамов, Советский гражданский процесс, lk. 229).

⁷¹ Nõustuda ei saa seisukohaga, et kostja tuleb kõigis asjus välja kutsuda eelnevaks küsitlemiseks (vt. Ц. М. Апарникова, Обеспечение полноты доказательственного материала к судебному разбирательству дела. Вопросы гражданского права, колхозного права и гражданского процесса. М., 1958, lk. 187), sest esineb kohtuasju, kus vaieldamatute kirjalike tõendite olemasolu tõttu pole mingit vajadust kostja küsitlemiseks.

siis see toimub samasuguste meetodite abil nagu iga tavalise hagi puhulgi.

Seoses tõendamiseseme käsitlemisega tuleb peatuda veel tõendamisesemest faktide väljalülitamise aluste küsimusel.

Erialases kirjanduses on üksmeel selles, et tõendamisele ei kuulu üldteadaolevad ja teiste kohtuotsustega kindlakstehtud faktid. Lisaks sellele enamik autoreist arvab, et tõendamisele ei kuulu ka juriidilised eeldused, sealhulgas ka nn. isaduse eeldus.

Nimetatud eelduse kohaselt abielumeest peetakse abielu ajal sündinud laste isaks, s. t. abielufakti põhjal eeldatakse veresuguluse olemasolu isa ja lapse vahel. Tõepoolest enamikul juhtudest selline eeldus vastab tegelikkusele. Ühtlasi peab nentima, et abielu alusel võib siiski eeldada ainult isa ja lapse vahelise veresuguluse tõenäosust. Meie arvates kohtuotsus ei tohi tugineda mitte faktide tõenäosusele, vaid vaieldamatult kindlakstehtud faktidele. Seega mitte faktide tõenäosus, vaid faktide objektiivne tõepärasus peab olema kohtuotsuse aluseks.

Lähtudes eelnevast, tuleb reservatsioonideta ühineda L. P. Smõšljajevi seisukohaga, et juriidilised eeldused ei saa olla faktide tõendamisel väljalülitamise aluseks, et need võivad olla üksnes poolte tõendamiskoormise jaotamise vahendiks.⁷²

Õiged arusaamad juriidiliste eelduste kohta omavad väga suurt praktilist tähtsust. Nimelt kui juriidilist eeldust pidada tõendamiskoormise jaotamise vahendiks, siis sellest tuleneb äärmiselt tähtis praktiline järeldus: kohus on ise kohustatud jõudma selgusele, kas ei esine asjaolusid, mis vääravad eeldatava fakti, ja seda isegi siis, kui kostja ei ole ise suutnud ümber lükata eeldatavat fakti.

Kui juriidilist eeldust pidada aga faktide tõendamisesemest väljalülitamise aluseks, siis võib see praktikas viia selleni, et kohus ei uuri, kas on olemas asjaolusid, mis võiksid kummutada eeldatava fakti, või isegi ignoreerib asjaolusid, mis ilmselt lükavad ümber eeldatava fakti.

Viimati öeldu illustreerimiseks toome kohtupraktikast järgmise näite.

Rakvere rajooni I jsk. rahvakohus mõistis kod. I. L. hagi alusel hageja abikaasalt V. L-lt välja alimendid lapse ülalpidamiseks, kes on sündinud 3. jaanuaril 1954. a.

Eesti NSV Ülemkohtu Tsiviilasjade Kohtukolleegiumile esitatud kassatsioonikaebuses märgib kostja, et ta ei saa olla tema abikaasal 3. jaanuaril 1954. a. sündinud lapse isaks, kuna ta vabanes amnestia tõttu karistuse kandmisest 18. aprillil 1953. a. ja pole ka pärast laagrist vabanemist käinud oma abikaasa juures, kuna viimane elab juba pikemat aega teise meeskodanikuga. Läh-

⁷² Вt. Л. П. Смышляев, Предмет доказывания в советском гражданском процессе. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук, М., 1954, lk. 9.

tudes esitatud asjaoludest, kostja palub tühistada rahvakohtu otsuse.

Eesti NSV Ülemkohtu Tsiviilasjade Kohtukolleegium märgib aga oma 17. aprilli 1954. a. määruses, et «kassaatori väited ei saa olla rahvakohtu otsuse tühistamise põhjuseks. Kostja on registreeritud abielus ja kostja on Perekonraseisuaktide büroos märgitud sünnitunnistusele lapse isana. Seni kui kostja ei ole kohtulikult korras tühistanud oma isaduse sissekannet, rahvakohtu puudus alus alimentide väljamõistmisest keeldumiseks.»

Jääb veel lisada, et seisukoht, mille kohaselt juriidilisi eeldusi käsitatakse faktide tõendamisesemest väljalülitamise alusena, pole mitte üksnes teoreetiliselt põhistamatu, vaid läheb oma praktilisel rakendamisel vastuollu ka võistlevuse põhimõttega, aseta-des kohtu nõukogude võistlevuse põhimõttega mitte kooskõlas olevale passiivse pealtvaataja positsioonile. Selle tulemuseks võib olla aga üksnes objektiivse tõe selgitamata jätmine asjade lahendamisel.

Kui tuvastamisele kuuluvate asjaolude ring on eelnevalt kindlaks tehtud, siis järgnevalt peab kohtunik selgitama nende tuvastamiseks tarvisminevad tõendid.

Alaealistele lastele ülalpidamise nõudmise asjus tuleb tõendada suur hulk väga mitmesuguse iseloomuga asjaolusid. Sellest tingituna on ka nende tõendamiseks vajalike tõendite kogum mahukas ja iseloomult mitmekesine.

Koguda tuleb loomulikult selliseid tõendeid, mis võivad anda vajalikke andmeid tuvastamisele kuuluvate faktide kohta ning on ühtlasi ka seadusega lubatud. Lühidalt — tõendite kogumisel tuleb silmas pidada tõendite suhtumuse ja lubatavuse põhimõtteid.

Lähemalt peatume tõendite lubatavuse juures.

Seaduseandja näeb ette, et tervet rida fakte võib tõendada üksnes kindlate tõenditega. Nii on ema ja lapse vahelise veresuguluse tõendamiseks lubatud kasutada üksnes kirjalikke tõendeid, nimelt lapse sünnitunnistust või jõustunud kohtumäärust, millega on tuvastatud lapse antud emale kuulumise fakt. Lapse sünnitunnistus on ka isa ja lapse vahelise veresuguluse olemasolu ainsaks tõendiks. Juhtumil, kui vallasema abiellub lapse isaga pärast lapse sündimist ja isa tunnustab selleks ettenähtud korras oma isadust, siis tõendab lapse sünnitunnistus peale lapse ja isa vahelise veresuguluse ka isa poolt lapse omaksvõtu fakti, sest lapse omaksvõtu alusel tehakse lapse sünniaktis vastavad parandused isa kohta andmete sissekandmise teel ja antakse välja uus lapse sünnitunnistus, kus on vastavalt sünniaktis tehtud parandustele fikseeritud andmed ka isa kohta. Eelöeldust lähtudes tuleb tunnistada vääraks praktika, kui kohtud hakkavad lapse omaksvõttu tuvastama abieluakti või abiellumise sooviavalduse alusel. Viimased ei ole selleks lubatud tõendid.

Lapse vanemate abielu ainukeseks tõendiks on vastavalt APEK-i §-le 2 abielu registreerimise tunnistus. Eesti NSV tingi-

mustes võib abielude tõendamiseks, mis on sõlmitud enne praegu kehtiva APEK-i kehtestamist, kasutada ka teisi, varem kehtinud seadusega lubatud tõendeid.

Lapsendamise fakti tõendamiseks tuleb kasutada lapsendamise tunnistust. Juhtumil, kui lapsendaja keeldub lapsendamise registreerimisest, võib lapsendamise tõendamiseks kasutada ka ära kirja eestkoste- ja hooldusorgani määrusest lapsendamise kohta.

Lapse põlvnemise fakti ümberlõkkamiseks kasutatakse harilikult mitmesuguseid kirjalikke tõendeid. Nii võib teises paikkonnas õpinguil viibimise korral abielumehe isiklike suhete puudumist emaga lapse eostamise perioodil tõendada õppeasutuse vastav õiend, kus on märgitud, et abielumees elas ühiselamus, ühtki päeva õppetööst ei puudunud, talvise õppevaheaja aga veetis puhkekodus. Kui abielumees lapse eostamise perioodil teenis sõjaväes sundaega, kandis kinnipidamiskohas karistust, viibis pikaajalisel komandeeringul, oli raskesti haige jms., on veresuguluse fakti ümberlõkkamine võimalik vastavate kirjalike tõenditega. Juhtudel, kui emal on olnud sidemeid teiste meeskodanikega, kasutatakse ka tunnistajate ütlusi.

Teiste perekonnaliikmete alimendialaste kohustuste tekkimise üheks aluseks on teatavasti laste võimatus saada ülalpidamist oma vanemalt. Nimetatud asjaolu on võimalik tõendada kas vanemate surmatunnistusega või vanemate majanduslikku olukorda ja tervislikku seisundit iseloomustavate tõenditega.

Kui nüüd käsitleda teiste perekonnaliikmete kohustuse tekkimise ülejäänud aluste tõendamist eraldi, siis võõrasvanemate puhul abielu olemasolu tõendiks võõrasvanema ja võõraslapse vanema vahel on muidugi abielutunnistus, ülejäänud faktide osas aga majavalitsuse poolt väljaantavad õiendid, muud kirjalikud tõendid ja tunnistajate ütlused.

Faktiliste kasvatajate ülalpidamisalaste kohustuste olemasolu kindlakstegemisel on kaheldamatult kõige raskem tuvastada ülalpidamise andmisega alalisele kasvatamisele võtmise fakti.

Kui kostja asus lapse kasvatamisele peale vanemate surma või surnuks tunnistamist, milline asjaolu juba ise annab tunnistust lapse alalisele kasvatamisele võtmise eesmärgist, on vajalikeks tõendeiks vanemate surmatunnistus või surnuks tunnistamist fikseerivad dokumendid, samuti majavalitsuse poolt väljaantud õiend lapse kostja juurde sisseregistreerimise kohta. Lisaks sellele võivad siin tunnistajatena arvesse tulla isikud, kes peale vanemate surma tahtsid last lapsendada või lasteasutusse paigutada.

Juhtumil, kui lapse vanemad on elus, on antud faktilise koosseisu elemendi tuvastamine raskem, kuid siiski võimalik.

Eelkõige tuleb kohtunikul arvestada asjaolu, et iga inimene suhtleb teiste inimestega. Omavahelistes kõnelustes võis faktiline kasvataja neile rääkida midagi ka kasvatamise eesmärkide kohta. Seepärast peab kohtunik selgitama, kellega faktiline kasvataja

suhtleb ja kes neist võib anda vajalikke andmeid kasvatuse iseloomu kohta.

Jääb veel lisada, et lapse alalisele kasvatamisele võtmise fakti võivad tõendada ka mitmesugused avaldused, millega faktiline kasvataja on pöördunud riigiorganite või ühiskondlike organisatsioonide poole.

Nii võib lapse alalisele kasvatamisele võtmist tõendada faktilise kasvataja poolt rahandusorganitele esitatud avaldus, millega taotletakse lastetusmaksust vabastamist põhjusel, et avaldaja on võtnud lapse alalisele kasvatamisele, samuti vastavaile organitele esitatud avaldus suurema elamispinna saamiseks, kui seal perekonna koosseisu iseloomustamisel mainitakse ka last, kes on võetud alalisele kasvatamisele jms.

Tõendamist vajab ka hageja esindajat legitimeeriv fakt. Tavaliselt kasutatakse selle fakti tõendamiseks majavalitsuse poolt väljaantud teatist selle kohta, et laps on hagi esitaja ülalpidamisel.

Alati ei tule nimetatud tõendi kasutamine aga kõne alla. Nii näiteks ENSV Ülemkohtu Tsviivilasjade Kohtukollegium on, nagu eespool märkisime, korduvalt juhtinud rahvakohtute tähelepanu asjaolule, et vanemate kooselu korral majavalitsus ei saa välja anda teatist selle kohta, kelle ülalpidamisel laps on. Niisugusel korral tuleb lapse ülalpidamise ja tema eest hoolitsemise fakt kindlaks teha teiste tõenditega, eelkõige tunnistajate ütluste abil.

Lisaks eelnevale olgu märgitud, et majavalitsuse vastav teatis ei suuda alati küsimusse selgust tuua ka siis, kui laps elab mitte hagi esitanud vanema, vaid kellegi teise isiku juures. Tõenditeks, mida viimati nimetatud juhtumil kasutada tuleks, on meie arvates hagi esitaja kui ka kostja seletused ja last tegelikult kasvatava isiku kui tunnistaja ütlused.

Teatud juhtudel tuleks ära kuulata ka eestkoste- ja hooldusorgani arvamus selle kohta, kes konkreetset, kas hagi esitanud vanem või isik, kelle juures laps tegelikult viibib, peaks olema lapse esindajaks.

Seejuures, erinevalt kirjanduses avaldatud seisukohast,⁷³ me ei pea eestkoste- ja hooldusorgani arvamust, niisamuti nagu prokuröri arvamustki, kohtulikuks tõendiks. Eestkoste- ja hooldusorgani arvamuse käsitlemine kohtuliku tõendina oleks vastuolus haldusorgani kui protsessiosalise olemusega, sest see viiks haldusorgani eksperdi või tunnistaja seisundisse. Eestkoste- ja hooldusorgani arvamusel puudub kohtuliku tõendi kvaliteet veel sellepärast, et tema puhul ei kasutata kohtuliku tõendi olemasoluks vajalikku protsessuaalset vormi (hoiatamine KrK § 95 järgi).

Asja lahendamiseks vajalike tõendite ringi piiritlemisel ei tohi kohtunik unustada, et kohtul peavad alati käepärast olema andmed kostja töötasu või muude tulude, millest alimente võidakse

⁷³ Vt. Ж. К. Ананьева, Автореферат, lk. 14—15.

kinni pidada, suuruse kohta. Viimased on vajalikud selleks, et hagi rahuldamise korral oleks võimalik kindlaks määrata kostjalt väljamõistetava riigilõivu suurust ning teatud juhtudel ka alimientide määra kindlas rahasummas.

Kui kostjaks on tööline või teenistuja, saadakse vajalikud andmed ettevõtte või asutuse administratsiooni poolt väljaantud õiendi näol kostja töötasu suuruse kohta.

Kui hagi on esitatud kolhoosniku vastu, tuleb kolhoosi juhatusele välja nõuda õiend kostja poolt väljatöötatud normipäevade hulga ja normipäeva rahalise väärtuse kohta, külanõukogult aga õiend, mis näitaks nende tulude suurust, mida kostja saab abimajandist või mõnel teisel teel.

Vabakutseliste tulude kohta võivad soovitud andmeid anda aga kunsti-, kirjanduse- ja muusikafondi, samuti ajalehtede ning ajakirjade toimetuste poolt väljaantud vastavad õiendid.

Kui kohtunik on asja lahendamiseks vajalike tõendite ringi välja selgitanud, siis peab ta võtma tarvitusele abinõud, mis kindlustaksid tõendite õigeaegse saabumise kohtusse. Toimingud, mida kohtunik sellega seoses sooritama peab ja mis peaksid leidma fikseerimist ka Eesti NSV TsPK vastavais sättes, on tavaliselt kõikide asjade kategooriate puhul, sealhulgas ka lastele ülalpidamise nõudmise asjus, ühesugused. Nimetada tuleks neist kõigepealt hagi esitajale ja kostjale tähtsaja määramist tõendite esitamiseks.

Kui hagi esitajal, samuti ka kostjal on raskusi tõendite muretsemisel, peab kohtunik neid aktiivselt abistama. Sõltuvalt konkreetsest olukorrast annab ta neile selleks kas õiendeid tõendite saamiseks või nõuab viimaseid ise.

Juhtumil, kui asjas olulised tunnistajad ei ela asja arutava kohtu tegevuspiirkonnas, tuleb asja eellettevalmistust teostaval kohtunikul taotleda nende ülekülamist erinõude korras kohapealse kohtu poolt. Lubamatu on, nagu õigesti märkis NSV Liidu Ülemkohtu Tsiviilasjade Kohtukollegium, erinõude saatmise asemel asja suunamine lahendamiseks tunnistajate elukoha kohtule.⁷⁴

Erinõude korras tuleks teatud juhtudel üle kuulata lastele ülalpidamise nõudmise asjus ka kostja ja nimelt siis, kui asi tuleb arutusele hagi esitaja elukoha kohtus, kostja elab aga viimasest kaugel. Kohtupraktika üldistamisest nähtub, et kostjad sellisel korral harilikult kohtusse ei ilmu, sõltumata sellest, kas kohus neid ilmumise kohustusest on vabastanud või mitte. Kostja ülekuulamine erinõude korras avalikul kohtuistungil tema elukoha kohtus on oluline mitte üksnes asjaolude igakülgse väljaselgita-

⁷⁴ Vt. Määrus asja nr. 03/267 kohta: Vannikova hagi Makovka vastu poja ülalpidamiseks vahendite väljamõistmiseks ja Makovka vastuhagi Vannikova vastu isaduse sissekande kehtetuks tunnistamiseks («Судебная практика Верховного суда СССР» 1955, № 5, lk. 46—47).

mise seisukohalt, vaid annab ka võimaluse kostja käitumisele hinnangu andmiseks ja temale kasvatusliku mõju avaldamiseks.⁷⁵

Kui asja õige lahendamise huvides tekib vajadus eksperdi arvamuse järele, tuleb kohtunikul tarvitusele võtta vastavad abinõud ekspertiisi õiguspäraseks, kvaliteetseks ja õigeaegseks teostamiseks.⁷⁶

Mõnikord võib oluliste tõendite olemasolu kindlustamiseks osutada vajalikuks teostada ka tõendite tagamist.

Säilitada tuleks ka kohtuniku õigus ainuisikuliselt trahvida eeltevalmistamise korras eksperti, kes jääb ilmutata või ei anna arvamust kohtu poolt mittekaaluvaks tunnistatud põhjustel.

Samasugune õigus tuleks kohtunikule anda ka kolmandate isikute suhtes, kes keelduvad kohtu nõudmise peale esitamast nende käes olevaid dokumente või põhjusetult viivitavad dokumentide esitamisega. Viimane moment teatavasti praegu kehtivas seadusandluses puudub. Selle arvestamine on aga vajalik, sest põhjuse viivitamist dokumentide esitamisel esineb küllaltki sageli.

Tõendamismenetluse ettevalmistamise kõrval peab kohtunik lahendama ka protsessiosaliste kaasatõmbamise küsimuse.

Missugune võib üldse olla protsessiosaliste ring lastele ülalpidamise nõudmise asjus ja millistel juhtudel üht või teist siia kuuluvaist osalistest on tarvis protsessi tõmmata, see selgus eespool, protsessiosaliste käsitlemisel. Iga konkreetse alimendiasja ettevalmistamisel on vaid tarvis, et kohtunik teeks osavõtu vajadust määravate faktorite arvestamise alusel kindlaks, missuguste protsessiosaliste osavõtt on tarvilik, ja rakendaks vajalikke abinõusid nende protsessi kaasatõmbamiseks. Igakord seda ei tehta. Selle peamine põhjus seisneb selles, et asja eeltevalmistamist reguleeriv seadusandlus läheb protsessiosaliste kaasatõmbamise küsimusest vaikides mööda. Praktika huvides vajab seadusandluse nimetatud lünk tulevases Eesti ENSV TsPK-s täitmist. Seejuures on vastavais sätteis tarvis ette näha vaid protsessiosaliste ringi piiritlemise ja nende kaasatõmbamiseks vajalike abinõude tarvituselevõtmise kohustus.

Ei saa nõustuda mõnikord tehtud ettepanekutega formuleerida antud säte kõigi tsiviilprotsessis esineda võivate protsessiosaliste loendi andmise kaudu. See on liigne ja viib tarbetule kordamisele, sest protsessiosaliste üksikasjaline loetelu tuleb anda juba varem, nende osavõttu reguleerivais eeskirjades.

Peale eespool käsitletud ülesannete tuleb kohtunikul asja eeltevalmistamise korras lahendada rida teisi küsimusi. Nimetada tuleks neist esijoones määruse tegemist selle kohta, kui suuresl määral kostja on kohustatud ajutiselt, kuni vaidluse lahenda-

⁷⁵ Ülalesitatul alusel ei saa õigeks pidada A. I. Pergamendi seisukohta, kes peab kostja ülekuulamist erinõude korras tema elukoha kohtus lubamatuks (vt. А. И. Пергамент, Алиментные обязательства, lk. 124).

⁷⁶ Antud küsimust reguleerivas sättes tuleb tingimata ette näha vajalikul garantiid poolte õiguste kaitseks.

miseni, kandma laste ülalpidamise kulusid. Teatavasti nimetatud küsimust reguleeritakse käesoleval ajal APEK §-ga 50. Et aga küsimus oma olemuselt on protsessuaalne, siis oleks õigem seda tulevikus reguleerida TsPK-s.

Kohtunik võib lastele ülalpidamise nõudmise asjade eeltevalmistamise käigus teostada ka hagi tagamist. Nimetatud toimingu sooritamise võimalus tuleks fikseerida teiste asja eeltevalmistamist reglementeerivate sätete kõrval ka Eesti NSV TsPK-s.

Kui kostja on vahetult enne või ka pärast alimendiasja algatamist esitanud isaduse annulleerimise hagi, peab kohtunik eeltevalmistamise vältel ühendama mõlemad hagid ühte menetlusse.

Olulise tähtsusega eeltevalmistavaiks toiminguks on ka asja kuulamisele määramine ja asjaosalistele kutsete saatmine. Enne kui lähemalt käsitleda seda, millal nimetatud toiminguid on tarvis sooritada, tuleb konstateerida tööka, et kehtiv seadusandlus lülitab nimetatud toimingud asja eeltevalmistamise staadiumist välja. Selline järeldus tuleneb otseselt TsPK § 80 esimese lõike ja § 80-v praegu kehtivast redaktsioonist.

Ka erialases kirjanduses kannab enamik autoreid nimetatud toimingud väljapoole asja eeltevalmistamise staadiumi. Et seejuures nimetatud toiminguid ei sõandata paigutada ka asja kohtuliku arutamise staadiumisse, siis faktiliselt jäetakse need n. ö. õhku rippuma kusagile asja eeltevalmistamise ja kohtuliku arutamise staadiumi vahele.⁷⁷

Sellega nõustuda pole muidugi võimalik. Asja kuulamisele määramine ja sellele järgnev kutsete saatmine on toimingud, mis sisuliselt kuuluvad asja eeltevalmistamise staadiumisse, sest ilma neid sooritamata on võimatu asja kohtulikku arutamist alustada ja läbi viia.⁷⁸

Asjaolu, et nimetatud toimingud kuuluvad asja eeltevalmistamise staadiumisse, tuleks silmas pidada ka Eesti NSV TsPK-s.

Asja kuulamisele määramise moment saabub siis, kui kõik teised eeltevalmistavad toimingud on sooritatud.

Erialases kirjanduses on avaldatud arvamust, et asju võidakse määrata kuulamisele ka siis, kui kõik ülejäänud eeltevalmista-

⁷⁷ В. С. Н. Абрамов, Советский гражданский процесс, М., 1952, lk. 230; К. С. Юдельсон, Советский гражданский процесс, lk. 244; jt.

⁷⁸ Me ei pea vastuvõetavaks O. N. Zerina ettepanekut kanda TsPK § 80-v üle peatükki «Asja algatamine» (vt. О. Н. Зерина, Судебное рассмотрение гражданского дела в советском гражданском процессе. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук, Л., 1953, lk. 7), sest nimetatud säte oleks siin täielikuks võõrkehaks. Pealegi asja kuulamisele määramine ja kutsete saatmine viiakse ka TsPK §-s 80-v märgitud juhtumil läbi ikkagi siis, kui asi on menetlusse võetud, s. t. kui asja algatamise staadium on lõppenud.

mise ülesanded pole lõplikku lahendamist leidnud.⁷⁹ Selle seiskohaga on raske nõustuda, sest sel juhul võiks mõnigi vajalik toiming jääda asja kohtuliku arutamise ajaks sooritamata (näit. määratud ekspert haigestub, teine kohus viivitab erinõude täitmisega, kolmas isik ei esita õigeaegselt vajalikku dokumenti). mis toob kaasa asjatut ajaraiskamist, sest asja kohtulik arutamine tuleb edasi lükata.

Peab siiski märkima, et praktikas ollakse sunnitud eeltevalmistust lõpule viimata kuulamisele määrama just lastele ülalpidamise nõudmise asju, ja seda just antud asjade kategooria jaoks ettenähtud lühikeste menetlustähtaegade tõttu. Et kõige selle tagajärjeks on aga sageli asja ettevalmistamatus ning asja arutamise edasilükkamine, siis oleks otstarbekas lastele ülalpidamise nõudmise asjus ette näha pikemad menetlustähtajad.⁸⁰

Mis puutub asjaosaliste kutsete saatmisse, siis tulevases seadusandluses oleks tarvis fikseerida, mitu päeva enne asja kohtulikku arutamist kutsed tuleb kätte anda. Meie arvates võiks tähtajaks olla 3 päeva. See võtaks võimaluse formaalselt suhtuda kutsete kätteandmisse, mida kahjuks praktikas siiski esineb.

Selleks et tõsta asja eeltevalmistamist teostavate kohtunike vastutustunnet ja anda ka kõrgema astme kohtule võimalus kontrollida, kuidas asja eeltevalmistus oli organiseeritud, tuleb otsustavaks pidada K. S. Judelsoni poolt tehtud ettepanekut viia tulevasesse seadusandlusse sisse säte, mis kohustaks kohtunikku määrusega vormistama, missuguseid eeltevalmistavaid toiminguid on tarvis läbi viia või missugused toimingud läbi viidi.⁸¹

Lõpuks olgu märgitud, et kuidagi ei saa nõustuda erialases kirjanduses tehtud ettepanekuga, mille kohaselt uus seadusandlus peaks ette nägema asja eeltevalmistamise läbiviimise kohtuistungil kohtukoosseisu poolt.⁸² Pole raske näha, et selline uus kord oma praktilises rakenduses hakkaks sarnanema nende kohtute praktikaga, kes, viimata läbi asja eeltevalmistamist, määravad asju kuulamisele ja peaaegu reeglina lükkavad asja arutamise edasi teisele istungile, selleks et vahepeal koguda vajalikke tõendeid.

⁷⁹ Vt. Ц. М. Апарникова, Проверка доказательств судом первой инстанции в советском гражданском процессе. Автореферат диссертации представленной на соискание ученой степени кандидата юридических наук, М., 1958, lk. 6.

⁸⁰ Kõrvalmärkusena olgu tähendatud, et samadel kaalutlustel tuleks pikemad menetlustähtajad ette näha ka töösasjus.

⁸¹ Vt. К. С. Юдельсон, Дальнейшее укрепление законности и вопросы нового гражданского процессуального законодательства. «Советская юстиция» 1958, № 10, lk. 11—12.

⁸² Vt. С. В. Курылев, Об организации предварительной подготовки дела в советском гражданском процессе. «Советское государство и право» 1955, № 1, lk. 38.

III peatükk

ASJA KOHTULIK ARUTAMINE JA OTSUSTAMINE

NSV Liidu, liidu- ja autonoomsete vabariikide kohtukorralduse seadusandluse aluste⁸³ § 2 kohaselt on õigusemõistmise eesmärgiks NSV Liidus kaitsta igasuguste rünnete vastu NSV Liidu ühiskondlikku ja riiklikku korda, sotsialistlikku majandussüsteemi ja sotsialistlikku omandit, samuti kodanike, riiklike asutuste, ettevõtete, kolhooside, kooperatiivsete ja muude ühiskondlike organisatsioonide õigusi ja seadusega kaitstavaid huvisid. Samas nähakse ette, et õigusemõistmise ülesandeks on ka sotsialistliku seaduslikkuse kindlustamine.

Seoses sellega, et esinevate õiguserikkumiste peamiseks põhjuseks on inimeste teadvuses peituvad kodanlikud igandid, peavad nõukogude kohtu kui sotsialistlikku õigusemõistmist teostava organi töös esiplaanile tõusma kasvatuslikud ülesanded. NSV Liidu, liidu- ja autonoomsete vabariikide kohtukorralduse seadusandluse aluste § 3, mis fikseerib kohtu ülesandeid, ütlebki, et kohus kasvatab kogu oma tegevusega NSV Liidu kodanikke kodumaale ja kommunismiüritusele ustavuse vaimus, nõukogude seaduste täpse ja kõrvalekaldumatu täitmise, sotsialistlikusse omandisse hoolitseva suhtumise, töödistsipliinist kinnipidamise, riiklikesse ja ühiskondlikesse kohustustesse ausa suhtumise vaimus, kodanike õiguste, au ning väärikuse ja sotsialistliku ühiselu reeglite austamise vaimus.

Kohtutegevuse kasvatuslikud ülesanded tõusevad esiplaanile ka lastele ülalpidamise nõudmise asjus, eriti seoses asjaoluga, et kohustatud isikud ei täida enamikul juhtudest oma kohustusi laste ees mitte õiguste ja kohustuste vaieldavuse tõttu, vaid sellepärast, et isiklikud huvid, egoistlikud ja omakasupüüdlilikud kaalutlused takistavad neid seda tegemast.

Nõukogude kohus kindlustab sotsialistlikku seaduslikkust ja täidab teisi temal lasuvaid sotsialistliku õigusemõistmise vastutusrikkaid ülesandeid tsiviilõiguste kaitsmise ja kindlustamise valdkonnas vastavalt NSV Liidu, liidu- ja autonoomsete vabariikide kohtukorralduse seadusandluse aluste §-le 4 «Kohtuistungel

⁸³ Vt. «NSV Liidu Ülemnõukogu Teataja» 1959, nr. 1, art. 12.

kodanike, riiklike ettevõtete, asutuste, kolhooside, kooperatiivsete ja teiste ühiskondlike organisatsioonide õigusi ja huvisid puudutavate tsiviil-vaidlusasjade arutamise ja lahendamise

Õeldust tuleneb, et asja kohtuliku arutamise staadium on nõukogude tsiviilprotsessi kõige tähtsam staadium. Omakorda sellest tulenevad ka erilised nõuded kohtuistungil läbiviimise suhtes, mida tuleb kõrvalekaldumatult täita ka lastele ülalpidamise nõudmise asjade arutamisel.

On päris selge, et vaidlusasja olude igakülgse ja täieliku väljaselgitamise ja selle alusel seadusliku ja põhistatud otsuse tegemise, samuti asja kohtuliku arutamise kasvatustliku mõju ja profülaktiliste abinõude efektiivsuse ning nõukogude kohtu autoriteedi tagamise peamiseks ja kõige tähtsamaks eelduseks on kõrvalekaldumatu kinnipidamine kehtivaist protsessiõiguse normidest, milles leiavad oma väljenduse sotsialistliku õigusemõistmise demokraatlikud printsiibid.

Järgnevalt asumegi küsimuse juurde, kuidas kohtupraktikas rakendatakse asja kohtulikku arutamist reglementeerivaid norme ja missugused on siin esinevad puudujäägid. Seejuures ei seata ülesandeks anda terviklikku ülevaadet kõikidest asja kohtuliku arutamise seotud küsimustest, vaid käsitletakse üksnes antud kategooria asjadele omaseid peamisi protsessuaalseid erisusi.

Üheks selliseks küsimuseks on küsimus kostja osavõtust asja kohtulikust arutamisest.

Teatavasti kehtiva seadusandluse kohaselt ühe poole mitteilumine, kelle kohta kohtul on teada, et temale on kutse kätte antud, ei takista asja arutamist ega otsustamist (TsPK § 98).

TsPK § 101-a välistab aga täielikult võimaluse TsPK § 98 rakendamiseks kostja suhtes lastele ülalpidamise nõudmise asjus, nähes ette kostja kohustusliku ilmunise.

Kostja osavõtu kohustuslikkuse nõue, mida eriti kriipsutavad alla tema ilmunise tagamiseks seadusega ettenähtud karmid abinõud (sundtoomine, allkiri elukohast mittelahkumise kohta, kuni 100 rublane rahatrahv) on äärmiselt tähtis mitmes suhtes.

Kostja isiklik osavõtt asja kohtulikust arutamisest võimaldab kahtlematult paremini ja täiuslikumalt välja selgitada asja õigeks lahendamiseks vajalikke olulisi asjaolusid. Kuid see pole siiski peamine. Tihtilugu kostja ei vaidlegi hagi vastu ja ka asjaolud on küllaldaste tõendite olemasolu tõttu igati selged. Taolistel juhtudel on asja õige lahendamine ka ilma kostja osavõtuta täiesti võimalik. Kui seaduseandja äsjamainitud väga hästi teades siiski püstitab kostja kohustusliku ilmunise nõude, peavad selleks juba mainitu kõrval olema ka teised ja olulisemad kaalutlused. Meie arvates on selleks nii kostjale kui ka teistele alimente maksma kohustatud isikuile kasvatustliku mõju avaldamise eesmärk.⁸⁴

⁸⁴ Vt. ka А. И. Пергамент, Алиментные обязательства, lk. 125 jj.; В. И. Бошко, viidatud teos, lk. 278.

Nimetatud eesmärgi saavutamise huvides TsPK § 101-a lülitabki välja TsPK § 98 kohaldamise võimaluse kostjate suhtes lastele ülalpidamise nõudmise hagides.

TsPK § 101-a näeb erandina üldreeglist ette võimaluse kostja ilmumisest vabastamiseks tema elukoha suure kauguse tõttu kohtu asukohast, kus asi on menetlusel, või teiste kaaluvate põhjuste tõttu, seda kõike aga kohtu igakordse määruse põhjal.

Nimetatud erandi fikseerimine ei tähenda aga võimaluse andmist TsPK § 98 rakendamiseks, nagu mõnikord arvatakse, sest erinevalt TsPK §-st 98 peab kostjal kohtuistungilt puudumiseks olema kohtu määrusega vormistatud luba, mida pealegi antakse ainult teatavate asjaolude esinemise korral. Ühtlasi sisaldab TsPK § 101-a endas juba TsPK § 98 järgi tuntud eeskirja selle kohta, et asja arutamine ilma kostjata on võimalik vaid siis, kui ta on teadlik asja arutamisest, sest ilmumise kohustuslikkus eeldab ka kostjale kutse saatmist.

Kuigi kostja võib alimendiasja menetleva kohtu loal jääda kohtuistungile ilmumata, tuleks teda siiski, nagu me eespool, asja eelehtevalmistamise käsitlemisel juba märkisime, erinõude korras üle kuulata tema elukoha kohtus avalikul kohtuistungil asjaolude igakülgse väljaselgitamise, eriti aga kostjale kasvatusliku mõju avaldamise eesmärgil.

Vaatamata sellele, et seadus nõuab rangelt kostja osavõttu asja kohtulikust arutamisest, ei pea kohtud alati sellest reeglist kinni ja otsustavad asju kostja äraolekul. Peab arvama, et niisuguse väärä praktika kujunemist on teatud määral soodustanud ka NSV Liidu Ülemkohtu poolt antud juhised. Nii märgitakse NSV Liidu Ülemkohtu Pleenumi 4. augusti 1950. a. juhindava määruse konstateerivas osas, et «Kohtud ei pea alati kinni kohtusse kutsumise korrast, mõnikord otsustatakse asjad kostja äraolekul.

Tihti peale ei võta kohtuorganid abinõusid tarvitusele kostja elukoha kindlakstegemiseks, kes hoidub kõrvale kohtusse ilmumisest, arutavad asju tagaselja, kusjuures puuduvad andmed kohtukutsete kätteandmise kohta, rikkudes sellega seaduse nõudeid (VNFSV TsPK § 98 ja teiste liiduvabariikide TsPK-de vastavad paragrahvid).» Sama määruse juhendavas osas öeldakse antud küsimuse kohta aga järgmist: «Kohtud ei tohi keelduda hagiavalduse vastuvõtmisest sel alusel, et hageja ei tea kostja elukohta, vaid on kohustatud omal algatusel võtma tarvitusele abinõusid kostja elukoha väljaselgitamiseks ja temale teatama (minu sõrendus — E. S.) asja kohtus arutamise päeva.»

Nagu esitatust nähtub, kvalifitseerib Pleenum, arvestamata seda, et TsPK § 101-a täielikult välistab TsPK § 98 rakendamise võimaluse, juhtumeid, kus kohtud on asju arutanud ilma kostjatele teatamata, ebaõigesti TsPK § 98 rikkumisena. Ka kohtutele antavates juhtnöörides rõhutatakse mitte kostja kohustusliku osavõtu, vaid üksnes kostjale teatamise vajadust, mis sisuliselt tähendab

TsPK § 98 rakendamise lubatavaks pidamist. On päris selge, et Pleenumi taolised seisukohavõttud suunavad kohtud ebaõigele teele.

Nii on Eesti NSV Ülemkohus Pleenumi nimetatud määruse väljaandmisele järgnenud perioodil järjekindlalt asunud seisukohale, et juhtumil, kui kostjale on kutse kätte antud, s. t. kui on täidetud TsPK § 98 nõuded, võib asja arutada ka ilma kostjata.

Näiteks Eesti NSV Ülemkohtu Tsiiviilasjade Kohtukollegium oma 18. nov. 1952. a. määruks kirjutab: «Asjaolu, et rahvakohus on asja arutanud kostjata, ei anna alust kohtuotsuse tühistamiseks, kuna kostjale oli kohtukutse edasiandmiseks vastu võetud ja kostja oli kohtuistungist teadlik» (minu sõrendus — E. S.)

Niisugust praktikat õigustatakse nii praktikas kui ka erialases kirjanduses⁸⁵ harilikult sellega, et TsPK § 98 rakendamine hoidvat ära TsPK § 101-a kohaldamisega paratamatult kaasneva menetluse tarbetu venimise asjus, mille läbivaatamisel ei teki mingit vaidlust ja mis pealegi moodustavat asjade rõhuva enamiku.

Taoline praktika, samuti selle õigustamiseks esitatud argumendid näitavad muidugi täiesti ühekülgset arusaamist asja kohtuliku arutamise eesmärkidest, selle asjaolu mittemõistmist, et TsPK § 101-a püstib kostja kohustusliku osavõtu nõude eelkõige kostjale kasvatusliku mõju avaldamise eesmärgil, ja üldse kodanlike igandite olemasolu ja nende vastu aktiivse võitluse vajaduse unustamist.

Lastele ülalpidamise nõudmise asjade kohtuliku arutamise kasvatusliku mõju alahindamine, mis peamiselt väljendub asja arutamises ilma kostjata, maksab ennast tihti peale valusalt kätte. Üldtuntud on ju tõik, et teatud hulk kostjaid hoidub kõrvale välja mõistetud alimentide maksmisest. Selles aga on kaheldamatult oma osa etendanud praktika arutada asju ilma kostjata. Et see nii on, selles pole midagi imestamisväärtset, sest asja kohtulik arutamine ilma kostjata ei sunni ju teda oma senise käitumise üle tõsiselt järele mõtlema, mistõttu tema suhtumine oma kohustus-tesse jääb ka peale asja kohtulikku arutamist endiseks.

Seega range kinnipidamine TsPK § 101-a eeskirjadest on kostja kasvatamise ja ümberkasvatamise hädavajalikuks eelduseks.

Kuid see pole veel kõik. Nimelt pole raske arvata, missugust mõju võib igale n. ö. võimalikule kostjale avaldada teadmine, et juhtumil, kui ta lastele ülalpidamist ei anna, ta mingil juhul, ka lapsest kaugel olles ei pääse kohtu ette ilmumisest, seal oma käitumise kohta aruandmisest, ja kui see on olnud vääritud käitumine, siis ka viimase avalikust hukkamõistmisest.

⁸⁵ Вт. А. Хвостов, Явка в суд ответчиков по алиментным делам. «Социалистическая законность» 1952, № 1, lk. 74; М. Бакулина, Порядок рассмотрения дел и исполнения решений об алиментах нуждается в изменении. «Социалистическая законность» 1955, № 11, lk. 64—65; Г. М. Каратыш, viidatud teos, lk. 113—114.

Peab kahjuks märkima, et käesoleval ajal alimendikohustuste täitmata jätjad pole tänu paljude kohtute ebaõigele praktikale ülalnimetatud ja neile kahtlemata väga ebameeldivate mõjutusvahendite rakendamise vääramatuses veendunud. Viimane aga põhjustab seda, et pahausked kohustatud isikud ootavad päris rahulikult ära, kuni kohus on neilt laste ülalpidamiseks alimendid välja mõistnud, ja hakkavad siis energiliselt otsima võimalusi, kuidas väljamõistetud alimentide maksmisest kõrvale hiilida.

Järelikult TsPK § 101-a range kohaldamine on tarvilik ka pro-fülaktika huvides.

Et TsPK § 101-a kohaldamisega võib kaasneda menetluse venimine, siis tuleb lapse huvide rikkumise vältimiseks vastavalt APEK-i §-le 50 teha alati määrus selle kohta, kui suurel määral kostja on kohustatud ajutiselt, kuni vaidluse lahendamiseni, kandma laste ülalpidamise kulusid.

Jääb veel lisada, et peamine järeldus, mis tekib antud küsimuse käsitlemise alusel, seisneb selles, et TsPK § 101-a peaks jääma ka edaspidi muutmatult kehtima. Tema kõrvalekalduvatu järgimise kindlustamise huvides oleks aga vajalik, et juhustavad kohtuorganid juhiks madalamal seisvate kohtuorganite tähelepanu ka nimetatud sätte kasvatuslikule tähtsusele ja peaksid temast möödaminekut kohtuotsuse tühistamise tingimatuks aluseks.

Erialases kirjanduses on tehtud ettepanek lülitada TsPK § 101-a tulevasesest seadusandlusest välja ja näha selle asemel ette sätte, mis annaks kohtule õiguse sõltuvalt asja konkreetsetest oludest tunnistada sundtoomise ähvardusel kostja ilmumine kohustuslikuks.⁸⁶ Et nimetatud ettepanek seab kostja ilmumise kohustuslikuks tunnistamise sõltuvusse asjaolude selgitamise vajadusest ja ei arvesta kostjale kasvatusliku mõju, võimalikele kostjaile aga distsiplineeriva mõju avaldamise vajalikkust, siis ei saa sellega nõustuda.

Järgnevalt peatume küsimusel, kas lastele ülalpidamise nõudmise asjade kohtuliku arutamise ajal on võimalik hagist loobumine ja leppetoomingu sõlmimine.

V. I. Boško on pidanud nimetatud toimingute sooritamist lubatavaks juhul, kui need ei kahjusta alimenteeritava huvisid. Ühtlasi on ta märkinud, et nimetatud toimingute sooritamine ei takista uue alimendihagi esitamist. Lisaks sellele on autor märkinud, et hagist loobumisega ei tule ära segada juhtumit, kus näiteks üks vanem mingil põhjusel hoidub oma lastele alimente nõudmast.⁸⁷ Hagist loobumist ei pea siin üldse lubatavaks G. M. Karatš.⁸⁸ Sama on leppetoomingu suhtes väitnud ka V. K. Putšinski.⁸⁹

⁸⁶ Vt. Г. М. Каратыш, viidatud teos, lk. 113—114.

⁸⁷ Vt. В. И. Бошко, viidatud teos, lk. 101—102.

⁸⁸ Vt. Г. М. Каратыш, viidatud teos, lk. 135.

⁸⁹ Vt. В. К. Пучинский, viidatud teos, lk. 18.

Meie arvates tuleb antud küsimustele õige lahenduse leidmisel silmas pidada esijoones seda asjaolu, et nii hagist loobumine kui ka leppetoiingu sõlmimine kujutavad endast vaieldava materiaaõiguse käsutamise akte. Seejuures hagist loobumine kujutab endast hagejale kõigi eelduste kohaselt kuuluva õiguse täielikku, leppetoiing aga nimetatud õiguse osalist loovutamist. Samuti ei tule unustada asjaolu, et lapse vanemad, samuti seadusega ettenähtud korras määratud eestkostjad või hooldajad ei ole ise vaieldava materiaaõiguse kandjaiks, vaid üksnes lapse huvide esindajaiks. Nimetatud asjaoludest lähtudes tuleb asuda seisukohale, et nii hagist loobumine kui ka leppetoiingu sõlmimine on lastele ülalpidamise nõudmise asjus ühtviisi lubamatud.

Samal ajal me peame täiesti võimalikuks menetluse lõpetamist hagi esitaja taotluse alusel. Perekindlikud suhted on ju sellised, kus näiteks abikaasad võivad siiski omavahelisi lahkkelisid ka ise kõrvaldada. Juhtumil, kui ka kohus jõuab veendumusele niisuguse võimaluse reaalsuses, pole mingit mõtet rakendada sunnivahendeid. Menetluse lõpetamine ei takista aga uue hagi esitamist.

Seoses sellega, et lastele ülalpidamise nõudmise asjade kohtulikul arutamisel muid olulisi erisusi pole, peatume järgnevalt kohtuotsusel, mis neid siiski pakub.

Kohtuotsus on sotsialistliku õigusemõistmise akt, mis sisuliselt lahendab pooltevahelise materiaaõigusliku vaidluse.

Kohtuotsuse tähtsus ei piirdu loomulikult ainult sellega. Nõukogude kohus on sotsialistliku riigi organ, kes peab kogu oma tegevusega aktiivselt ellu viima Nõukogude valitsuse ja Kommunistliku Partei poliitikat. See asjaolu määrabki ära kohtuotsuse kui õigusemõistmise akti peamise tähenduse. Väga tabavalt on nimetatud asjaolu märkinud akadeemik A. J. Võšinski, öeldes, et «kohtuotsustes avaldub riigivõimu suhtumine teatavaisse ühiskondlikesse nähtustesse, mis on kohtu tähelepanu piirkonnas».⁹⁰

Seoses sellega, et nõukogude kohus rakendab oma otsustega õigusnorme, milles on väljendatud tööliklassi ja kogu töötava rahva tahe, omab kohtuotsus kui sotsialistliku õigusemõistmise akt ka määratu suurt kasvatustlikku tähtsust.

Arvestades nõukogude kohtuotsuse äärmiselt suurt tähtsust on loomulik, et tema koostamisel tuleb rangelt järgida teatud nõudeid, millest esikohale tuleb tõsta kohtuotsuse õigsust ja veenvust.⁹¹

Kohtuotsus peab olema lühike, kuid seejuures ammendav, täpne, selge ja loogiline.

Vastavalt TsPK §-le 176 tehtud otsus peab sisaldama: 1) tegemise aja; 2) kohtu koosseisu ja poolte nimetuse; 3) vaidluse eseme äratähenduse; 4) otsuse alused ja seadused, millest kohus on

⁹⁰ A. J. Võšinski, Kohtulike tõendite teooria nõukogude õiguses, Tallinn—Tartu 1950, lk. 11.

⁹¹ Vt. A. J. Võšinski, viidatud teos, lk. 11.

juhindunud; 5) asjas tehtud otsuse sisu ja tema täitmise korra; 6) edasikaebamise korra; 7) kohtukulude jaotuse.

Kohtuotsuse sisu jaotatakse tema parema mõistmise eesmärgil neljaks osaks: 1) sissejuhatavaks, 2) kirjeldavaks, 3) motiveerivaks ja 4) resolutiivseks osaks.

Kohtuotsuse sissejuhatava osa alguses märgitakse, kelle nimel otsus tehakse. Liiduvabariikide kohtud, lähtudes liiduvabariikide suveräänsusest, teevad otsuse vastava liiduvabariigi nimel, NSV Liidu Ülemkohus aga NSV Liidu nimel. Järgnevalt märgitakse sissejuhatavas osas asja arutava kohtu nimetus ja kohtu koosseis, samuti kohtuistungis sekretäri perekonnanimi, asja arutamise ja otsuse tegemise aeg ja koht ning arutatava asja nimetus, s. t. kelle alimendihagi kelle vastu arutatakse. Poolte nimed tuleb märkida täielikult. Kui protsessis on kaaskostjaid või kolmandaid isikuid või kui on esitatud vastuhagi, märgitakse otsuse sissejuhatavas osas mainitud asjaosaliste nimed ja vastuhagi sisu.

Kohtuotsuse kirjeldava osa peab sisaldama lühida, kuid seejuures ammendava vaidluse olemuse kirjelduse (TsPK § 176 p. «v»). Nimelt tuleb siin ära näidata poolte nõuded ja vastuväited, samuti asjaolud, millega neid põhistatakse. Kui kostja võttis hagi omaks, siis ka see tuleb tingimata fikseerida. Et kohus peab kohtuotsuse järgnevas osas võtma seisukohad just äsjanimetatud momentide suhtes, siis kohtuotsuse loogilisuse, veenvuse, samuti ka kohtu seisukohtade kontrollimise huvides tuleb kohtuotsuse kirjeldava osa koostamisel täpselt täita ülalmärgitud nõudeid.

Ülalmärgitu alusel tuleb täiesti lubamatuks nähtuseks pidada kohtuotsuse kirjeldava osa tähtsuse alahindamist praktikas, mis väljendub selles, et kirjeldava osa kas üldse puudub või on koostatud äärmiselt pealiskaudselt ja lünklikult. Väär on ka nimetatud osa ülekoormamine liigse materjaliga, sest seetõttu võivad toimunud kohtuliku uurimise piirid jääda ebaselgeks.

Kohtuotsuse järgmist, motiveerivat osa tuleb õigustatult pidada kohtuotsuse kõige tähtsamaks osaks.

Motiveeriva osa tähtsus ei seisne mitte üksnes selles, et ta sisaldab endas vastuse õigusnormi kohaldamiseks vajalike juriidiliste faktide olemasolu või puudumise kohta ja sellele vastava kohtu lõppjäreluse. Motiveerivale osale rajaneb ka kohtuotsuse kui sotsialistliku õigusemõistmise erilise akti kasvatuslik toime. Asjaosalisi ja pealtkuulajaid huvitab mitte ainult see, mida konkreetselt kohus otsustas, vaid samuti see, miks kohus otsustas asja just niimoodi, mitte aga teisiti. On päris selge, et isegi lõppjäreluste poolest õige kohtuotsus ei avalda vajalikku kasvatuslikku mõju, kui motiveeriv osa puudub või kui motiveering on puudulik või ebaõige. Jääb veel lisada, et kõrgema astme kohtul on peamiselt just otsuse motiveeriva osa alusel võimalus kontrollida madalamal seisva kohtu otsuse seaduslikkust ja põhjendatust.

Kohtuotsuse motiveeriv osa peab sisaldama endas kaks ele-

menti: 1) faktilise ja 2) õigusliku, mis vastavalt moodustavad kohtuotsuse faktilise ja õigusliku aluse.

Kohtuotsuse motiveeriva osa faktiline element peab hõlmama nii tõendite analüüsi kui ka tõendite hindamise alusel tehtud järeldusi õigusnormi kohaldamiseks vajalike juriidiliste faktide olemasolu või puudumise kohta. Sõnaselgelt tuleb siin fikseerida, missuguste tõendite alusel on tõendamisesemesse kuuluvate faktide olemasolu kindlaks tehtud või kummutatud.

Objektiivse tõe väljaselgitamise huvides kohus ei tohi kohtuotsuse motiveerivas osas toetuda sellistele tõenditele ja asjaoludele, mis ei olnud kohtu vahetu uurimise objektiks.

Kohtuotsuse motiveeriva osa õigusliku elemendi osas tuleb kõigepealt fikseerida see materiaalõiguslik norm, mille järgi kohus kvalifitseeris poolte suhteid. Järgnevalt tuleb siin tuua ka need protsessiõiguse normid, millest kohus asja kohtulikult arutamisel ja lahendamisel juhindus.

Kuigi kohtuotsuse motiveeriv osa on äärmiselt suure tähtsusega, tehakse tema koostamisel sageli lausa lubamatuid vigu.

Päris paljude kohtute praktikas on saanud tavaks märkida kohtuotsuse motiveerivas osas vaid seda, et «kohus, asja arutanud, võtnud arvesse asja materjale, leiab, et hagi on tõendatud toimiku materjalidega.» On päris selge, et taoline fraas kujutab endast vaid motiveeriva osa sissejuhatust.

Teatavasti enamikul juhtudest seadus näeb alaealiste laste ülalpidamise õigussuhete tekkimiseks ette väga mitme elemendiga faktilised koosseisud. Seepärast on kohtuotsuse motiveeriv osa puudulik ja otsus tegelikult mitteseaduslik ja põhistamata, kui see ei sisalda andmeid kõigi faktilise koosseisu elementide tuvastatuse kohta.

Kohtuotsuse motiveeriv osa on puudulik, otsus aga ebaseaduslik ja põhistamata, kui siin pole näidatud, missuguste tõendite alusel iga üksiku tõendamisesemesse kuuluva fakti olemasolu on kindlaks tehtud või ümber lükatud, või kui tõenditele on küll siin viidatud, kuid nende alusel ei saa teha veenvaid järeldusi tõendamisesemesse kuuluvate faktide olemasolu või puudumise kohta.

Kohtuotsuse motiveeriv osa on puudulik ka sel korral, kui tõenditele on küll viidatud, kuid neist on ebaõige hindamise tõttu tehtud fakti või faktide kohta ebaõiged järeldused. Sama tuleb märkida ka nende juhtude kohta, kus kohus on tema poolt õigesti tuvastatud faktide alusel motiveerivas osas teinud ebaõiged järeldused poolte suhete ja hagi suhtes.

Kohtuotsuse viimaseks osaks on resolutiivne osa. Ta peab tulema motiveerivast osast ning väljendama käsu vormis lühidalt ja selgelt seda, mida kohus antud asjas otsustas.

Vastavalt TsPK §-le 176 peab kohtuotsuse resolutiivne osa endas sisaldama neli järgmist elementi: 1) asjas tehtud otsuse sisu; 2) otsuse täitmise korra; 3) edasikaebamise korra ja 4) kohtukulude jaotuse.

Nimetatud nõuete täpne täitmine on väga tähtis, sest resolutiivse osa sisu kantakse hiljem üle täitelehele.

Kõigepealt tuleb kohtuotsuse resolutiivses osas märkida, kelle käsutusse ja kellelt tuleb lapse ülalpidamiseks alimendid välja mõista. NSV Liidu Ülemkohtu Pleenumi 4. augusti 1950. a. määrus nõuab nimetatud isikute, eriti aga kostja kohta veel rea lisandmete fikseerimist. Nimelt peavad otsuse resolutiivses osas olema täpselt ära tähendatud poolte perekonnanimed, nimed ja isanimed, kostja sünniaasta ja -koht, tema alaline elukoht, töökoht ja amet, lapse nimi ja sünniaeg, kelle kasuks alimendid välja mõistetakse. Nimetatud andmed peavad olema sisse kantud dokumendi alusel — passi, lapse sünnitunnistuse jms. järgi.

Peab märkima, et kohtud sageli ei fikseeri kostja suhtes kõiki nimetatud andmeid. Viimaste märkimine on aga hädavajalik, sest nende abil on võimalik kostjat kergemini üles otsida, kui ta paha-tahtlikult hoidub väljamõistatud alimentide maksmisest kõrvale.

Kohtuotsuse resolutiivses osas tuleb järgnevalt fikseerida ka alimentide määr.

Vanemailt ja lapsendajailt mõistetakse alimendid välja laste arvust sõltuva osa näol töötasust, kui nad on töölisel või teenistujal, või normipäevadest, kui nad on kolhoosnikud.⁹² Kui kolhoosnikul on muid lisatulusid, siis lisaks mõistetakse veel välja igakuuline kindel rahasumma. Kindel rahasumma võidakse kostja palvel välja mõista ka siis, kui ta ei ela lapse emaga ühes kolhoosis. Vanemailt ja lapsendajailt, kes ei saa igakuulist töötasu või kes elavad majapidamisest saadavatest tuludest, mõistetakse alimendid välja kindlas rahasummas.

Teistelt perekonnaliikmeilt mõistetakse laste kasuks alimendid välja alati kindlas rahasummas.

Kui alimendid mõistetakse välja mitme lapse ülalpidamiseks, siis tuleb kohtuotsuse resolutiivses osas tingimata ära tähendada laste järkjärgulise täisikka jõudmisega seotud alimentide määra muutumine. Kui näiteks alimendid mõisteti välja kolme lapse ülalpidamiseks, siis tuleb fikseerida, et kõige vanema lapse täisealiseks saamiseni peetakse kinni $\frac{1}{2}$, järgmise lapse täisealiseks saamiseni $\frac{1}{3}$ ja edaspidi, kuni kolmanda lapse täisealiseks saamiseni $\frac{1}{4}$ kostja töötasust.

Kohtuotsuse resolutiivses osas tuleb tingimata märkida, mis-sugusest momendist arvates alimendid on välja mõistatud.

Alimendid mõistetakse üldreeglina välja, arvates hagi esitamise päevast. Kuid NSV Liidu Ülemkohtu Pleenumi 4. augusti 1950. a. määruses (p. 12) nähakse ette, et neil juhtudel, kui hageja esitab tõendid, et ta enne hagi esitamist on võtnud tarvitusele abinõud kostjalt alimentide saamiseks, kuid ei saanud neid selle tõttu, et kostja hoidus kõrvale nende maksmisest, võib kohus olenevalt

⁹² Arvestades kolhoosnikute töö tasustamise mooduste mitmekesisust käesoleval ajal, oleks kohtuotsuse resolutiivses osas õigem märkida, et alimendid mõistetakse välja kogu töötasust.

asjaoludest mõista kostjalt alimendid välja ka möödunud aja eest, kuid üldise hagiaegumise tähtaja piirides, mis on seatud liidu-vabariikide tsiviilkoodeksites.

Praktikas on korduvalt kerkinud küsimus alimentide välja-mõistmise algmomendist seoses hagiga, mis jäeti algselt küll rahuldamata, kuid mis peale jõustunud kohtuotsuse järelevalve korras tühistamist asja uuel kohtulikul arutamisel rahuldati.

NSV Liidu Ülemkohus on antud küsimuses asunud seisukohale, et alimendid tuleb välja mõista hagi rahuldamise momendist arvates.⁹³

Niisugust seisukohta tuleb õigeaks pidada, kuid koos järgmise täiendusega: nimelt kui selgub, et hagi esialgne rahuldamata jätmine oli tingitud sellest, et kostja esitas võltsitud dokumente või teatas kohtule valeandmeid, siis tuleb alimendid välja mõista hagi esitamise päevast arvates.⁹⁴

Kohtuotsuse resolutiivses osas tuleb ära tähendada ka see, millal alimentide väljamõistmine lõpeb. Eriti tähtis on nimetatud momendi fikseerimine iga lapse kohta eraldi, kui alimendid mõistetakse välja mitme lapse ülalpidamiseks.

Seoses sellega, et TsPK § 43 p. «e» kohaselt hagi esitaja on alimentide nõudmise asjus vabastatud riigilõivu tasumisest, tuleb kohtuotsuse resolutiivses osas fikseerida ka kostjalt riigi tuludesse sissenõutava riigilõivu suurus. TsPK § 36 p. «g» järgi arvutatakse riigilõiv alimendimaksetelt summas ühe aasta kohta, kusjuures aluseks võetakse kostja töökohast väljanõutud õiend kostja töötasu suuruse kohta.

Praktikas juhtub mõnikord, et halvasti läbiviidud eellettevalmistuse tõttu alles otsuse tegemisel selgub, et puudub õiend kostja töötasu suuruse kohta. Tekib küsimus, kuidas edasi talitada.

N. Tsepegin leiab, et asi tuleb vaatamata nimetatud õiendi puudumisele lahendada, riigilõiv aga tulevat välja mõista protsentuaalses suuruses.⁹⁵ Sellise ettepanekuga ei saa nõustuda. Asi on selles, et kohus võib juba riigilõivu määra valikul eksida, sest kostja töötasu suurus on ju teadmata. Lisaks sellele jääb lahtiseks ka küsimus, kes peab hiljem riigilõivu välja arvutama ja kuidas see tuleb vormistada.

Teistsuguse ettepaneku on teinud G. Karatõš. Ta nimelt väitab, et asi tuleb lahendada, riigilõiv tulevat aga välja mõista

⁹³ Vt. «Социалистическая законность» 1956, № 1, lk. 93; «Социалистическая законность» 1956, № 8, lk. 91—92.

⁹⁴ Vt. Г. Каратыш, Судебное решение о взыскании алиментов. «Советская юстиция» 1958, № 9, lk. 48.

⁹⁵ Vt. В. Чепегин, Из судебной практики по делам о взыскании алиментов на ребенка. «Социалистическая законность» 1951, № 8, lk. 46.

täiendava otsusega. Seejuures erinevalt autoreist⁹⁶, kes peavad riigilõivu väljamõistmist täiendava otsusega võimalikuks siis, kui kohus juhuslikult jättis selle küsimuse põhiotsusega lahendamata, rõhutab G. Karatõš eriti seda asjaolu, et alimendiasjus võib kohus jätta vastava õiendi puudumise korral riigilõivu sihilikult välja mõistmata.⁹⁷

Sellega, et kostja töötasu suuruse kohta käiva õiendi puudumise tõttu pole mõtet asja otsustamist edasi lükata, võib nõustuda. Nõustuda ei saa aga sellega, et autor rõhutab seejuures sihilikkuse momenti, sest see võib süvendada kahjulikku praktikat määrata asju kuulamisele enne kõigi tõendmaterjalide kohtusse saabumist. Kui kohtunik viib eellettevalmistuse läbi hoolikalt, siis on alati võimalik kindlustada ka nimetatud õiendi õigeaegne saabumine kohtusse.

Seoses riigilõivu väljamõistmisega tuleb veel märkida, et juhtumil, kui kolhoosnikult mõistetakse alimendid välja normipäevadest, siis vastavalt NSV Liidu Rahandusministeeriumi 14. märtsi 1947 a. juhendile (§ 17) on riigilõivu määraks kolm rubla. Juhtumil, kui lastele ülalpidamise nõudmise hagi lahendatakse üheaegselt abiülaluhutuse hagiga, siis alimendihagi üldse lõivustamisele ei kuulu.

Juhtumil, kui kostja leidmiseks oli korraldatud otsing, tuleb kohtuotsuse resolutiivses osas märkida ka otsingu kulude sissenõudmine.

Et alimentide nõudmise asjus tehtud kohtuotsused kuuluvad viivitamatule täitmisele (TsPK § 187 p. «a»), peab nimetatud moment olema fikseeritud ka kohtuotsuse resolutiivses osas.

Lõpuks tuleb resolutiivses osas ära tähendada ka kohtuotsusele edasikaebamise kord ja tähtaeg.

Kohtuotsus peab andma ammendava vastuse kõikidele poolte vahel vaieldavaks osutunud küsimustele, samuti lahendama terve rea kõrvalküsimusi. Praktikas aga esineb juhtumeid, kus kohus ei ole kohtuotsusega lahendanud kõiki nimetatud küsimusi, mistõttu kohtuotsus on mittetäielik.

Mittetäielike kohtuotsuste parandamisel on suur tähtsus täiendavatel otsustel, millega esimese astme kohus võib ise parandada oma vigu.

Vastavalt TsPK §-le 181 on täiendava otsuse tegemine võimalik juhul: a) kui mõnes haginõudes, mille kohta pooled esitasid tõendeid ja andsid seletusi, kohtuotsust ei tehtud ja b) kui kohus,

⁹⁶ Vt. Н. Чечина, Дополнительные решения суда и истолкование решения суда в советском гражданском процессе. «Социалистическая законность» 1954, № 2, lk. 46—47; М. А. Гурвич, Решение советского суда в исковом производстве, М., 1955, lk. 13, 94; П. Логинов, Исправление недостатков судебных решений путем вынесения дополнительных решений. «Социалистическая законность» 1956, № 3, lk. 38.

⁹⁷ Vt. Г. Каратыш, Судебное решение о взыскании алиментов. «Советская юстиция» 1958, № 9, lk. 49.

otsustanud küsimuse õiguse kohta, ei näidanud täpselt väljamõistetud nõude määra või eset, mis kuulub üleandmisele või väljamõistmisele.

Kuigi seadusega ei ole täiendavate otsuste tegemise võimalusi rohkem ette nähtud, tehakse praktikas neid ka teistel juhtudel, mida ka erialases kirjanduses täiesti õigeaks peetakse.⁹⁸

Lastele ülalpidamise nõudmise asjus mõistetakse kõige sagedamini täiendava otsusega kostjalt välja riigilõiv Kuigi TsPK § 181 ei näe otseselt ette sellist täiendava otsuse tegemise võimalust, pole otsuse täiendamine siiski vastuolus TsPK §-s 181 püstitatud põhimõtetega. Nimelt kui hagi rahuldati, siis sellega ühtlasi otsustati küsimus ka selle kohta, et kostja, juhtumil kui ta pole vabastatud riigilõivu tasumisest, on kohustatud tasuma riigilõivu (TsPK §46). Seega määratakse täiendava otsusega kindlaks ainult riigilõivu suurus.

Täiendava otsusega võib siin lahendada teisigi küsimusi, nagu kostjalt esindaja tasu näol tehtud kulutuste väljamõistmist, kostja tagaotsimise kulude väljamõistmist, otsuse viivitamatu täitmise küsimust jms.

Oluline on silmas pidada asjaolu, et täiendav otsus ei tohi mitte kunagi muutuda sisuliselt uueks otsuseks asja kohta.

Täiendav otsus tehakse avalikul kohtuistungil ühes poolte väljakutsumisega.

Sageli tekib kohtuotsuse täitmisel raskusi seetõttu, et muidu sisult õige ja täielik otsus pole vormistatud küllaldase selguse ja arusaadavusega.

Sellest tulla võivate arusaamatuste vältimiseks on nõukogude tsiviilprotsessis ette nähtud otsuste seletamise ja tõlgendamise instituut (TsPK § 185). Peab märkima, et otsuse seletamine ja tõlgendamine võib puudutada ainult neid küsimusi, mis on kohtu poolt juba lahendatud, kuid mille lahendus on otsuses esitatud ebaselgelt. Mingil juhtumil ei tohi otsuse tõlgendamise või seletamise sildi all teha sisuliselt uut otsust või lahendada küsimusi, mida kohus ei ole varem lahendanud.

Kohtuotsuse resolutiivne osa peab, nagu eespool nägime, sisaldama üksikasjalisi andmeid hagi esitaja, lapse, eriti aga kostja kohta.

Kui ükski neist andmetest on juhuslikult jäänud märkimata, on kohtuotsus ebaõige. Niisugust kohtuotsust võib parandada TsPK § 185 korras. Kui aga kohtuotsus sisaldab kostja kohta ebaõigeid andmeid (näit. kostja ees-, isa- ja perekonnanimi on välja mõeldud), siis niisugust otsust ei saa enam parandada TsPK § 185 korras, vaid tuleb taotleda otsuse tühistamist ja vastavate andmete parandamist uuel asja kohtulikul arutamisel.⁹⁹

Alimendid laste ülalpidamiseks kujutavad endast makseid,

⁹⁸ Vt. Н. Чечина, viidatud teos, lk. 46—50; П. Логинов, viidatud teos, lk. 35—40.

⁹⁹ Vt. П. Логинов, viidatud teos, lk. 36—37.

mida nõutakse sisse perioodiliselt võrdlemisi pika ajavahemiku vältel. Enamikul juhtudest alimendid peetakse kinni kostja töötasust. Kui kostja vahetab oma töökohta, siis sellega kaasneb ka täitelehe saatmine ühest asutusest, ettevõttest või organisatsioonist teise. Seoses just viimase asjaoluga täiteleded lähevad mõnikord kaduma. Niisugusel korral tõusetub täitelehe dublikaadi väljaandmise küsimus.

Vastavalt TsPK §-le 190 vaadatakse täitelehe dublikaadi väljaandmise taotlus läbi kohtuistungil poolte väljakutsumisega.

Täitelehe dublikaadi väljaandmise taotluse arutamisel peab kohus ühtlasi läbi vaatama küsimuse alimentide võlgnevusest kaotatud täitelehe järgi.

NSV Liidu Ülemkohtu Pleenumi 4. augusti 1950. a. määrus (p. 22) näeb ette, et juhtumil, kui asjas on kindlaks tehtud kostja pahatahtlik suhtumine oma vanemlikesse kohustustesse laste kasvatamise ja ülalpidamise alal, peab kohus üheaegselt otsuse tegemisega tegema erimäärusega selle teatavaks kostja töökohta ühiskondlikele organisatsioonidele, kui aga kostja hoidub kuritahtlikult kõrvale alimentide maksmisest, peab kohus tegema määruse tema kriminaalvastutusele võtmiseks VNFSV KrK § 158 ja teiste liiduvabariikide KrK-de vastavate paragrahvide järgi.

Kuigi nimetatud erimäärus on kostja vääritud käitumise suhtes avaliku arvamuse mobiliseerimise ülitähtsaks vahendiks, teevad kohtud neid harva.

Sellist praktikat pole muidugi võimalik millegagi õigustada. Kui näiteks lähemalt uurida antud asjade peamist kategooriat, nimelt vanemailt lastele ülalpidamise nõudmise asju, siis juba hagi esitamise motiivide analüüs näitab, et enamikul juhtudest on kostja pahatahtlikult suhtunud oma kohustustesse. Nii näiteks on kõige sagedamini esinevaks hagi esitamise ajendiks asjaolu, et kostja on lahkunud perekonna juurest ja juba pikema aja vältel, isegi mitme aasta jooksul, pole lastele andnud ülalpidamist.

On päris selge, et niisuguste ja taoliste asjaolude esinemine kinnitab vaieldamatult kostja pahatahtlikku suhtumist oma kohustustesse.

Kui kohtud sellele vaatamata siiski erimäärusi ei tee, siis see kõneleb alahindavast suhtumisest avaliku arvamuse mõjusse.

Üldsuse mõju alahindamise lubamatus käesoleval juhul saab eriti nähtavaks nende kogemuste valgusel, mis on saanud kuritegusid toimepannud inimeste kasvatamisel.

Nimelt kogemused näitavad, et kollektiivi mõju oma liikmete suhtes annab enamikul juhtudel positiivsemaid tulemusi kui kohutliku repressiooni kohaldamine.¹⁰⁰ Järelikult ei tohi seda unustada ka teiste, kriminaalset iseloomu mittekandvate tegude esinemise korral.

¹⁰⁰ Вт. Н. Морозов, Профилактика и воспитательная работа — основная форма борьбы с преступлениями. «Социалистическая законность» 1959, № 9, lk. 8.

Arvestades seda tähtsust, mida käesoleval ajal õigustatult omistatakse üldsuse osavõtule õiguserikkumisi toimepannud isikute kasvatamisel ja ümberkasvatamisel, samuti kohtu ja üldsuse kasvatusalaste jõupingutuste ühendamise vajadust, tuleks Plee-
numi nimetatud juhendile anda Eesti NSV TsPK-sse võtmise näol seaduse autoriteet ja tähendus. See aitaks kaheldamatult kaasa ka sellele, et kohtud hakkavad nimetatud juhist ellu rakendama.

Jääb veel lisada, et asja kohtuliku arutamise kasvatusliku mõju suurendamise eesmärgil peaksid rahvakohtud korraldama antud kategooria asjus ka väljasõiduistungeid.

СУДЕБНЫЕ СПОРЫ ОБ АЛИМЕНТАХ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИМ ДЕТЯМ

Резюме

Вопросы, связанные с применением и усовершенствованием норм советского гражданского процессуального права, обеспечивающих судебную защиту права несовершеннолетних детей на получение содержания от родителей и других членов семьи, еще недостаточно разработаны нашей теорией. Между тем, практика судебных органов показывает, что теоретическая разработка этих вопросов имеет важное значение как с точки зрения задач всемерной охраны интересов детей, так и с точки зрения обеспечения социалистической законности и эффективной борьбы с пережитками капитализма в сознании некоторой части людей, проявляющихся в уклонении от исполнения своих родительских обязанностей.

В результате критического анализа и обобщения действующего законодательства, практики судебных органов и органов опеки в работе сделана попытка найти такое решение процессуальных вопросов, которое отвечало бы вышеуказанным задачам.

В работе рассматриваются следующие вопросы: 1) участники процесса по делам об алиментах; 2) подведомственность и подсудность алиментных исков; 3) возбуждение дела; 4) предварительная подготовка дел; 5) судебное рассмотрение и решение.

В главе об участниках процесса основное внимание уделяется выявлению факторов, определяющих специфику процессуального положения, объем процессуальных прав и обязанностей того или другого лица, участвующего в судебном споре об алиментах; факторов, позволяющих провести правильное разграничение этих лиц.

Правильное разрешение данной проблемы имеет большое практическое значение не только в делах об алиментах. Оно позволит и в других гражданских делах установить, в качестве какой процессуальной фигуры соответствующее лицо должно в процессе участвовать и какими обладать процессуальными правами и обязанностями. Вместе с тем, оно может послужить

известной теоретической основой для определения процессуального положения лиц, участвующих в деле по новому ГПК Эст. ССР.

В результате критического анализа действующего законодательства, практики его применения и высказанных в литературе различных точек зрения, автор приходит к следующим выводам.

1. Специфика процессуального положения сторон определяется тем обстоятельством, что они являются предполагаемыми субъектами спорного материального правоотношения, что целью процесса является судебное установление их субъективных прав и субъективных обязанностей (составляющих содержание спорного материального правоотношения) и защита этих прав.

Вышесказанное обстоятельство позволяет безошибочно ограничить их от других участников процесса.

Истцом в рассматриваемой категории дел является несовершеннолетний ребенок, как предполагаемый управомоченный субъект спорного материального правоотношения. Иск предъявляется в защиту нарушенного или оспариваемого субъективного права, принадлежащего ребенку (ст. 42 КЗОБСО), притом независимо от того, возбуждается ли дело самим несовершеннолетним (если таковая возможность предусмотрена законом), или же лицами или органами, уполномоченными на то законом.

Ответчиком является предполагаемый обязанный субъект спорного правоотношения по содержанию несовершеннолетних детей, привлеченный к ответу по иску.

2. В случаях, когда иск о взыскании алиментов на содержание несовершеннолетних детей предъявлен к отцу, с которым мать ребенка состоит в зарегистрированном браке, третьими лицами без самостоятельных исковых требований могут быть: а) дети ответчика от другой матери, которым ответчик уже выплачивает алименты, и в нарушение интересов которых может быть направлен предъявленный иск, если он является фиктивным; б) граждане и юридические лица, в пользу которых с ответчика присуждены определенные суммы. Взыскание этих сумм, в случае фиктивности алиментного иска, может необоснованно замедлиться или оказаться впоследствии невозможным, поскольку алименты взыскиваются в первую очередь.

Всем вышеуказанным лицам должна быть предоставлена возможность участвовать в процессе и использовать соответствующие процессуальные права с целью защиты своих законных интересов.

3. Родители, усыновители, опекуны и попечители, возбуждающие дело в интересах ребенка, не могут считаться истцами, поскольку они не являются субъектами спорного материального правоотношения и процесс ведется с целью защиты субъективного права, принадлежащего не им, а ребенку.

Вышеуказанные лица в делах об алиментах, как и в других гражданских спорах, касающихся субъективных прав детей, осуществляют функции, возложенные на них ст. ст. 71, 91 КЗОБСО РСФСР, и являются судебными представителями истца.

4. Задачей органов прокуратуры по Конституции СССР является осуществление высшего надзора за точным исполнением законов всеми учреждениями, должностными лицами и гражданами СССР. Эту задачу они осуществляют различными методами, в том числе и путем участия в гражданском процессе. Этим определяется и процессуальное положение прокурора, его конкретные процессуальные права и обязанности.

Независимо от формы вступления прокурора в гражданское дело (ст. ст. 2, 12, 72 ГПК), сторонами в этом деле всегда будут субъекты спорного материального правоотношения. Прокурор же является самостоятельным участником процесса.

5. В работе подвергаются критике точки зрения, не признающие орган государственного управления самостоятельным участником процесса и двояко определяющие его процессуальное положение в зависимости от формы участия в деле.

Характер и объем процессуальных прав и обязанностей, принадлежащих органам государственного управления, определяется не формой вступления их в процесс (1) предъявление иска в интересах ребенка, 2) вступление в процесс для дачи заключения), а их компетенцией, установленной законом.

В зависимости от момента вступления в процесс (стадии процесса) эти права могут быть использованы полностью или частично.

6. В новом процессуальном законодательстве, в целях усиления воспитательной роли суда, надлежало бы предусмотреть новый вид лиц, участвующих в делах о взыскании алиментов. Это представители общественных организаций и коллективов трудящихся, избранные на соответствующих собраниях. Этим лицам следует предоставить право высказывать в судебном заседании мнение представляемого ими коллектива о личности и поведении сторон.

Рассматривая вопросы подведомственности и подсудности алиментных дел, автор приходит к выводу о целесообразности сохранения по новому законодательству действующего порядка.

Категорически отвергается предложение, высказанное М. Г. Масевич, о передаче большей части алиментных дел в компетенцию нотариальных органов. Введение такого порядка практически может привести к неосновательному применению мер принуждения по отношению к лицам, добросовестно выполняющим свои обязанности, а также к санкционированию отдельных фиктивных требований. Кроме того, и это самое главное, изъятие алиментных дел из ведения суда значительно снизило бы эффек-

тивность борьбы с такими проявлениями буржуазных пережитков, как уклонение от выполнения родительских обязанностей.

Возбуждение дела о взыскании алиментов несовершеннолетним детям имеет ряд особенностей, проистекающих из того, что суду и другим государственным органам предоставляется возможность активно помогать истцу, а в ряде случаев они обязаны совершать действия, совершение которых в других делах лежит на обязанности самого истца.

В работе подробно рассматриваются вышеуказанные особенности.

Вопросам предварительной подготовки алиментных дел посвящен специальный раздел работы. Несмотря на важность данной стадии процесса, в практике она проводится во многих случаях неудовлетворительно. Одной из существенных причин ошибок, совершаемых при предварительной подготовке дел к слушанию, последствия которых отрицательно сказываются при разрешении дел, является отсутствие в действующем законодательстве четкой грани между стадиями возбуждения дела и предварительной подготовки, а также нечеткое определение действующим законодательством основных целей, задач и методики предварительной подготовки дел.

Обобщение судебной практики показывает, что в стадии предварительной подготовки дела суду приходится решать следующие задачи: 1) подготовка доказательственной деятельности; 2) установление круга всех участников процесса и принятие мер к их привлечению; 3) совершение иных действий, как-то: соединение исков, обеспечение иска, решение вопроса о том, в какой мере ответчик обязан временно, до разрешения спора, нести расходы по содержанию детей, приостановление производства; 4) назначение дела к слушанию и рассылка повесток.

В данном разделе работы подробно исследуется вопрос о составе фактов, подлежащих доказыванию в рассматриваемых спорах, а также вопрос о методах определения предмета доказывания и круга доказательств. При этом автор приходит к выводу, что факт правонарушения должен во всех случаях входить в предмет доказывания, и вносит предложение изменить п. «а» ст. 26 Указа Президиума Верховного Совета СССР от 8 июля 1944 г., которым предусматривается исключение указанного факта из предмета доказывания.

Указанное положение обосновывается главным образом необходимостью защитить достоинство и честь тех лиц, которые добросовестно выполняют свои обязанности в отношении детей, а также необходимостью оказания воспитательного воздействия на лиц, действительно совершивших правонарушение.

В работе опровергается точка зрения, согласно которой в иске о взыскании алиментов на содержание ребенка фактическое проживание данного ребенка с родителем (матерью, отцом) считается фактом легитимации истца, а фактом легитимации ответчи-

ка — происхождение ребенка от ответчика и непроживание его с ним. Фактами легитимации сторон являются те же факты, от существования которых зависит возникновение, изменение или прекращение правоотношения по содержанию несовершеннолетних детей, ибо никакие другие факты не могут связывать истца с правом, о защите которого он просит, и ответчика с обязанностью, на наличие которой указывается в исковом заявлении.

Наряду со сказанным следует различать факты, легитимирующие представителя интересов ребенка. Такими фактами являются: факт нахождения ребенка на иждивении и факт осуществления его воспитания.

В зависимости от доказанности этих фактов решается вопрос о том, в распоряжение какого лица взыскивать алименты.

Исходя из того, что судебное решение должно основываться на фактах, установленных в соответствии с действительностью, следует признать правильным мнение, высказанное в литературе, о том, что презумпции, в том числе и так называемая презумпция об отцовстве, не являются основанием исключения фактов из предмета доказывания. Презумпции могут быть лишь средством распределения обязанностей по доказыванию между сторонами.

В работе обосновывается ряд предложений о методике и организации предварительной подготовки дела, в частности:

1) определяется круг доказательств, необходимых для разрешения алиментных дел,

2) показывается, какие должны быть совершены действия, обеспечивающие своевременное доставление в суд необходимых доказательств,

3) высказывается ряд предложений о регламентации привлечения участников процесса и о процессуальном оформлении действия по предварительной подготовке дела и др.

Судебная практика показывает, что в большинстве случаев обязанности по содержанию несовершеннолетних детей не выполняются не вследствие спорности права, а в силу корыстных и эгоистических соображений.

Исходя из этого, в главе, посвященной исследованию особенностей судебного рассмотрения и разрешения алиментных дел, наряду с другими вопросами, особо обосновывается необходимость повышения воспитательного воздействия судебного разбирательства на правонарушителей, необходимость совместных усилий суда и общественности, в частности, необходимость участия в деле представителя общественности. В новом ГПК ЭССР необходимо сохранить ст. 101-а ныне действующего кодекса, дополнив ее указанием о том, что в случае отдаленности местожительства ответчика от места нахождения суда, в производстве которого находится дело, ответчик допрашивается в порядке отдельного требования в открытом судебном заседании по месту его жительства.

Руководящим судебным органам надлежит требовать от на-

родных судов строжайшего соблюдения вышеуказанной статьи ГПК и нарушение ее считать одним из оснований к отмене решения.

Народным судам следовало бы шире практиковать выездные заседания судов по делам об алиментах.

Пленум Верховного суда СССР своим постановлением от 4 августа 1950 г. обязал суды при доказанности по делу недобросовестного отношения ответчика к выполнению своих родительских обязанностей по воспитанию и содержанию детей, одновременно с вынесением решения по делу частным определением доводить до сведения общественных организаций по месту работы ответчика о его недостойном поведении.

Несмотря на данное указание Пленума, судьи явно недооценивают и крайне редко пользуются таким важным средством мобилизации общественного мнения, как частное определение. В целях ликвидации этого существенного пробела в работе судов, в новом ГПК ЭССР следовало бы придать силу закона изложенному выше указанию Пленума.

GERICHTLICHE STREITFÄLLE BEI DER FORDERUNG VON ALIMENTEN ZUGUNSTEN MINDERJÄHRIGER KINDER

Zusammenfassung

In der vorliegenden Arbeit sind komplizierte Fälle untersucht worden, die mit zivilprozeßrechtlichen Normen des gerichtlichen Schutzes in bezug auf das Recht auf Alimente zugunsten minderjähriger Kinder, sowie mit der Vervollständigung einer zukünftigen Gesetzgebung des Prozeßrechts verbunden sind.

Unter den wichtigsten Problemen sei an erster Stelle die Frage von denjenigen Hauptfaktoren genannt, von welchen die spezifische Stellung und die Möglichkeit der Unterscheidung der einzelnen Prozeßbeteiligten abhängt.

In der vorliegenden Untersuchung werden ausführlich auch Probleme, die mit dem Vorbereitungsstadium des Rechtsstreites im Zusammenhang stehen, behandelt. Von den letzteren sind am bedeutendsten die Fragen in bezug der Grundaufgaben der Vorbereitung der Sache und deren Lösungsmethoden.

Es wird eine Reihe von Problemen, die mit der Frage der Gerichtsbarkeit, Gerichtszuständigkeit und Initiative des Rechtsstreites bei der Forderung von Alimenten zugunsten der Kinder verbunden sind, aufgestellt und gelöst.

Besondere Beachtung findet in der vorliegenden Arbeit die Lösung von Problemen, die mit der Stärkung des erzieherischen Einflusses der gerichtlichen Untersuchung und Entscheidung der Forderungen von Alimenten zugunsten der Kinder und der Vereinigung der erziehenden Tätigkeit der Gerichtsbehörden und der Öffentlichkeit in bezug auf Personen, die ihre Pflicht gegenüber der Kinder nicht freiwillig erfüllen oder nicht gern erfüllen wollen, verbunden sind.

SISUKORD

Sissejuhatus	lk. 3
I peatükk. Protsessiosalised	6
II peatükk. Asja algatamise ja eelettevalmistamise erisusi	
§ 1. Kohtuvõimkond ja kohtualluvus	22
§ 2. Asja algatamine	24
§ 3. Eelettevalmistamine	26
III peatükk. Asja kohtulik arutamine ja otsustamine	50
Судебные споры об алиментах несовершеннолетним детям. <i>Резюме</i>	64
Gerichtliche Streitfälle bei der Forderung von Alimenten zugunsten minderjähriger Kinder. <i>Zusammenfassung</i>	70

Тартуский государственный университет
Тарту, ул. Юликооли, 18

На эстонском, русском и немецком языках

СУДЕБНЫЕ СПОРЫ ОБ АЛИМЕНТАХ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИМ ДЕТЯМ

Vastutav toimetaja E. Laasik
Korrektorid E. Uuspõld ja A. Pravdin

Ladumisele antud 2. VIII 1960. Trükkimisele antud 31. VIII 1960. Paber 60×92, 1/8. Trüki-
poognaid 4,5. Trükiarv 500. MB-04970.
Tellimise nr. 7265

Hans Heidemanni nim. trk., Tartu, Olikooli 17/19
